

IRODALOMTÖRTÉNET.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

SZERKESZTI

PINTÉR JENŐ.

TIZENÖTÖDIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.

BUDAPEST, 1926.

TARTALOM.

Szász Károly : Gyulai Pál	125
Gábor Géza : Zempléni Árpád	136
Lakatos Dénes : Péterfy Jenő ifjúkori levelezése	144
László Vince : A Halotti Beszéd úgynevezett Könyörgéséről	152
Kisebb közlemények	157
Összefoglaló könyvszemle	160
Bírálatok	167
Folyóiratok szemléje	176
Figyelő-cikkek	187
Elhunytak	194
Hírek	196
Új könyvek	197
Társasági ügyek	200

Tagjainkhoz és előfizetőinkhez.

Folyóiratunk kéthavonként jelenik meg. Ára egy évre 100.000 korona. A folyóiratot ezért az árért nemcsak tagjaink kapják meg, hanem megrendelheti minden érdeklődő is. Iskolák, könyvtárak és társaskörök számára az évi előfizetés 200.000 korona. Külföldi megrendelés egy évre 200.000 korona.

A jelzett összegek a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosának, Oberle Józsefnek küldendők be postautalványon (Budapest, I., Attila-utca 1.), vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 30.309. számú postatakarékpénztári csekkszámlijára fizetendők be.

A társasági ügyeket Alszeghy Zsolt titkár intézi (Budapest, II., Mária-tér 3.).

Az ismertetésre szánt könyvek és folyóiratok Pintér Jenő szerkesztő címére küldendők (Budapest, I., Attila-utca 1.).

A folyóirat beható tájékoztatást nyújt a magyar irodalom és irodalomtörténet haladásának minden fontosabb mozzanatáról. Egyes füzetek külön is kaphatók a Studium-könyvkereskedésben (Budapest, IV., Múzeum-körút 21.).

TANULMÁNYOK.

Gyulai Pál emléke.

— Születésének százados évfordulóján. —

SZÁSZ KÁROLY

elnöki megnyitója a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1926 március 13-án tartott közgyűlésén.

Az után a méreteiben és ragyogásában páratlan csillagrajzás után — amely a magyar égboltozatot a XIX. század első negyedében a Deák és Kossuth, Arany és Petőfi, Kemény és Jókai, Szigligeti és Madách megjelenésével gazdagította — a jeles férfiak bölesejében szintén nem szegény második negyedszázadot 1826 elején *Gyulai Pál* születése nyitja meg. Ennek az irodalmunkban oly fontossá vált eseménynek most értük el évszázados fordulóját, nem természetes-e tehát, hogy mikor a Magyar Irodalomtörténeti Társaság ezévi közgyűlésére egybesereglettünk: első szavunkkal Gyulai halhatatlan szellemét idézzük s emlékét dicsőítjük?

Kazinczy után senki sem volt annyira igazán és olyan kizárólagosan irodalmi ember, mint Gyulai. Bizonyára voltak nálánál nagyobb tehetségű és termékenyebb íróink, de nem volt egy sem, aki az egész világot annyira az irodalom szemszögéből nézte volna, lelke minden gondolatát s napja minden percét oly teljesen az irodalom ügyének és az irodalmi élet kérdéseinek szentelte volna, mint ő. „Nekünk az irodalom és művészet több, mint más, szerencsésebb nemzetnek, nemcsak a műveltség és szellemi élvezet kérdése, hanem a nemzetiségé, a nemzeti lété is egyszersmind“ — ezt mondotta Gyulai egy helyen és ezt érezte mindig, s ez a felfogás sugárzott minden nyilatkozásából.

Gyulai hatása formailag voltaképpen kettős irányban nyilvánult. Egyik: amit irodalmi műveiben megörökítve átszármasztatott a késő századokra is, a másik: amely az ő földi

személyéhez volt kötve, s amely eleven erőként élt benne és vele, de halála után — sajnos — nem maradhatott meg egybeitt, mint kortársai emlékezetében s ezzel lassanként elhalványodik és el is fog tűnni. A nagy írókkal való személyes érintkezés — ugyan nem mindig, de sok esetben — jelentékenyen erősíti egyéniségük helyes ismeretét és eunek következtében igazi hatását. Különösen fokozta Gyulainál, akit valójában csak az érthetett és értékelhetett, aki jól ismerte őt, aki tudta, hogy Gyulai gyakori haragja sohasem fakad bosszúból, irigységből vagy más nemtelen indulatból s mérgesen pattogó szavainak jégesője nem annyira a személynek szól, akinek fején kopog, hanem annak az elvnek, — vagy talán elvtelenségnek, — mit az illető képviselt és hangoztatott.

Tudjuk, hogy a Gyulai-család már a XVI. század végén nemességet kapott. Címerükben fehér rózsza és fehér liliom díszlik, a szív őszinteségének és a lélek becsületességének jelvényei. A címerszerző ős bizonyára a maga nyíltságával és komolyságával szolgált rá e kitüntetésre, s így századokon át öröklődő családi vonásoknak mondhatók azok, amelyek Gyulai Pált is elsősorban jellemezték. Nemesak mint ember tűnt ki e tulajdonságokkal, mint költő is, úgy a líra, mint az elbeszélés terén, s mint kritikus is, ezekkel ékes. Mint ember, élete egyetlen viszonylatában sem vetkezte le írói jellegét, s mint író, sohasem tagadta meg emberi eredeti természetét. Nyíltság — párosulva valami meg nem alkuvó szeretetével az igazságnak — és komolyság, nyomában a legerősebb felelősségérzetel: ezek voltak a főtényezők, amelyekből Gyulai értékes egyénisége formálódott. Barátai közül a legnagyobbak: Arany János, a költő, — Deák Ferenc, az államírfi, — Görgey Artúr, a hadvezér — mintha vele együtt valamennyit egy bordában szótték volna, értelmi kiválóságuk mellett az erkölcsi nagyságnak voltak halhatatlan képviselői, csupa okos, józan, tisztos, lelkiismeretes férfit, minden hiúság, képmutatás és szertelenkedés nélkül.

Gyulai egyik fő-főjellemvonása: a nyíltság, harcos természetének megfelelően olyan páratlan bátorsággá éleződött ki, hogy irodalmunkban ahhoz foghatót talán még sohasem tapasztalhattunk, korunk egész közéletében is talán csak Tisza István szókimondó bátorságával hasonlíthatjuk össze. Amit Tisza István a politika terén annyit hangoztatott, keményen korholva

a magyarnak a népszerű jelszavakkal szemben való gyávaságát, azt vallotta és cselekedte Gyulai irodalmi téren. Örök kár, hogy Gyulai már a patriárkáknak cselekvésre kevésbé képes, közömbös korát járta, mikor századunk elején felütötte fejét az az erkölcsiékben léha, izlésben nem válogatós, nyelvében nyálkás és sokszor az érthetetlenségig szenvelgő, gyakran egyenesen nemzetellenes, de legalább is nemzetietlen költői irány, melynek összefüggése a háború után ránk szakadt, nemzeti katasztrófával immár kétségtelen, s mely egy csomó jóhiszemű rövidlátó, s egy sereg tudatos méregkeverő segítségével megint mind erősebben és erősebben kezd mozgolódni, mételyezve ifjúságunk lelkét, s megtévesztve a közöséget. Oh, ha ez a veszedelmes mozgalom még harcos kedvének és erejének teljében érte volna Gyulait: szembeszállása az emberi közösség és a világhaladás hangzatos jelszavaiba burkolt méregterjesztőivel bizonyára áldásos eredménnyel járt volna. S mennyire kellene ma is a Gyulai ítéletének éles boncolókése, hogy apróra szétszedje azoknak a teltségben itt-ott nem jelentéktelen — bár egy esetben sem óriási —, erkölcsi érzékben és nemzeti érzésben pedig eléggé fogyatékos és kifogásolható poétáknak költészetét, akiknek nevét írják lobogójukra — kisebb-nagyobb betűkkel — azok az úgynevezett modern szellemelek, akik a haladást költészetünk legdrágább hagyományainak lerombolásában s e hagyományok követőinek időtlen lebecsülésében látják. Oh, mennyire kellene ma a Gyulai igazságának súlyos buzogánya, hogy megdöngetné kiesít a palánkot ezek körül a „progresszivek“ körül, akik a maguk ultramodern dekadenciájának lidérebetűivel nem átallják mind mélyebbre csalogatni boldogtalan nemzetünket a lelki lezüllöttség ingoványába.

De mikor arról beszélünk, hogy mennyire üldözte Gyulai az idegen szellemen élőködő, s a magunk „fényes nemzeti bélyegét letépő“ magyarokat, nem győzzük említeni és hangsúlyozni, hogy viszont más oldalról mennyire távol állott az úgynevezett vadmagyarságtól — a maga józan, természetes és egyenes felfogásával és modorával mindig kifogásolva a szájhősök nagyhangú hazafiaskodását, a merész tudatlanságot, a színpadias páthoszt, s az igazság komoly és őszinte szeretetének hiányát. A politikai pártéletben voltaképen sohasem vett részt, de — s ez is ősi magyar vonás volt benne — a nemzeti politika

sorsdöntő kérdései iránt állandóan élénken érdeklődött, nem léha pártoskodásban, hanem a nemzeti közérdek áldozatos szolgálatában látva a politika igazi feladatát. De mint izig-vérig irodalmi ember, az országos politikában sem tévesztette soha szem elől a kulturális szempontokat, ismervén mibenlétét és értékelvén jelentőségét annak a kölesönhatásnak, amelyben politika s irodalom áll egymáshoz, s tudván, hogy mit jelent a népek életében, a nemzetek fejlődésében az irodalmi műveltség. „Az emberiség éppen úgy nem lehet el költészet nélkül, mint egyes nemzet — mondotta egy alkalommal —, mert legnemesebb gyönyöreiről, legédesebb vigaszáról mondana le, s eszményi világát tagadná meg.“

Bizonyos, hogy Gyulai egyéniségének legnagyobb ereje jelleme tulajdonságaiban rejtett, s kétségtelen, hogy e tulajdonságok alapján fejlődött az ő írói lényének uralkodó vonása: a kritikai érzék. És tisztánlátáson és erős meggyőződésen alapuló kritikai hajlamát nemesak mások művein elégitette ki. Ő kritikus volt saját magával szemben is, s ez, ha talán egyben-másban lankasztotta is versei vagy beszéleyei hatásának közvetlenségét, viszont igen nagy előnyére is vált költészetének, melynek mezejéről a frázisnak rikító színű virága, mérget rejtő eszmatokja, a bombasztnak bolondgombája, az izléstelenségnek útszéli gyomja teljességgel hiányzik. A költészetet a természet és az emberi szív eleven és szabatos rajzának mondotta, s ezt követelvén másoktól, ezt adta a maga műveiben is. Igaz nélkül nincs valódi szép — ezt az elvet hirdette és követte — s ha a nagy felindulások heve és a képzelet álmainak ragyogó fénye hiányzik is költeményeiből, őszinte hangon szóló tiszta érzése mindig megtalálja az utat lelkünkhöz.

Sokan csak kritikusként ismerik, esakis annak tartják Gyulait, de ez tévedés. Ha Gyulai soha egyetlen sor kritikát vagy irodalmi tanulmányt sem írt volna, néhány novellája: elsősorban a *Régi udvarház utolsó gazdája*, mely irodalmunk legkiválóbb jellemképeinek és korrajzainak egyike és egy esomó verse: a *Hadnagy uram* és a *Pókuiné*, az *Éji látogatás* és a *Szeretnélek még egyszer látni*, bizonyára fenntartanák nevét. Sőt megkockáztathatjuk azt a kijelentést is, hogy egyik két költeménye még nevét is túl fogja élni, mert a *Hadnagy uram*-ot, mely három rövid strófában szabadságharcunk hatalmas hőskölteményét sűríti össze és az *Éji látogatás*-t, mely

klasszikus kifejezése az emberiséggel együtt született és csak vele elmúló szülői érzésnek: az iskolai olvasókönyvek névtelen darabjai között, a népköltés termékeivel együtt szavalni fogják s lelkesedni és megilletődni fognak rajtuk akkor is, mikor Gyulait magát már talán nem is emlegetik.

De nekünk itt ma Gyulairól a magunk szakmájának, az irodalomtörténetírónak különleges szempontjából kell volta-képen szólanunk. Nem mint költőt kell őt tekintenünk és méltatnunk, hanem azt kell vizsgálunk, hogy mint irodalomtörténész micsoda munkásságot fejtett ki, s micsoda jelentőségre tett szert?

Ezt a tevékenységét vizsgálva, természetesen nemcsak a szorosabb értelemben vett irodalomtörténészt kell beeme szemügyre vennünk, hanem a kritikust is. Ő kritikáival is az irodalomtörténetet szolgálta, mint ahogy kritika és irodalomtörténetírás a legrokonabb tudományok. Az irodalomtörténet voltaképpen a mult kritikája — és vajjon a kritika nem a jelen irodalomtörténete-e? A kritika — hogy egy kissé triviális, de talán eléggé találó és szemléltető hasonlattal éljek: a forrásban levő must — az irodalomtörténet a seprőjétől megtisztult, meg-higgadt, megnemesedett bor.

Kétségtelen, hogy Gyulai elsősorban kritikai tehetség. Hogy ez a talentuma mily korán fejlődött, arra van egy érdekes adat Szász Károlynak — a későbbi püspöknek — fiatalkori, nagyrészt kiadatlan naplójában. 1849 tavaszán, mikor a napló-író — még a haretérre vonulása előtt, Debrecenben, az oda-menekült kormány közoktatásügyi minisztériumában együtt foglalmazóskodott Tisza Kálmánnal — Gyulai, átutazóban, meglátogatta őt. Ez alkalommal Szász Károly felolvasta egy akkor-tájban készült költői beszélyét Gyulai előtt, s ez erősen megkritizálta már akkor is régi — mert a tanulókorából való — barátja művét. „Csodálatos — jegyezte föl naplójában Szász Károly Gyulairól —, hogy mily élesen, helyesen, igazán tud ítélni szépirodalmi dolgokban. Más emberben nem tapasztaltam soha ily helyes ítéletet...” Pedig akkor Gyulai még csak huszonhárom esztendős ifjú volt, de már úgy látszik birtokában annak a három fontos tényezőnek, melyeknek összhangja teszi és jellemzi az igazi kritikust: az esztétikai érzéknek, a boncoló értelemnek és a szókimondás erkölesi bátorságának.

E tulajdonok tették a magát folyton művelő Gyulait csak

hamar nagy — és tegyük hozzá: félelmes kritikussá. Mert félték, nem is annyira tőle, mint inkább az ő leplezetlen igazságától, amely mindig erős meggyőződésből fakadt és mindig elvi alapon állt. Maga Gyulai sem tagadta, hogy bizonyos felindulás nélkül nem tudott kritikát írni, — nem titkolta, hogy rokony vagy ellenszenvet érez, s a párthoz tartozást sem restellette bevallani. De a személyeskedéstől — e szónak rút, bár sajnos: közönséges és mindennapi értelmében — mindig tartózkodott, véleményével mindig véleményt állított szembe, s nem tartotta megengedhetőnek, hogy a kritikus — ha pártember is — pártoskodásba tévedjen, s többet merítsen a szimpátia vagy antipátia forrásaiból, mint elveiből és tanulmányaiból. A szókimondásnak és az igazság hirdetésének viszonyát olyan szigorú lelkiismeretességgel értelmezte, hogy nemcsak igazságtalanságot nem mondott soha, jobb meggyőződése ellenére, hanem az igazság elhallgatását is erkölcstelenségnek tartotta volna.

Felfogásának, világnézetének folytonos hangoztatása, éreztetése természetesen népszerűsége rovására ment, de mit bánta azt ő, aki szinte szeretni, majdnem keresni látszott a népszerűtlenséget. El lehet mondani, hogy az ő elmúlásával megszűnt az igazi kritika, mert még azok közt az újabb kritikusok között is, akik az ő nyomát szeretnék és akarnák követni: egyetlenegy sem bír a Gyulai bátorságával, kimondani miudent, ami szívében fekszik.

„Szólj, tégy, törekedj, hass,
Világra ne hallgass,
Ha dicsér, ha gyaláz.
Mit tartasz igaznak,
Szolgálj híven annak,
S csak erre vigyázz —“

írta „*Egy ifjú emlékkönyvébe*“, de szólt benne minden idők valamennyi kritikusának is. Sajnos, hogy akik ezeket az elveket elméletben helyeseknek tartják is — a gyakorlatban nem tudják egészen a Gyulai példája szerint követni.

Gyulai erős elvi álláspontjait ellenfelei és ellenségei — mert persze ezek is voltak szép számmal — szerették az esztétikai dogmatizmus szélsőségei közé sorozni. Pedig Gyulai ettől éppoly távol állott, mint az esztétikai nihilizmustól. A művészet és morál sokat vitatott viszonyában is milyen bölösen ítelt, mikor elismerte, hogy a költészetnek nem az a célja, hogy erkölcsi prédikáció legyen, de nyomban hangsúlyozta, hogy még ke-

vésbbé szabad az erkölcselenség prédikálásának lennie. Páratlan józansága megóvta Gyulait minden túlzástól és az arany középútra vezette. Ezen az úton aztán — mely az igazság mérföldjelzői közt visz — bátran, egyenesen haladt, s így jutott a magyar kritika történetében a legelső helyre, azóta meg sem közelített tekintélyre téve szert. Tekintélyét — bizton mondhatjuk — kivétel nélkül mindenki elismerte, legalább titkon, szíve mélyén, mert akik tagadták és küzdöttek ellene: jobb meggyőződésük ellenére tették, haragból, bosszúból, gyűlölködésből.

A kritikus Gyulainak mint irodalomtörténetírónak is nagy érdemei vannak. Éppen most telik be ötven éve, hogy Gyulai elfoglalta a Toldy Ferenc halálával az egyetemen megüresedett irodalomtörténeti tanszéket. Gyulai a katedrán is érdekes egyéniségnek bizonyult. Lényéből folyt, hogy ott is került a szavakkal való hatáskeresést, megvetette a frázisokat, amikről nagyon jól mondotta Riedl Frigyes, hogy azok Magyarországon többet pusztítottak, mint Mohács. De Gyulai egyébként nem volt elsőrendű szónoki tehetségnek mondható. Néha éppenséggel nehezen, akadozva beszélt, de előadása mindig rendkívül tartalmas és igen érdekes volt. Tudásának reflektorával fényesen megvilágította irodalmunk nevezetes alakjait, s eloszlattott sok tévedést, sok félreértést és félremagyarázást. Az irodalmi szakos tanárjelöltek mindenesetre nagyon sokat tanulhattak tőle, sok igazság, sok helyes ítélet vésődhetett lelkükbe ezeken az előadásokon, egy kiváló szellem ellenállhatatlan büvőkörében. Ez az elnöki szék, amit most elfoglalok, természetesen nem a személyes érzések, nem az egyéni visszaemlékezések megnyilatkozásának helye. De talán nem veszi rossz néven hallgatóságom, ha a magam tapasztalatának közvetlenségével teszek bizonyosságot arról a hatásról, amit Gyulai a katedrán ért el. Nem voltam az ő fakultásának hallgatója, de külön engedelmevel, mint vendég, eljártam drámai-irodalmi előadásaira, s mondhatom és ma is hálás kegyelettel őrzött jegyzeteim is tanúsítják, hogy hogyan meg tudta fogni lelkünket Gyulai rapszodikus, de lebilincselő és minden formai fogyatkozása mellett is élvezetes előadása.

De nemcsak a tanári szék volt Gyulai irodalomtörténeti tevékenységének színtere és eszköze. Irodalomtörténetírásunk legnevezetesebb termékei közül nem egy ékeskedik a Gyulai szerzői nevével. Gondoljunk csak a legszebb irodalmi életrajzra,

a Vörösmartyéra, mely párját ritkító tökéletességgel állítja elénk a *Zalán* és a *Szózat* költőjének tiszteletreméltó alakját és grandiózus pályáját, s világítja és érteti meg a kort, melyben ez a nagy szellem dolgozott, amely kornak viszonyai reá és költészetére hatottak, s amely kor viszont olyan jelentékeny hatásokat vett tőle. Vörösmarty — Arany és Kemény mellett — egyik kedves költője volt Gyulainak. De míg manapság szinte divattá vált e nagy poéta legkülönb versének a lázas hangulatú, szaggatott menetű, nem egy helyen éppenséggel homályos értelmű *Vén cigány*-t tartani — mely a már testben-léleekben megtört beteg költő utolsó alkotásainak egyike —, addig Gyulai, aki általában az egyszerűséget szerette, s a kedély bensőséget mindenek fölébe helyezte: a *Szegény asszony könyvé*-t majdnem többre becsülte mindannál, amit Vörösmarty csak valaha is írt.

Nagyobblélekzetű irodalomtörténeti munkája *Vörösmarty életrajzá*-n, valamint a *Katona József és Bánk-bánja* című korszakos monográfián kívül — melyben a legnagyobb magyar kritikus a legnagyobb magyar drámaírónak oly örökéletű emléket emelt — nem sok van Gyulainak, aki általában nem igen szeretett hosszabb munkát írni. Hiszen verses művei közt is egyetlen nagyobb elbeszélő költeménye, a *Romhányi* — irodalmunk nagy kárára — bevégtetlen maradt. A hosszabb művektől való tartózkodásából azonban nagy tévedés lenne Gyulai lustaságára, állhatatlanságára, könnyűvérűségére következtetni. Éppen ellenkezőleg. Szinte túlságba menő lelkiismeretességéből folyt, hogy ritkán mert olyan nagyobb terjedelmű munkába fogni, ami neki sokkalta több idejét foglalta volna le és sokkal nagyobb erejét vette volna igénybe, mint amyi más, könnyebben és kevesebb aggályoskodással dolgozó társának. Sokat volt vele alkalmam érintkezni, s tudom, hogy egy-egy, aránylag nem is hosszú Kisfaludy-Társasági elnöki megnyitón — minden más munkát félretéve és a világtól egészen elzárkózva — több héten keresztül a legnagyobb gonddal dolgozott. Így lettek aztán ezek a megnyitók a maguk nemében igazi műrecek.

De Gyulainak kisebb terjedelmű irodalomtörténeti nevezetes dolgozata sok van. Ide foghatjuk a *Petőfi Sándor és lírai költészetünk* címűt, melynek során még az ötvenes évek első felében elsőnek állította be igazi helyére az irodalomtörténetben a nagy költőt. Különös nyomatékkal akarok azonban rámutatni

az emlékbeszédekre, Gyulai irodalomtörténeti tevékenységének ezekre a talán legszebb termékeire. Ő mondta volt, hogy Kemény Zsigmond az egyénekben rajzolta a kor eszméit és szenvedéseit. Így adja Gyulai — ha nem is teljes egészében — újabb irodalmunk történetét, egyes pályák mesteri rajzában. A Kazinczy, Kölesey, Vörösmarty, Széchenyi, Eötvös, Toldy, Kriza, Szigligeti, Kemény, Csengery és mások fölött tartott emlékbeszédek a legnagyobb irodalomtörténeti fejezetek, nemcsak egyes irodalmi hősoket s munkásságukat, hanem egy-egy korszak hangulatát s törekvéseit és eredményeit ismertetve. Lehetetlennek érzem, hogy közülök egyet külön ki ne emeljek e vázlatos és töredékes megemlékezés során. Az Arany Jánosról szóló az, melyet egész emlékbeszéd-irodalmunkban a legszebbnek, a leghatalmasabbnak tartok, mellyel Gyulai nemcsak két jeles emlékbeszéd-író elődjét — Köleseyt és Eötvöst — multa felül, hanem önmagát is. Ebben az emlékbeszédben vannak részek, melyek a magyar értekező próza legmagasabb csúcsát jelentik, azt, ahová Gyulai előtt még senki sem tudott fölélni, s ahová emelkedni ő utána sem tudott magyar író.

Ne mondja senki ezeket a kijelentéseimet a köztem és Gyulai közt egykor fennállott meleg viszonyból kifolyó hízelkedésnek. Igaza volt Köleseynek, mikor a Kazinczy fölött tartott emlékbeszédben gyűlöletesnek mondott minden hízelgést, kivált a koporsón túl: „ahol a történet komoly Múzsájának országa kezdődik“. Gyulai ma már igazán történeti alakká magaszkodott, s ha valaha valakivel szemben helytelen volt — úgy ő vele szemben egyenesen megengedhetetlen volna a kritika nélküli dícséretés, éppen baráti részről, ahonét ő róla, ő hozzá méltóan, csak a tárgyilagos igazság szavainak szabad hangoznia. De bizonyára nem leszek hűtelen sem az ő elveihez és emlékéhez, sem az általa mindig oly rendületlenül védelmezett igazsághoz, ha Gyulaiban ma itt azt az embert ünneplem, akinek helye a magyar Parnassuson a legkiválóbb szellemek között van. Irodalmunk legnagyobb lírikusa, legnagyobb epikusa és legnagyobb drámaköltője — Petőfi, Arany és Katona — mellett a legnagyobb magyar kritikus volt ő, kinek hiányát ma még nagy társaiénál is élénkebben érezzük. Mert költészetünk említett fejedelmeinek hátrahagyott művei elevenen ható erőként élnek ma is irodalmunkban, s nemzedékek élhetnének még belőlük, századokon át, ha méltó utódaik nem támadnának is.

De a jelenkor kritikája nélkül amál kevésbé lehetünk el, minél inkább hiányzanak az igazi nagyok, s minél inkább van szükség az új irodalom fattyúhajtásainak nyesegetésére, a gyorsan terjedő dudva irtására, az elhatalmasodó bozótban való irány-mutatásra.

Mikor 1859-ben, Kazinczy születésének százados évfordulóján, Gyulai a maga forrón szeretett kedves szűkebb hazájában, Erdélyben és éppen szülővárosában, Kolozsvárt rendezett ünnepélyen emlékbeszédet tartott a nagy nyelvújító és irodalmi reformátor fölött, többek közt e szavakkal fordult az ünnepeltnek megdicsőült szelleméhez: „...Ha valaha csak gondolatban is fajulni kezdenénk, ha csak egy pereig is ingadoznánk, ha csak lankadni is mernénk — jelenj meg közöttünk éjjelenként, mint az ősapa veszélyben forgó unokáinak, ints, vádolj, kérj, követelj, buzdíts és vezess...“

Ki tagadhatná, hogy néhány év óta a lankadásnak, az ingadozásnak, az elfajulásnak tünetei már mutatkozni kezdenek szerenésetlen nemzetünkön. Hitvány gyávaság, nyomorult kishitűség lenne azonban máris arra gondolni és azt hirdetni, hogy a magyarsággal leszámolt a Gondviselés és a pusztulás útján nincs módunkban megállani és megfordulni. De viszont léha könnyelműség, veszedelmes nemtörődömség lenne abban az ábrándban ringatni magunkat, hogy nincs semmi baj, nem kell megijednünk a posványoktól és örvényektől. Az erkölcsi érzésnek irtózatossá megrendülése és sarkaiból való kifordulása, s a nemzetköziséggel kacérkodó elnemzetietlenedés sorvasztó kór-sága nyomán olyan lángbetűkből álló belsazári írás jelenik meg előttünk, hogy igazán össze kell szedni ebben a boldogtalan országban minden jóra való akaratot és törekvést, hogy sikeresen meg tudjuk vívni a ráncszakadt küzdelmet, az erkölestelenségnek, a léhaságnak, a hazafiatlanságnak felszabadult alvilági erőivel. Ennek a küzdelemnek jelentékeny részben éppen irodalmi téren kell lefolynia, nemcsak szorosan vett irodalmi, hanem egyetemes nemzeti érdekből is. Mert amint egész nemzetékeket tönkre lehet tenni a silány irodalom eszközeivel, éppúgy megvan a jó irodalomnak is a maga átalakító, jobbító, nemesbítő, fenntartó ereje.

Ebben a küzdelemben elengedhetetlen szükségünk van a vezérkarban a Gyulai komoly és lelkes szellemére, szükségünk van az ő feddhetetlen és meg nem alkuvó egyéniségének emlé-

kére, hogy nemes büszkeséggel utalhassunk multunk dicsőségére, ernyedetlenül végezhessek a jelennek szorgos, nehéz munkáját, s biztosíthassuk irodalmunknak és vele nemzetünknek boldog jövődjét.

A Gyulai Pál emlékének dicsőítésével, az ő példájának követésére való buzdítással, az ő szellemének idézésével, s ezek nyomán igazi nemzeti irodalmunk további virágzásába vetett bizakodó remény hangoztatásával nyitom meg a Magyar Irodalomtörténeti Társaság ezévi rendes közgyűlését.

Zempléni Árpád.

Írta: GÁBOR GÉZA.

Élete. — Zempléni Árpád, családi néven Imrey Árpád 1865 június hó 11-én született a Megyaszó községhez tartozó Újvilágpusztán, Zemplén vármegyében. Középiskoláit a sárospataki és debreceni kollégiumban végezte. 1886—1887-ben Debrecenben tartózkodott és a helybeli lapoknak volt a munkatársa, egyben a református egyház díjnoka. Állását otthagya és Budapestre ment, ahol a Pesti Napló és Budapesti Hírlap szerkesztőségében dolgozott. 1893-ban a Földhitelintézet díjnoka. 1896-ban beiratkozott az egyetemre „tanárjelöltnek“, de tanulmányait rövidesen abbahagyta. 1896 októberében a Földhitelintézet levéltárosaának nevezték ki. 1901-ben feleségül vette Riszdorfer Révész Anikót. 1902-ben a Petőfi-Társaság rendes tagjává választotta. 1911-ben a Kisfaludy-Társaság rendes tagjává választotta. 1919 derekán nyugalomba vonult. 1919 október hó 12-én meghalt Budapesten.

Munkái. — *Költemények* (1891. első, 1892. má-odik, 1893. harmadik kiadás). — *Új Versek.* 1893—1897. — *Zempléni Árpád. Válogatott Versei. Költemények. Új Versek.* 1884—1892—1897—1898. — *Kisemberek.* Elbeszélések (1899). — *Didó.* Verses lírai regény (két kiadás, 1901). — *Wesselényi Emlékezete.* Pályanyertes óda, melyet br. Wesselényi szobrának leleplezésére írt és Zilahon elszavalt 1902 szept. 18 án. — *Washington.* Óda. 1906 szept. 16 án szavalt Budapesten, a leleplező-ünnepélyen. A Budapesti Washington Szobor-Egyesület pályázatán az első díjjal tüntették ki. — *Bosszú.* Osztály hősi ének. A Kisfaludy-Társaság 1907. évi Bulyovszky-díjával jutalmazta (1908-ban kétszer, 1911-ben harmadszor kiadva). — *A Kalapács.* A Magyar Tudományos Akadémia gróf Nádasdy-díjával jutalmazott elbeszélő költemény (1909). — *Istar és Gilgamesz.* Babiloni rege (1910). — *Turáni Dalok* (1900—1910). Mondai és történelmi hős énekek (két kiadás, 1910). — *Miranda.* Fogazzaró Antal verses lírai regénye. Műfordítás olaszból (1911). — *Zempléni Árpád: Mikszáth Kálmán Emlékezete* (1911). — *A Halál Ölegény.* Elbeszélő költemény. A Kisfaludy-Társaság 1911. évi dec. 6-i ülésén tartott székfoglaló felolvasása (1912). — *A Hermelin.* A Kisfaludy-Társaság 1913. évi Bulyovszky-díjával jutalmazott kisebb elbeszélő költemény (két kiadás, 1914-ben). — *Vasfő és Ime.* Vogul rege. A Magyar Tudományos Akadémia gróf Nádasdy-féle elbeszélő költemény-pályázatán 100 arannyal jutalmazott pályamű. — Cikkek, elbeszélések, novellák, versek a Debrecen, Debrecen-Nagyvárad Értesítő, Debreceni Híradó, Pesti Hírlap, Képes Családi Lapok, Vasárnapi Újság, Regényvilág, Élet, Tokaj-Hegyalja, Petőfi Album, Hasznos Mulattató, Auróra, Budapesti Hírlap, Egyenlőség, Középkori Képcsarnok, Újságírók Almanachja, Nagybánya és Vidéke, Új Szemle, Ukrania, Háborús Antológia, Turán, Tornaügy c. folyóiratokban és napilapokban.

Kéziratai. — *Dicsőség Arnyéka.* Szatíra két felvonásban (1885—1888 között). — *Munkásvezér.* Dráma három felvonásban. Írták: Zempléni Árpád és Kósa Rezső. (Munkásdráma a budapesti munkások életéből. 1889.) — *Váci lakodalmas.* Felköszöntő Szentese Gyula esküvőjére. 1895 június 2-án. — *Emlékirat a nemzeti kérdésekről és a közművelődési egyesületekről.*

Irták Somlyó Gyula és Zempléni Árpád (1901). — *Deák*. Óda (1902). — *Sziriusz*. Regényes színmű három felvonásban. Irták: Zempléni Árpád és Erdélyi Zoltán Herczeg Ferenc Sziriusz c. elbeszéléséből (1903). — *Lafontaine* meséiből 28 mesének fordítása (1911). — *Három híres lengyel ének*. Bányai Károly prózai fordításai nyomán (1914). — *Az Aranyhalász*. Japán mesejáték három felvonásban. Irták: Barátosi Balogh Benedek és Zempléni Árpád. Zenéjét szerezte Okosán Zéra (1915). — *Szentessy Gyula költő életrajza* (1918). — *Ady Endrére költemény* (1919). — *Ifjúkori Diák Emlék 1880-ból*. „Kézirat a harminc év előtti versem emlékezetből átdolgozva“ (1919 febr. 19).

Irodalom. — Élet. 1892. évf., 750. l. — Vasárnapi Újság. 1892. évf., 46. szám, 1903. évf., 1. szám, 1910. évf., 15. szám, 1911. évf., 7. szám. — Pallas Nagy Lexikon. XVI. köt. — Budapesti Hírlap. 1902. évf., 355. szám, 1910. évf., márc. 26-i szám, 1919. évf., okt. 14-i szám. — A Kiszaludytársaság Évlapjai. Új folyam. 42. 1907—1908. 123., 128. l. — Akadémiai Értesítő. 1909. évf., 261. l. — Pesti Hírlap. 1910. évf., 38. szám, 1919. évf., okt. 14-i szám. — Szinyeyi József: Magyar Írók élete és művei. XIV. köt., 1786—1787. l. 1910. — Új Idők. 1911. évf., nov. 12-i szám. — A Hét. 1911. évf., dec. 17-i szám. — Az Újság. 1911. évf., dec. 24-i szám. — Turán. 1917. évf., 255. l. — Budapesti Szemle. 1918. évf., máj. 298. l., 1919. évf., okt. 14-i szám. — Nyugat. XIII. évf., 1919. nov. 14—15-i szám, 1919. évf., április 1-i 7. szám, 504. l. — Zászlónk. 1919. évf. — Képes Krónika. 1919. évf., okt. 18-i szám. — Helikon. 1919. évf., márc. 9-i l. szám, 8. l. — Új Nemzedék. 1919. évf., okt. 14-i szám. — Kelet. II. évf., 1920. okt. 7-i szám. — Új Magyar Szemle. 1920. évf., máj. 96—98. l.

Idegen nyelvre lefordított munkái. — *Turanische Lieder* von Árpád Zempléni, von Julius Lechner, von der Lech. (1914.) — *Turanian Songs*. Gregori A. Page. (1916.)

A XIX. század utolsó évtizedeiben a magyar közéletet új szellem hatja át, ugyanaz, ami az irodalmat. Ebben az új szellemen lassan háttérbe szorul a nemzeti feladat, sőt az emberi élet hazug nemzetköziségével szemben néha meg is hal s így a költészet is, ha nem is egészében, de leghangosabb képviselőiben, elszakad a fajtól.

Ennek következményeként a nemzeti hagyományokkal szemben „a sürgés, a robaj, a tömeg gyorsárja“-nak öblös hangja megzendíti az új irány forradalmat hordó mozgolódásait.

Ezekből a mozgolódásokból emelkedik ki Zempléni Árpád eredeti alakja. Két élesen elkülönített részből álló költészete érdekes képét nyújtja egyénisége és kora vajadásának. Forrongó lelke, hevülékeny véralkanta, álmodozó alaptermészetébe belevegyült megalkuvást nem tűrő függetlenség, emberi, politikai szabadságvágya, élete körülményei belekergetik a romboló irány

árjába, keményveretű fajszeretete, kora nemzeti irányú áramlásai, magáraébredése azonban kiragadja az árból és a nemzeti hagyományokhoz sodorja, ahol megteremti sajátos lelkülete értékes megnyilatkozásait.

Az első szülte ifjúkori líráját, a másik turáni dalait.

Lírájának nyitja lelke keseredett hangulatában, élete körülményeiben és érzékiségében rejlik. Szelleme, mely Arany, Petőfi, Vörösmarty, Csokonai kultuszán melegengett, érzésvilága, mely Vajda érzéki szikrázásán, elégedetlen világgyűlöletén forrt, a XIX. század olasz lírikusainak termékein puhult s Baudelaire ványadt erotikáján vált perzselő testimádóvá, híven tükröződik költészetében. Könnyen borzongó lelkivilága, hol a lemondás, hol az életkedv, hol a kétségbeesés hangját szólaltatja, hogy azután az anyai szeretet melegénél időzzék és innen a rózsaszínű ködben keresse a „Szép jelenést“, majd a perzselő tűzszerelem lángjaiban fűrössze érzéki szenvedélyét és ennek lelohadásában megtalálja az élet nagy kérdéseit, melyekre felelni nem tud ugyan, de eljut az Istenhez, akiről nyiltan kimondja, hogy újra megfeszítenék a földön.

Életküzdelve mázsányi súllyal nehezedik lelkére s ezért életkedve néha dacha fordul. Életfelfogása sívár. Az élet és halál előtte játék, melyben az ember vesz s így egyiktől sem vár semmit. Az élet miért-jére nem tud feleletet találni. A lélek halhatatlanságában kételkedik. Hite csenevész virág, gyötrő tudat a kínzó csüggedésben, ellágyulása pillanatában mégis Istenéhez emeli szavát. Ez az elkeseredett hang néha meleg fiúi szeretetet vet felszínre és ő Petőfi örömeivel siet otthonába; néha friss dalt fakaszt. Friss, nemes érzései mint könnyű megrezzenések elvesztek érzéki szerelmi költészetében. Szerelme, szenvedélye perzselő, ezért esalódása leverő s a nagy lelki meg-rázkódtatásban megszületik szerelme regénye: Didó. A lírai regény tárgya bűnös szerelem. Főhőse, Éneász, beleszeret Didóba. Didó szíve, lelke, lénye egész odaadásával szereti Éneászt, aki előtt feltárja megkínzott élete szörnyű titkait. Éneász megdöbbenve hallgatja a vallomást, lelkében megvillan az elválás gondolata, de nincs ahhoz való ereje. Didó még jobban ragaszkodik kedveséhez, akihez lázasan, betegen is siet. A találkozás után Didó meghal. Éneász nem tudja feledni, elbujdosik a nagy világba és a búrok földjén végre megtalálja (amit óhajtott...) a sírt.

Ez a rövid történet a szétfolyó szerkezetben lassan bogozódik. Jellemzése reális, nyelve kifejező, verselése ügyes és változatos, erkölcsi felfogása alantas. A regény iskolapéldája annak az iránynak, amelynek szolgálatában és vonalában állott a költő, amely a keleti szerelem minden erotikáját a maga póré meztelenségében szereti látni. A nyugatias irányzat, a „Hét“ eszméi, festése, szemlélődése rikít a sorokban. Épp ezért világnézete megfosztja a regényt értékétől, pedig jellemző ereje, nyelve, verselése figyelmet keltő.

Az erotika hangja nem fakad egyéniségéből, annyira nem, hogy 1901 után elhallgat és nem is tér többé vissza lantjára. Háborgó szenvedélye elesenededik s ő felemelkedik a fenéséges érzelmek, gondolatok ódai világába és hódol a szabadság, a bölcsesség magasztos eszméjének méltóságos, de erőt zengő ódáiban.

Lelkén, az erotikán, az ódai lendületen túl, lefojtott, megnevezhetetlen elkeseredettség uralkodik, amely megnyilatkozásaiban kavargó örvényléseket mutat. Ezt a nyugtalan állapotot át nem szűrt tanulmányai még inkább növelték, úgy, hogy belső élete kialakítására nem jutott ideje s így böleselkedése zavaros, szétfolyó s szilárd alapfelfogást nélkülöz.

Költészetének első része szorosan összefügg életével. Innen merítette tárgykerét. Leplezetlen nyíltsággal tárja fel élményeit, szenvedélyét, hangulatait és amikor lelke fordulópont-hoz ér, a hazafias gond és az emberszenvedésen feltépődő szánalom más hangokra készteti.

Élményei házassága után elhalkulnak s komoly tanulmányaiban lelke igazgyöngye fényleni, színesedni kezd. A fajszereket messze vidékekre, idegen tájakra ragadja, képzelete pedig visszaszáll az ősmeszőkre, megfürdik az Ob vízében, belesz néz a felkelő nap aranykupjába s köszemű-vasszemű rémeket lát; hótalpakra kap és a széllel versenyt siklik a hómezőkön; bosszúra vezeti az ősnépet, megostromolja az éghez kötött vasvárat; az eget-földet összekötő láncon felkúszik az ősi istenség elé. A szárnyalást a rémek muzsikája kíséri. Zengenekbonganak és új világba ringatnak, ahol a mese, rege, monda alakjai ködlenek a távolból. A költő forrón öleli keblére az alakokat, mert azt hiszi, hogy rokonokat ölel, akiket az eltemetett évszázadok homályából hozott ismét napvilágra. Szeretében nem ismert határt, rendszert, minden név, emlék, amit

kikutat, lelkében életre kel és színes selymén új szint képez. Szemében a magyar, a vogul, az osztják, a tatár, a kalmük, a turkoman, a finn, a babyloni, egy közösséget jelent, melyet egy névben a Turán-ban összefoglal.

Azt litte, hogy a magyar költészet ősforrásaira bukkant és a rokon népek énekeiben a magyar költészet őseredetisége liüktet. Csalódott. Csalódását nem akarta észrevenni és lelke egész hevével élesztette az áldozati tüzet, mely köré kicsi, de lelkes tábor verődött. Csalódásával új terekre, értékekre — a finn-ugor szövegkiadványok értékes költői anyagára — fordította a figyelmet.

Különös és sajátóságos próbálkozásában, melyet 15 éven át ápol, a képzelet és az ihlettség kezét fog és sokszínű fátyollá szövik ábrándképeit, melynek szálai visszauyúlnak az ismeretlen mult csodás világába, a történeti századok szomorú jelenébe s a jövő döbbeneteibe. Álom, hit, hazaszeretet, érdekes öntvénye turáni költészete.

Turáni költészetének eredményei kisebb elbeszélő költemények, hősénekek, regék, balladák, ódák és egy japán meséjáték.

Első nagyobb alkotása a Bulyovszky-díjjal jutalmazott Bosszú, osztják hősi ének. Tárgya: Munkeszi hadisten bosszúja atyja megölőjén, Louchsát jagalin. Meséje kerek. Az indulatok erővel rajzoltak. Alakjai érdekesek. Nyelve eredeti képekkel bővelkedik, festői. Verselése sajátyszerű harmadoló.

Hasonló tulajdonságokat mutat az Edde Trymskvidha és Völundarkvidha énekek nyomán alkotott s gróf Nádasdy-díjjal jutalmazott A kalapács, finn rege is. Tárgya Völund diadalmas kiszabadulása és kalapácsának visszaszerzése. Trym óriás királyfi ellopja Völund kalapácsát, ezért Völund megöli. Az óriás király elfogatja, inait elvágja és egy szigetre zárja. Bathilda az óriás király leánya megszereti és nejevé lesz. Szereluüket Jótung — a leány öccse — halála megzavarja. Az óriás király számonkéri gyermekeit és meg akarja ölni. Völund szárnyra kap, szembenéz ellenfelével, majd felemelkedik a levegőben és délkeletnek vágva eltűnik.

A mitikus történetet biztos kézzel vezeti a költő, megőrzi a mitikus színezetet is, amellet jól rajzolja kifejező nyelven a nibelungeni sorokban az emberi indulatokat.

Gyermeki játék, kellem, derűlttség hatja át legjobb alkotását a Kaltes-monda I—XI. fejezetein alapuló s gróf Nádasdy-díjjal jutalmazott Vasfő és Ime vogul regét. Tárgya Vasfő és Ime szerelme. Hőse, Vasfő hereeg, megszereti Imét, kiállja a próbát, legyőzi és felülmulja Ime bátyját, Holló hereegyet és elnyeri Ime kezét.

A rege kerek szerkezetében élethű jellemzés, mozgalmas előadás bájos részletekkel ölelkezik. Egyszerűség, közvetlenség, melegség áramlik a változatos rímű, kihangzó ritmusú, meg-lépő technikájú verssorokban, melyekben a nyelv könnyed játéka üde és festői.

Kisebb költeményeiben az ázsiai rokonnépek egyszerű világa tükröződik éles világítással. Balladáiban a zordság az erővel párosul. A napkelet sugárözönéből csapongó képzelete vissza-visszatér a hazai földre s büszkén megemlékezik nagyjairól, ám a fájdalom, az aggodás, a szeretet tépi lelkét, ha népe sorsára gondol. Hirdeti, hogy az ezeréves harc apasztja a nemzetet, forduljon hát keletre, mert az árja népek támadása előbb-utóbb elnyeli (Keletre magyar). Hazaszeretete a Vörösmarty óta hirdetett eszmét zokogva ismétli. Fájdalmában a legnagyobb magyar hite, útmutatása, jóslata int feléje és ő újra bízó hittel hirdeti: Alkotni fel, történelem tanuja. Táplál a szerszám és megvéd a kard, Míg a föld újra csodálni tanulja, A munkás szittyát, az örök magyart!

Ami ezen túl riad fel lelkében, az szorongó félelem, nemcsak hazája, hanem Európa miatt, melyet az új mongol had eltipor.

Költészetének második része fajszeretetéből sarjad ki. Fajszeretetében magára tudott eszmélni, le tudta rántani magáról az idegen mez veszedelmes köntösét és tudott használni nemzetének. Míg lírája kezdetben a dekadens irányzat erotikájában fürdik, addig turáni költészeté tisztán ragyogtatja a nemes eszmék lángjait. Míg költészetének első része az eltévelyedett magyar lélek megszólalása, addig turáni költészeté a fajra találó magyar fájó, de bízó hitű harsonája. Költészetének első része reális, de sekélyes, költészetének második része szokatlan álmódosítás, de vonzó és felemelő. „Az égbe röptült táltos“ itt sem szárnyalt fenséges magasságokban, nem szórt hatalmas gondolatokat, de adott álmainkhoz egy új álmot, színeinkhez

egy új szint, hazaszeretetünkhez új erőt és költészetének ez elvitázhatatlan eredménye.

Kevesebb szín, erő jellemzi prózáját, mely éles megfigyelésről, de kevés fordulatosságról tesz tanuságot. Levegője magyar, ha elbeszéléseit tekintjük, elvakult és félrevezetett, ha ujságcikkeit szemléljük.

Több erőt, mélyebb elmerülést, tárgyilagosabb megítélést mutatnak esztétikai dolgozatai. Lavotta János, Pálóczy Horvát Ádám, Mikszáth Kálmán életrajzai tömör összefoglalások. Szentessy Gyula életrajza megértő melegségével, Rusztavelli Sota tanulmánya nagy körültekintésű, tervszerű, kimerítő átgondolásával, biztoskezü fejtegetésével tűnik ki.

Fordításai nagy nyelvérzékre, határozott fordítási készségre vallanak. Különösen kitűnő fordítású a Fogazzaro Miranda lírai regény.

Míg lírai, epikai munkái, fordításai napvilágot láttak, addig drámai munkái A kard c. vígjáték II. felvonásán kívül nem kerültek napvilágra. Ez a műfaj nem az ő alkotástere. Nem is műveli egyedül. Kosa Rezső, Erdélyi Zoltán, Barátosi Balogh Benedek a segítő társai. Három színműve maradt meg kéziratban. A Munkásvezér a budapesti munkáséletből vett háromfelvonásos dráma. Tárgya a munkások kenyérharca, amelyben az eszme a vezér családi boldogsága árán diadalmaskodik. A mese érdekes. A bonyodalom nehézkes. A jellemzés megkapó. Éles megfigyelés, darabos erő, erőltettség, kevés színhátás jellemzi.

Jobb munka a „Sziriusz“ regényes színműve, melyet Herczeg Ferenc Sziriusz c. elbeszélése alapján írt. A színmű követi az elbeszélést, azért meséje izgalmas, alakjai érdekesekek. Érdeme a nyelv feltűnő korhűsége. Ez sem színpadra való alkotás.

Sikertelen próbálkozás után végre utolsó alkotásában színpadra való, hatásos darabot írt Az Aranyhalász c. háromfelvonásos japán mesejátékban, melyet Urashimataro c. japán ösmeséből készített. Urashime, az aranyhalász megszereti Otohime-t, a tündérkirálynőt, akit ismételten kiment Szaiszano szelek királya kezéből, ezért elnyeri kezét s 700 évig él vele boldogan a Napasszony szigetén. Azonban erőt vesz rajta a honvágy és ő faluba tér vissza. A falu, a nép megváltozott. Nem tud többé beleilleszkedni az új világba, kinyitja Otohime ajándékát, a vigasztalás szelencéjét s abból kibontakozik a halál. Kitör az

orosz-japán háború és haldokolva látja népe harcavonulását. Szeretné hazáját segíteni, de nem teheti. Megjelenik Otohime és megvigasztalja.

Fordulatos meseszöveg, mozgalmas világ, kápráztató színpompá, lelkes hangulat, lírikus átszövés, bájos jelenetezés, festői környezet, látványos felvonulás, a japán néplélek zamatja, megkapó, kifejező, színes nyelv, 3, 5, 6, 7, 8-as sorok, páros- és keresztímeinek esengése, a folyton áramló faj és hazaszeretet gyönyörködtető.

*

Költészete keretében Zempléni Árpád a magyar fajhoz tartozó, forrongó lelkű költőt mutatja, aki kora hatásainak hódolva, szellemében megfürödve juttatta kifejezésre erotikába tévedő érzéseit, háborgó szíve lázongó, sötét indulatait, hogy a magáraébredés pillanatában elforduljon multjától és egy eszméért küzdjön hittel, erővel, ábránddal és termelje a hazaszeretet gyöngyét az új irány forradalmi mozgolódásai közepette, melyben a keleti nap sugara tükröződik, amely valónak álam, álomnak bűbajos mese.

Autodidakta volt, aki sokat tanult, de tanulmányait nem szűrte át teljesen, akin kora, olvasmányai erős nyomokat hagytak. Ember volt, ki mostoha életkörülményei között is egyénivé tudott fejlődni. Költő volt, aki meg tudott szabadulni a ráhatásoktól, aki rá tudott találni a nemzeti hagyományokra és eredeti tehetségével önmagából egy új szint tudott adni nemzetének.

Péterfy Jenő ifjúkori levelei.

Írta: LAKATOS DÉNES.

Csodálatos élet! Nagy problémákon gyötrődik, önmagát emészti, erejét felőrli s mégsem jut nyugalmasra; de még elhamvadóban is nemes értékeket termel.

A szülői ház szomorúsága, atyjának könnyűvérűsége, anyjának titkolt fájdalma ránehezedett koránérett lelkére. Tanult, gondolkodott, alkotott, míg végre hitét veszítve összereszkadt s eldobta magától munkás életét.

*

Péterfy Jenő — irodalmunk kiváló essay-írója — Székesfehérvárral közeli kapcsolatban volt. Levelezett az Eltér-családdal, mert szerette ezt a fincm műveltségű, zenei kultúrájú családot. Tizennyolc éves korában indult meg ez a levelezés,¹ melyből megrajzolhatjuk érdekes ifjúkori egyéniségét.

Péterfy Jenő már zsenge ifjúságában sok hányódáson ment keresztül. Családi tragédiák sebeztek lelkét, úgyhogy amikor az érettségit követő szünidőben Székesfehérvárra jött és ámuló szemekkel nézhetette az annyira nélkülözött családi kör mintáját, érthető elragadtatással írhatta az Eltér-család egyik nőtagjának: «Te előtted, ki az ily körben növekedtél és élsz, te előtted a „Kedves otthon“ talán már megszokott; — s mint a legszebb vidék lakói közönyösek az őket körítő illatos berkek s hímes mezők iránt, — mert folyton szemük előtt fekszenek; úgy talán te sem fogod érezni azt a rajongást, mely engemet elkap, ha egy családot szemlélhetek, amelyet a szív s a belsőből folyó emelkedettség kapasa tömörít egy elválhatlan egésszé, ha nem mulaszthatom el egy levelemben sem azt dicsőíteni. De nézd el ezt a szegény Jenőnek, kinek az ily családi lét — ideálja, s ki az életben maga körül ennek csak romját láthatá.»

Az Eltér-család fejében „egy nemes atyára s egy valóemberre“ ismert, akinek vonzó egyénisége mély benyomást gyakorolt emlékezetére.

Szerencsétlen helyzetében, családi tépetségében mégis volt

¹ A négy évet (1868—71. aug.) felölelő, 27 levélből (9 magyar- és 18 németnyelvű) és 2 levelezőlappból álló sorozat az Eltér-család hagyatékából került a Fejérv. és Székesf. Múzeum birtokába.

egy nagy öröme, boldogsága, szeretett édesanyja, akinek „a közele vígasztalólag hatott“ minden vergődésében, kínzó vágyakozásában, kárpótolta a sok mostohaaságért, s akitől egy percre is alig tudott elszakadni, mert mint írta: „Kedves mamámat egyedül nem hagyhatom.“

Az anyai szeretet csodás gyöngédsége, könnyes fájdalma és büszke reménysége mellett végezte egyetemi tanulmányait. 1868 őszén a jogi karra iratkozott be. „Az egyetemi polgárok tisztos sora közé“ jutása sok lóvásfutásába került. Ezt még csak tűrte panaszszó nélkül. De amint múltak a hónapok, mindjobban ráeszmélt arra, hogy pályát tévesztett. 1869 januárjában már a levélírást is felhagyta arra, hogy „a colloquiumok és törvénykönyvek paragrafusainak száraztő tömkelegéből“ kissé kiemelkedjék. Két évre rá beállt a szakítás. 1871 január 3-án jelenti, hogy „filozófus lett, még pedig valódi filozófus“. Átment a bölcsészeti karra és a tanári pályára készült. Élénk színekkel festi a tanulmányi változást és indítékát: „Teli torokkal kiáltottam vale-t a szikár Themis-nek, amely engem fekete paragrafusaival majdnem halálra kínzott, és mint egykor Faust, minden tehertől megszabadulva égő buzgósággal fordultam a spekulációhoz. Ez az én terem! Ahol a nagy szellemek magasztos szárnyalását követhetem és a mindenség szellemi összhangjában gyönyörködhetem. Mily szánalmasan jelennék meg most ezek a paragrafuslovagok, akiknek a céhébe én is tartoztam, akik az igazság helyett inkább a guruló pénz után kapkodnak.“ Édesanyja is belenyugodott ebbe, különben nem írhatta volna, hogy „szereti az ő filozófusát“.

Az új stúdiómra mintegy predesztinálta a már diákéveiben magabagyökeresített nagy olvasási kedv, amely sokszor szerzett neki „egyedüli mulatságot, majdnem egésznap elfoglaltságot“. Olvasmányai tárgykörében előkelő helyet biztosított Shakespeare-nek, akit „kétszeresen“ is megkedvelt akkor, amikor megtadta, hogy a tőle igen tisztelt Eltér-család is szívesen foglalkozik a nagy költővel; ettől kezdve a levélváltásba shakespeare-i témák megbeszélését kívánta beleszőni.

Amint tanulmányai végzését, úgy a tanítást is szigorú kötelességének tekintette. Az előbbi igazolja az a munkának-átadása, szellemi elmélyedése, amely mellett „egyik nap mult a másik után, mint az óráütés“ — simán, zökkenés nélkül s lett ő önkéntelenül is „mechanizmussá“, különben „nem tudta volna

elvégezni azt az óriási anyagot“, amelyet elébe tárt a végleges választás, a tanári hivatás tudásos felfogása. Az utóbbit eléggé jellemzi az a „tantalusi“ keserűség, amellyel le kellett mondani fehérvári látogatása megismétléséről, mert az istenek magántanítóná kárhoztatták ama meghagyással, miszerint a szülők méltányos kívánatára Humboldtokat, Aristotelesekét csináljon keménykoponyájú tanoncaiból. „Nagyon is prózai dolog“ volt neki Telemachusokat vezetni, valami „lélekölő kötelesség“, de mégis magaravett kötelesség, amelyet mint „a második húsvéti bárány“ fájó lemondások közepett is lelkiismeretesen teljesített: „a legvérvörössé szívvel engedelmeskedett kötelessége szavának“.

Péterfy Jenő élete a munka, a tanulás és önképzés jegyében folyt. Hogy a szellem erőit túl ne feszítse, közbe-közbe szórakozásról is kellett gondoskodnia. De ez nem volt üres időtöltés, hanem ami pihenni vágyó lelkét betöltötte, amit a művelt lelkek áhítoznak: a zene. Már gyermekkorában tanult hegedülni. Később félretette. Mikor azonban a filozófiának adta magát, ismét elővette, mert annak útmutatásával „művészetében is új élvezetre lett“. Ettől kezdve igen szorgalmasan és sokat játszott valami kitűnő mester vezetésével. Jól esett neki, hogy „törekvéseiben kifáradva, a felséges Muzsika hangjai által megnyugodhatott“.

Ha a zene gyakorlásában nem is vőtte valami sokra, annál jobban tudta élvezni és értékelni mások tudását, főleg a „szép“ zongorajátékot, amelynek hangja „a művelt lélek csendéletét“ is csak nemesen zavarja. Zenei lelkesültsége volt az egyik kapocs, ami az Eltér-családhoz fűzte, ahol olyan „felejthetetlenül és kiválóan tudták Schumannnt és Beethovent értelmezni“. A klasszikus zenétől szinte megittasult.

Ha nem is írta volna, hogy „a szép iránt szeretettel bírván, a klasszikus zene iránt a legnagyobb fogékonysággal van“, leveleiből lépten-nyomon kiuntathatjuk, hogy állandóan idegondolt, ahol Mendelssohn fugái és szonátái csendültek meg, ahol a Kreisleriana- és a Beethoven-szimfóniák hangjai lebegnek körül; ide vágyódott, a virágkehelyhez, „ahol a Beethoven-művészet édessége rejtőzik és a Schumann-muzsika sötét lepkeje ringatózik“, hogy lelkét a magasztos hangok „gyönyör-lakomájá“-ban részeltesse. Este, amikor álomra hajta meggyötört fejét, Schumannnak itt hallott exotikus zenéje vagy Wagner óriás-akkordjai szenderítették el. Ha pedig ideje volt,

nem a vigadóba ment táncot lejteni, hanem a „Grál templomá“-ba „imádott“ Wagnerét hallgatni, Lohengrint megbámulni, melynek minden hangjában egy kis világot vélt felfedezni. „Méltó befejezése“ volt ez fehérvári élvezetének. Erről nem győz eleget beszélni s nem állhatja meg, hogy Lohengrin hatását is le ne fesse: „Mikor a zene a nyitányban a Grál templomát rajzolja, előttem élt még a benyomás, mintha csak Indiába varázsoltattam volna, a Ganges-folyó mellé, ahol az a száz meg száz illatos virág görnyedez; ahol örökös tavasz van; ahol a balzsamos illatú légből kéjittas mámorba esik a vándor; ahol a vízhullám loccsanása egy végetlen költői sóhajnak látszik; ahol a szellő suttogása mintha elmúlt szép időkről, lovagkorról, költészetről beszélne. — S ismét, midőn a moll-hangokból az iszonyú dur-ba vezette az óriás hanghullámokat a legnagyobb mester keze, midőn a vad Ortrudot rajzolja, mintha egy éjszaki — végzetistennőt festene, ki az emberiség szent érzelmeit egy rémes kacajjal akarja kitépni a kedélyből; mintha a daemon vad víjogását hallanák — oly nagy, oly rémes a zene.“ Még azt is hozzáfűzi, hogy sehol sem tűnt fel előtte annyira a különbség az ének és a többi hangszerek közt, mint Lohengrinben. „A többi hangszerek, a futamok, a bravour, a hangszeren kifejthető technika, mindez úgy tűnik elém, mint a színes pillangó, vagy a tarka tollú madár, mely után szívesen kapkodnak, melynek hatása mulattat; — csak az ének, csak ez a genius valódi röpte, mely akarva, nem akarva, magával ragadja jobb „éniünket.“

A Péterfy lelkét végighasogató tragikus vonás jelöli meg életfelfogását. Ebből érthetjük meg sorsának éles kritikáját, önmagának és az emberi léleknek tüzetes vizsgálatát, mások ironikus megfigyelését. Fűrészszó, kutató természetét, elmélkedő hajlamát e levelekbe is belefektette. Elismerete ugyan, hogy „fukar kézzel dob felém rózsákat a sors, — de ha egyszer elvétve felém röpít egyet — az illatos leend“; legtöbbször mégis „keserű csaló“-nak kellett a sorsot bélyegeznie. Hányszor kellett „bánatos fülemüle vérébe mártania follát“, hogy ecsetelje szomorú helyzetét, elfoglaltságát, amely miatt a „szép és jóságos“ fehérvári meghívásnak eleget nem tehetett. Volt arra is eset, hogy a kemény sors még a lakást is megvonta tőle s ő kénytelen volt egy egész hónapon át „örökké bolygó zsidó“-ként Pest és Buda közt tétován forogni.

A külső hatások, az élet tüszúrásai hevesen érintették minóza-lelkét. „Főlséges nyugalmat“ áhítozott, de nem érte el soha. Összhang nélkül, folytonos lelki küzdelmek közt futotta a világot. Zárkózott volt mindenkivel szemben, de ha egyszer belső kialakulásának megfelelő környezetre lett, „belső világa függönyét“ azonnal széthúzta, szívének kamráit megnyitotta. Lelkének nemes érzései csordultak kifelé pazar színekben, verőfényesen. Közlékeny lett. Feltárta sóvárgása egész történetét, bemutatta lelkének rajzát, végigszemléltette kedélyének hullámzását. Sajnos, kevés ilyen eset fordult elő életében. A fehérvári volt az első. „A szívesség“, amelybe jutott, a harmonikus, „szép családi élet“, amely felé szárnyalt, annyira megragadták, hogy a megismert és megszeretett család „második otthoná“-vá vált. A viszontlátás többszörösítése lett azután lelke táplálásának egyik főcélja, „az élet fanyar áradata“ azonban mindig megállította. Csak az emlékezés és a képzelet enyhített „lelki száműzetés“-n, meg az írás hatalma. Szellemének húrja nagyon érzékeny volt... „mint az aeolhárfa a legkisebb szellőre, úgy ez a leghalkabb mozgásra megrezdül; azután felesendül a lélek esodálatos muzsikája, a képzelet és az emlékezés a korábbi taktusokra“.

Az írást is nagyon felhasználta. Levelet levélre küldött s kiöntötte bennük lelkének dús tartalmát. A kezdés nehéz volt neki. „Már egy órája gondolkozom, hogy kezdjem leveletem?“ Feltoltult érzelmeit nem volt könnyű papírra tenni. Majd „örökös köszönés“-be fog s azután így elmélkedik: „Ugyan miért is van mindennek oly nagy árnya? — miért van az, hogy minél nagyobb az öröm, annál nagyobb az öröm multával — az utána való fájdalom is? S pedig annyira nagy, hogy jelenlegi magányom pium desideriuma csak az, bár *ne* éreztem volna oly jól magam; — úgy legalább az elröpült szép percek után való bánatom sem lett volna olyan fokozott. De hiában! az életben úgy, mint a természetben: — magas hegynek mély a völgye“. Már első levelében megfakasztja a visszaemlékezés forrásvizét, bár szomját nem olthatja, mert „még ez is konok játékát űzi velem. Mert nem csillapít, hanem azon tulajdonságánál fogva, hogy még a légszibbet is szépíti, megaranyozza —: csak gerjeszti vágyamat“. A harmadik levelében emberkerülésére mutat rá: „Ha az ember a külvilággal való érintkezésében csak szomorságot tapasztal, — s az emberek közönye miatt attól mind-

inkább visszahúzódik: — oly jól esik, ha van legalább egy hely, — hol jökedve fáklyáját szabadon lobogtathatja.“

Harmadik levele után egy hónapig hallgatott. S amikor megtörte a csendet, a hosszasabb kimaradást lélektanilag így magyarázza: „Az ember maga egy kis világ; megvannak saját rejtélyei, melyeknek ő a legnagyobbika. S individualitása tanúsít életében nem ritkán oly jelenségeket, melyek a psychologia szemüvegén keresztül mint merő ellentét, mint merő képtelenség tűnnek fel előttünk s összhangzásba egyáltalán nem hozhatók — lelke ösztöneivel és sugallatával.“ Így volt most ő is. Nem a vonzódás, a szeretet fogyatkozott meg benne, hanem egyetemi ügyei elvették idejét, kedélyére pedig „bizonyos nyugtalanság“ ült a városi légkörbe való behelyezkedés szokatlansága miatt. Bármennyire is igyekezett a lelki kontaktust fenntartani s azt minél gyakrabban betűkkel érzékíteni, ha bármi is akadályozta ebben, azt teljes őszinteséggel megvallotta. Egyik levelében pl. gyengeségével menti magát: „Vannak percek az életben, hol az ember önmagának rejtvény; midőn — ha érzési képessége a legnagyobb is, — az élet különböző ingredientái behatása folytán érzésének kifejezést adni képtelen. S a szó legszorosabb értelmében ez állapotban sinylődtem én.“

Még az „aranyos május“ is alig tud benne érzést fakasztani. Egyedül a viszontlátás foglalkoztatja: „...a fák zölden mosolyognak a vándor elé — s kedélyem még sem virul s nem dobog teljes akkorddal az élet elé; szóval ama magasztos összhang, mely az emberi kedély s a Természet élete között fennáll, — nálam még csak tört húrokra lel. — S valjon mi hangolhatja föl e húrokat, mi csalhat belőle ki helyes összenét? Oh! én jól tudom! — én bensőleg ismerem a bűvös kezet, mely csak egy érintésével is — mint szél lengése az aeolhárfát — felszólaltatja keblemet. A mosolygó öröm — a mindent széppé varázsoló barátság — ez az a bűvös kéz, melynek reám ily varázsa van. — S boldog én! kinek nem kell átfutnia messze, helyeket, hogy megtalálja, mit keresett; — ki közelében bírja, — mi kielégíti őt. Közelében — ott nálatok, mert ott találok az őszinte barátságot, szíves hajlamot, jóakaratot, szinlelés nélküli előismerést.“

Tudott követelődző is lenni egy-egy válasz lassúbb tempója miatt. Türelmetlenségét szintén szemléletesen adta tudomásul: „Már húsz hosszú-hosszú, borus, esős-szeles nap szállt el a végtelen semmiségbe, amióta én Apollóhoz könyörgök egy levélért

az ő fehérvári múzsai székhelyéről. De oh Sors! a lant istene a mennydörgés istenévé lett csekélységem iránt — és hasztalan a könyörgés! Szavam elhallszik zajtalanul a lapos fővárosi élet sivár pusztaságában, — és levélszomjas énem nem kap enyhülést, — semmi levelet!... Én jajgatok föl, mint egykor Oedipus, midőn szörnyettének tudatára jött; jajgatok, mint az összes tragikus hősök... jajgatok, mint maga a megszemélyesített Jajgatás, — és mégis — sehol egy levél, sehol egy istenküldött, egy levélhordó Merkur, — aki nekem letaszított Orpheusnak hírt hozna kedvenc helyemről — az Olympról!... Semmi levél? Erdemetlen vagyok egy sorra?... Kitaszított vagyok? Most aztán bosszú, bosszú Olympnak! — Ő ellökött engem, de én büszke vagyok szomorúságomban; szívem vérzik belsőleg — de in publico azonban — amint te látod — gúnyolódok, nevetek, tréfálkozom!”

A munkától és várakozástól felizgatott lelkiülettel írta e sorokat. A végén kissé lehiggadt; bocsánatot kért a kitérésért. Sőt a másnapi 8 órai hozzátoldásban „a szomorúság dithyrambusi ugrásai helyett a nyugodt elbeszélés epikai folyásába” terelte iridulatoskodását. Ugyancsak elégedetlenkedett, amikor egy alkalommal levél helyett levelezőlapot kapott. Köszönte azt is, de hozzáfűzte: „Nem keltett benned kellenetlen érzést, — zenemű helyett csak bevezető akkordokat hallani? Gondolom, hogy ez csak tapogatósi próba volt, és a darab legközelebb következni fog.” Mikor pedig a hideg és kimért, szűkszavú, ominózus levelezőlapok, „a barátságnak e thermométereit”, ezek „a négy-szögű bizonyosságok” megháromszorozódtak, nagyon is pesszimiztikus nézőpontról bírálta meg az emberi változékonyságot: „...elfog engem a vígasztalan bizonyosság, hogy mi emberek is csak szemei vagyunk a végtelen természeti láncolatnak s nem más lények, akikre más törvények állnának. — De nem pusztán a külsőnek, az ember belsejének is léte örök, éretörvényei szerint kell körben mozognia. Nem csupán a virág kelyhe veszíti el színompáját, nemesak a tengernek van árapálya, hanem az emberi érzések is elveszítik idővel magasztosan édes illatukat. — Igen, alig nézel magad körül és a barátságnak gyengéd keze Eggyel egészen hideg, idegen kézzé lesz.”

Esztétikai belsősege az életanalízis útjára terelte. Mindenkít erősen szemügyre vett, boncolgatott, mindenben ítélkezett, sőt a ferde szokásokat, életfuresaságokat sokszor szatirikus

módon, de bizonyára javítási és összehasonlítási szempontból kiélcelte. Amikor a „női szokásra“ hivatkozott, amely minden levélben bocsánatot kér a rossz írásért, vagy amidőn azt a kijelentést kockáztatta, hogy „ha a nőknek bármi esekélyességben is ellentmondunk, — már megsértjük — legfelsőbb érzésüket“, még elég gyengéd tréfálkozás volt tőle. Jóval erősebben nyilatkozott különös modorú és életprogrammú rokonairól: a Csillagékról, akiknél anyja lakott egy ideig, akik „az ő tündöklő ruhájukat a földies korlátoltság rongyával és a kanti kritika sértő posztójával foltozzák“; budai nagynénjeiről, akiknél kultúrhistoriái tanulmányt végzett és minden előleges szakismeret nélkül azonnal rájött, hogy „azok a jelenkor és ókor összekötői lehetnének; ha beszélnek, a modernség penészét érezzük, ha hallgatnak, a múmiák világába képzelődünk“. Kitűnő „erkölcsfilozófiai festés“—hez adtak anyagot azok a magántánemulatságok, amelyekre 1870 telén eljárt s amelyeken a heterogén elemek által bemutatott női szívet „kezdve a legegyszerűbttől, a bakfi-periodusától föl a modern kifejlődésüig“ végigmustrálhatta, s amelyekről levélváltója kérésére — különböző „Mama-portré“—kat is olesó árban küldhetett volna.

De ne vádoljuk őt egyoldalúsággal. „Szabadszájú“ volt — mint magát nevezé —, azzal szemben, ami neki nem tetszett; ami azonban megfelelt felállított életnormájának, azt elismerésben részesítette, sőt „száraz filozófus létére“ csodálni is tudta. Így meghajtotta fejét a nőknek azon finom művészete előtt, amellyel „a női szellem azalatt, míg a férfi bizonyítási eszközeit rendezgeti, célját már ki is jelölte, ellenfelét gondolatszíkraival elvakítja, a fegyvert kezéből könnyen kicsavarja s a férfinak kegyelemre vagy kegyvesztésre meg kell magát adnia“. Kedvesen egyszerű szavakkal magasztalta azt „a gyöngéd, fáradságot nem ismerő ápolást“, amelyre csak a nők képesek a betegek irányában s „az anyának azt a kedélygazdagságát, szeretetteljes kezét“, amely a gyermeket az élet minden szirtje és egyenetlenségei közepett is biztosan eligazítja.

Péterfy Jenő meghittjeivel folytatott társalgásában színes, ötletes, fesztelen volt. Még inkább leveleiben. Ritka tudását itt ragyogtatta legfényesebben. Maga írta: „A tollat jobban forgatom, mint a szót.“ S csakugyan. Levelei élvezetes olvasmányok, telve szóképekkel, hasonlatokkal, alakzatokkal, amelyeket klaszikus és zenei műveltsége s természetrajongása diktáltak neki.

A Halotti Beszéd úgynevezett Könyörgéséről.

Írta: LASZLÓ VINCE.

Legrégibb összefüggő szövegű nyelvemlékünkéről nagy irodalom tárgyal.¹ A nyelvemlék befejező része, az ú. n. Könyörgés.

A Könyörgés jellegéről s a szertartásban való szerepéről közölt nézetek módosításra szorulnak.

Mindenekelőtt rá kell mutatnunk a „Könyörgés“-nek, azaz imádságnak, mint irodalmi jelenségnek legfőbb ismertető jegyére s jelezniünk kell röviden a katolikus halotti szertartásnak akkori lefolyását, hogy tiszta fogalmakhoz fűzhessük vizsgálatainkat.

Az imádság legáltalánosabb értelemben a léleknek Istenhez való felemelését jelenti. A léleknek ez a felemelése végbe-mehet tisztán csak az értelemben, vagy szavakba formáltan is kifejezésre juthat. Az előbbi az elmélkedés, az utóbbi a szoros értelemben vett imádság.²

Az elmélkedésnek mint írásműnek formája az értekező próza. Az imádságot, mely ugyancsak próza, ezzel szemben jellemzi és még egyéb írásművektől is megkülönbözteti a megszólító forma. Állandó és közvetlen hozzábeszélés ez egy jelenlevő Személyhez: Istenhez. Nem mondható társalgásnak, beszélgetésnek, dialogusnak, ha ehhez olyan kölesönösséget értünk hozzá, amelyben a felek felváltva nyilvánítják egymásnak gondolataikat.³ A hozzábeszélő jelleg az imádságforma legfőbb jegye. Vagy úgy is mondhatjuk, hogy ez a közvetlenül Istenhez-beszélő jelleg az imádságforma. Csak azt kell ehhez megjegyezni, hogy ez a hozzábeszélés természetesen nem zárja ki a szövegből a helyenkint első személyben való magánbeszédet. Ilyen például az ember eszmélkedése a maga gyarlóságáról, vagy ilyen az egész „Hiszekegy“, a hitvallás.⁴

¹ L. Pintér Jenő: A magyar irodalom történetének kézikönyve. Budapest, 1921. I. kötet. 45—46. l. Azóta is jelentek meg kitűnő értekezések; így Szinyei Józseftől (Klebsberg-emlékkönyv, Budapest, 1925. 143—153. l.), Karácsonyi Jánostól (Magyar Nyelv, 1925. évf., 221—232. l.), s legújabban is Szinyei Józseftől (Magyar Nyelv, 1926. évf. júniusi szám).

² „Az imádság két részre oszthatik. Egyik Elmélkedés¹ s-másik Szóbeli álló imádságnak mondatik.“ Baranyi Pál: Lelki paradicsom. Hely nélkül. 1700. (Intés A' Keresztyén Olvasohoz.)

³ A katolikus hittudományban elterjedt meghatározások közül Arany-szájú Szent Jánosé jelöli meg legpontosabban az imádságnak ezt a formai jegyét: „Oratio est locutio ad Deum.“ V. ö. Christianus Pesch S. J.: Prae-lectiones dogmaticae. Tomus IX. Friburgi Brisgoviae, 1911.² pg. 151. s.

⁴ Van még néhány, a hívő áhitat megszentelte szöveg, amely sem formai-

Ismeretes, hogy a Halotti Beszéd a temetőben való elmondásra készült. A halottat a templomból vitték ünnepélyes menetben a temetőbe. Ott először a nyitott sírt a pap szenteltvízzel meghintette és égő tömjénnel megfüstölte; majd a halottat egy zsoltár és egy könyörgés imádkozása közben lebocsátották a sírba. Ezután újból szenteltvízhintés és tömjénfüstölés következett, ami már a sírban levő halottat illette. Az eddigieket latin nyelven végezték s most jött a nevezetes mozzanat, amelyet a szertartási szabály, a rubrika így írt elő: *Hic fiat sermo ad populum*, azaz beszédet kell intézni a néphez, természetesen a maga nyelvén, ebben az esetben magyarul. Erre az alkalomra való a Halotti Beszéd.

Az ilyenfajta beszédek vagy a halott érdemeit méltatták, vagy pedig a híveket buzdították, hogy imádkozzanak a halott lelkének nyugalmáért.⁵

A beszéd után újból latin nyelven folytatódott a szertartás. A pap a Szentháromság nevében háromszor földet hintett a sírba, elmondott egy antifónás zsoltárt, s ekkor megint egy szempontunkból fontos rész került sorra: az az *Oremus fratres charissimi* kezdetű szöveg, amely a Halotti Beszéd úgynevezett Könyörgésének latin eredetije. Végül több imádság elmondásával fejezték be a szertartást.

A temetési szertartásnak itt előadott rendje megvan a Halotti Beszédet magában foglaló Pray-kódexben is.⁶

A Halotti Beszéd befejező részének, az úgynevezett Könyörgésnek latin eredetijét Révai Miklós jelölte meg először.⁷ Csakhogy ő a nürnbergi Szent Katalin-kolostornak XIV.

lag, sem tartalmilag nem imádság ugyan, de sok imádságoskönyvben és egyszerűbb emberek mindennapi imádságában is szerepel: a Tízparancsolat, az Egyház öt parancsolata, a hét szentség felsorolása.

⁵ „Olim sive ante sive post mortui inhumationem flebat ad eos, qui convenerant, solemniss sermo, vel in defuncti laudem, vel ad excitandos fideles, ut instantes ad Deum preces funderent pro ipsius animae requie.“ Edmundus Martene: *De antiquis ecclesiae ritibus*. Editio secunda. Antverpiae, Typis de la Bry. 1736. Tomus II. Liber III. Caput XIV.

⁶ A Pray-kódexet leginkább csak Ocskay Antalnak (Régi Magyar Nyelvelmékek. Első kötet. Budán, 1838. A bevezetésben, O. A. aláírással [= Ocskay Antal püspök]), Széchy Károlynak (Irodalomtörténeti Közlemények, 1895. évf.), Réthei Prikel Mariánnak (A Pannonhalmi Szent Benedek-Rend Története. Szerkeszti Erdélyi László. Első kötet: A Pannonhalmi Főapátság Története. Budapest, 1902. 439–470. l.) és Karácsonyi Jánosnak (i. h.) leírásából ismerjük, mivel a kódex a mai napig sincs kiadva. Pedig már Széchy Károly 1895-ben s legújabbban is Karácsonyi János sürgette közzétételét.

⁷ Révai Miklós: *Antiquitates Literaturae Hungaricae*. Volumen I. Quod complectitur duas allocutiones funebres. Pestini, M.DCCC.III. pg. 40–42.

századból való Agendájában találta meg ezt a latin szöveget, míg Ocskay Antal magában a Pray-kódexben fedezett fel hasonlót. Ez a két latin szöveg eltér egymástól két helyen egy-egy szóban, tehát egymásnak változatai. Nevezetes körülmény azonban, hogy a Halotti Beszéd úgynevezett Könyörgése a két változat közül nem a Pray-kódexben levőt követi, hanem pontosan azt, amit Révai Miklós a nürnbergi Agendában megjelölt. Az igazi eredeti szöveget tehát mégis csak Révai Miklós mutatta ki, Ocskay Antal pedig az eredetinek egy változatát derítette fel.

Az alábbiakban párhuzamosan egymás mellé állítjuk a nürnbergi Agendából való eredeti latin szöveget, azután ennek szószerinti mai magyar fordítását és végül a Halotti Beszéd Könyörgését; ez utóbbit az egykorú kiejtés szerint, Szinnyei József olvasásában.⁸

<i>A nürnbergi szöveg:</i>	<i>A nürnberginek fordítása:</i>	<i>A Halotti Beszéd szövege:</i>
Oremus, fratres charissimi! pro spiritu <i>chari nostri</i> ,	Imádkozunk, kedves testvéreim, <i>kedveltünknek</i> lelkéért,	Szerelmes brátim! Vímádjomuk <i>ez szegény ember</i> likiért,
quem Dominus de laqueo huius seculi liberare ⁹ dignatus est,	akit az Úr e világ tömlöcéből kiszabadítani méltóztatott,	kit Úr <i>ez nopun ez homus</i> világ timnücébeleül mente,
cuius corpusculum hodie sepulturae traditur:	akinek testét ma temetjük:	kinek ez nopun testét tümetjük:
ut eum pietas Domini ¹⁰ in sinu Abrahae Isaac, et Jacob, collocare dignetur;	hogy őt az Úr kegyesége Ábrahám, Izsák, és Jákob kebelébe helyezni méltóztassék;	hogy Őr üjt kegyilméhel Abraám, Izsák és Jákob kebelében helyhözje;
ut, cum dies iudicii advenit,	hogy, mikor az ítélet napja elérkezik,	hogy bírságnop jutva
inter Sanctos et Electosuos, eum in parte dextra collocandum resuscitari faciat.	szentei és választottai közé, jobb oldalra állítani támassza föl.	<i>mend</i> üj szentü és ünüttei küzikün joy feleül joktotniá fieszje üjt.
		<i>Es tíj bennetük. Clamate ter: Kyrie eleison.</i>

A Halotti Beszéd fordítása, mint ebből az összehasonlításból kitűnik, hű, de nem szolgálai, sőt inkább mondhatni, esinos

⁸ L. a Magyar Nyelv 1926. évf. júniusi számában.

⁹ *liberare* helyett a Pray-kódex Ocskay-felfedezte szövegében *vocare* van.

¹⁰ *Domini* után a Pray-kódex közbeszúrja: *immensa*.

fordítás. A latinban is ez esetben csak figurális jelentőségű „dignatus est. — dignetur“ szavakat nem fordítja le; a „pietas Domini“ birtokviszonyt más szerkezettel adja vissza.

Ezt a szöveget a Régi Magyar Nyelvelmékekben való kiadatása óta emlegeti az irodalomtörténet „Könyörgés“-nek. Azelőtt „Rövidebb megszólítás“-nak,¹¹ vagy „Allocutio funebris altera brevior“-nak,¹² vagy csak „sermo“-nak¹³ nevezték. S ezek a régi elnevezések inkább is illenek rá.

Hogy nem nevezhető „Könyörgés“-nek, azaz imádságnak, az első tekintetre világos. Híjával van ugyanis az imádság-forma legfőbb jegyének, az Istenhez hozzábeszélő jellegnek. Hiszen nem Istenhez fordul vele a pap, hanem a népet, a körülötte állókat szólítja meg: „Szerelmes brátim!“ Felhívja őket: „Vimádjomuk...“

Hasonló eredményre jutunk, ha a „Szerelmes brátim“ kezdetű szöveg latin eredetijének a szertartásokban való szerepét tekintjük.¹⁴ Ez a latin szöveg valóban többször előfordul „Oratio“ = Könyörgés megnevezéssel a régi szertartási könyvekben,¹⁵ bár sem tartalma, sem használata szerint nem imádság, hanem csak bevezetés az utána következő imádsághoz. Efféle szerkezetek a multban általános használatúak voltak az egyházi liturgiában. A mai szertartásokban is megtalálhatók még számos esetben, s különösen tisztán megvannak a nagypénteki ünnepélyes könyörgésekben. Minden egyes könyörgés előtt kihirdeti ünnepélyesen a pap, hogy kikért mondja legottan imádságát és felhívja a híveket, hogy imádkozzanak vele; majd „Hajtsatok térdet“ fölszólítás és „Keljetek föl“ fele-

¹¹ Régi Magyar Nyelvelmékek. 6. 1.: „Könyörgés, vagy eddig úgy nevezett: Rövidebb megszólítás.“

¹² Révai Miklós, i. h.

¹³ Koller József: *Historia Episcopatus Quinqueecclesiarum. Posonii, 1782. Tomus I.* (A Pray-kódexről szóló II. appendixben. 382—416. l.) — Irodalomtörténeti kézikönyveinkben és tankönyveinkben úgy olvassuk, hogy a Halotti Beszédnek teljes szövegét Sajnovics János adta ki először. Azonban a Demonstratióknak „Hafniae Mense Januario Anno MDCLXX“ megjelent kiadásában semmi sincs a Halotti Beszédből; a Nagyszombatban, 1771-ben (Tyrnaviae, év nélkül) megjelent II. kiadásban pedig „sermo Ungaricus“ megnevezéssel a beszéd első, nagyobb fele van meg, a „Szerelmes brátim“ kezdetű befejező rész még itt is hiányzik. A teljes szöveg csak Koller Józsefnek itt említett művében jelent meg először. Őt említette egyébként a teljes szöveg első kiadójaként már Széchy Károly is i. m. 8. l.

¹⁴ A görög vonatkozásokra I. Czebe Gyula: *A Halotti Beszéd és Könyörgés s a görög és latin szertartás. Egyetemes Philologiai Közölny, 1915. évfolyam 38. l.*

¹⁵ Ez a körülmény ejtette tévedésbe a Régi Magyar Nyelvelmékek kiadót.

let után mondja el a könyörgést, az imádságot.¹⁶ Ugyanilyen szerkezetben szerepelt az „Oremus, fratres charissimi“ kezdetű szöveg is. Martene Ödön¹⁷ hatalmas művében huszonegy változatot¹⁸ közöl a középkor első századaiból fennmaradt temetési szertartásokból. Ezekben majdnem kivétel nélküli következtetéssel szerepel ez a felszólítás a halott sírbatétele után mondandó könyörgések előtt.¹⁹ Úgy, mint a föntebb leírt temetési szertartásban is.

Az „Oremus, fratres charissimi“ tehát nem Oratio = Könyörgés, azaz nem imádság, hanem — a liturgikus írók kifejezései szerint — : előszó, vagy bevezetés, vagy monitio, azaz felszólítás, intés, buzdítás.

A Halotti Beszéddel kapcsolatos „Szerelmes brátim“ kezdetű szöveget illetőleg Ocskay Antal és Réthei Prikkel Marián úgy vélekedtek, hogy azt nem az előtte levő beszéddel együtt mondotta el a pap, hanem kevéssel utóbb a latin szertartási szövegbe az eredetije, az „Oremus, fratres charissimi“ helyett beillesztve. Ez azt jelentené, hogy a Pray-kódex használói egy kis magyarosítással éltek a szertartásban, más szempontból pedig azt, hogy a liturgia szabályai ellen cselekedtek. Ilyesmit ezekről a buzgólelkű ismeretlen egyházi emberekről feltételeznünk nem lehet s nincs is okunk rá.

Ez a magyar szöveg semmi egyéb, mint a Halotti Beszéd befejező része. Egyetlen célja, hogy buzdítsa a híveket: imádkozzanak a halott lelkének nyugodalmáért. Az első rész ecseteli a bűnbeesés szomorú következményeit, hogy hathatóssá tegye az imádságra való felhívást; ami utána következik, a befejezés — a „Szerelmes brátim“-tól kezdve — újból, még nagyobb buzgalommal törekszik a beszéd egyetlen célzatának elérésére: imádkozásra bírni a híveket.

¹⁶ Lonovics József: Népszerű egyházi archaeologia. Bécs, 1837. Első kötet: Az egyházi évkör. 163—167. l. — Valentin Thalhofer: Handbuch der katholischen Liturgik. Freiburg in Breisgau, Herder. 1890. II. Band. 548. l. (1912-ben megjelent átdolgozott kiadásához nem sikerült hozzájutnunk). — Artner Edgár: Az egyházi évek, ünnepeinek és szertartásainak kimerítő leírása és magyarázata. Budapest, 1923. 161. l. — Ugyanez a véleménye a legnagyobb magyar liturgikus tudósnak, Mihályfi Akosnak is.

¹⁷ I. m.

¹⁸ A pápa-temetés és a szír-temetés formulájával együtt értendő a 21.

¹⁹ Egy-két változathoz nincs szertartási szöveg, csak rubrikák vannak. Egyszer előfordul, hogy valóságos Oratio van az „Oremus, fratres charissimi“ előtt. De ekkor is következnek utána egyéb Oratiók.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Madách Imre és a francia forradalom.

E tárgyat eddig legjobban megvilágította egy értekezés (Philol. Köz. löny. 1912. 860. old.) és a három magyarázatos kiadás (Alexander Bernát, Becker Hugó, Pintér Jenő). Nekem most az a nagyon szerény feladat jutott, hogy a fényes palota díszítő motívumai közül egy virágra ráírjak egy nevet és kiigazítsak egy csekély történelmi botlást.

Az *ember tragédiája* 9. színe Párisban, a Grève piacán játszik. Itt van a botlás. A Place de Grève, a mostani Place de l'Hôtel de Ville (Városház-tér) régebben csakugyan kivégzésekre szolgált, ámde a forradalom alatt a verpad a guillotine-nal nem itt állott, hanem a mostani Place de la Concorde-on, mely 1792 óta Place de la Révolution nevet viselt. A forradalom áldozatai Párisban itt fejeztettek le, mintegy 3000 en, köztük *Danton* is, aki Madáchnál a forradalmi szín főszemélye. Magyarázatos kiadásokba ezt a javítást föl kell venni.

Adám-Danton hízelt szavaira mondja Éva mint előkelő fiatal lány e szavakat:

Az áldozatra szánt állatot
Semi gúnyolák útjában a papok.

Szinte nehezemre esik ezt a nagyon szép képet Madáchtól elvitatni, de az igazság az, hogy valahol készen találta.

Hol? En a következő munkából ismerem: *Mignet: Histoire de la Révolution française*. Onzième édition. Paris, 1875. 2. kötet.

E munka már első kiadásában óriási sikert ért el egész Európában, több nyelvre lefordították. Magyarul: A francia forradalom története. 1844. 2. kötet, szerző és fordító megnevezése nélkül. Ismerjük azonban az utóbbi is: *Gaal József*, a Peleskei Nótárius szerzője.

A fentebb említett kiadásban a Chapitre VII. az 1793 június 2-i fölkelést tárgyalja. Ez alkalommal mondta *Lanjuinais*, a bevádolt girondisták egyike, mikor a beszédben meg akarták akadályozni: Quand les anciens préparaient un sacrifice, ils couronnaient la victime de fleurs et de bandelettes en la conduisant à l'autel. *Le prêtre l'immolait, mais il ne l'insultait pas*.

Az aláhúzott rész ugyanazt mondja, amit Madách idézett szavai, de hogy innen vette, azt nem merem mondani. Könyvtára jegyzékében Mignet nincs meg, o jegyzék azonban nem teljes. Ettől tehát benne lehetett. Azt is látjuk, hogy az idézett szavakat nem Mignet mondja, hanem a *convention* (nemzetgyűlés) egyik tagja, tehát más történelmi munkákban is benne lehet.

Hogy Madách mennyire ragaszkodott a történelmi forrásokhoz ahol csak tehetette, mind világosabban áll előttünk. Nem részletekben akart eredeti lenni, hanem egészben, a koncepcióban. *Szigetvári Iván*.

A Buda Halálának forrásaihoz.

Kis adat, de élénken jellemzi Arany hagyománykereső eljárását. Buda Halála I. énekének 33—37. versszakában le van írva Buda és Etele kölcsönös hűségesküje. Ez élénken emlékeztet a francia nyelv legrégibb emlékeire: a strassburgi eskükre (842), melyekben Kopasz Károly és Német Lajos királyok hasonlóképen esküsznek egymásnak hűséget. A két király esküje majdnem azonos szövegű. Fordításuk:

„Isten szerelméért, e keresztény népért és közös jóvoltunkért, e naptól kezdve, amennyire Isten tudnom és bírnom adja, meg fogom segíteni e fivéremet (Károlyt) és segélyére leszek minden dologban, úgy amint igazság szerint az embernek fivérének segítenie kell, azért, hogy ő is így tegyen velem; és Lothárral soha semmi egyetértésre nem lépek, amely akaratom e fivéremnek (Károlynak) kárára lenne.“ — Aranynál:

Buda esküje:

Had ura, ím hallj szót, kinek neved Isten!
Igaz nekem úgy légy, mint igazán eskem:
Hogy e mai szertől soha el nem állok;
Etele öcsémmel viszázat nem csinálok.

Etele esküje:

Hadak ura, Isten! az enyém is halljad!
Soha te ne segélj, ha cselekszem ollyat,
Hogy e mai szertől valaha elállok,
Jó Buda bátyámmal viszázat ha csinálok.

Az ezeréves időközök s a politikai okmány és Arany művészi epikus előadása közti különbözőség dacára az egyik hatása a másikra megállapítható. E föltevésem valószínűségét támogatja az a hasonló eljárás, amellyel Toldi Szerelmében találkozunk: itt Arany a III. ének 57. versszakában tudvalévően a Régi M. Nyelvmélekek II. kötete 336. lapján olvasható Nagy Lajos korabeli eskümintát írta át. Adatom egyúttal egyike azoknak a ritka eseteknek, ahol a francia irodalom közvetlen hatása Aranyra kimutatható.

Hajnóczy István.

Magyarok, normannok.

Azok a kalandos hadjáratok, amelyekkel őseink a honfoglalás után, a X. században zaklatták, pusztították a közeli és távoli népeket, általános rettenetesség tárgyává tették a magyar nevet. *Muratori* közül egy verses könyörgést, amelyet Modena város templomában énekeltek Szent Geminianus, a város védőszentje pártfogásáért. Alljon itt két sora:

Nunc te rogamus, licet servi pessimi,
Ab Ungarorum nos defendas jaculis.

(Most kérünk téged, bár legrosszabb szolgálid, hogy a magyarok dárdaíttól védelmezz meg bennünket. — *Muratori: Antiquitates Italicae Medii*

aevi. 1738. — Tóth Béla *Szájrul szájra* c. munkájában az egész könyörgést közli.)

Tudomásunk van hasonló könyörgésről Bajorországban is. (Pauler Gyula: *A magyar nemzet története Szent Istvánig*. 1900.)

Ez ismert adatok után rámutatok arra, hogy a magyaron kívül más nemzet is részesült hasonló megtisztelésben. A normannok (északi emberek) 843 óta folyton, szünet nélkül zaklatták Franciaországot betöréseikkel, pusztítva, rabolva, gyilkolva, amerre jártak, míg végre *Charles le Simple* francia király letelepítette őket a mostani Normandiában, 911-ben. Éppoly félelmetesek voltak, mint a magyarok és éppen úgy befoglalták őket a litániába: *A furore Normannorum libera nos, Domine*. (A normannok dühétől ments meg Uram minket. — A. Albert—Petit: *Le millénaire de la Normandie*. *Revue des deux Mondes*, 15 mai 1911.)

Igy találkozik a kor két réme: a tengeren járó hajós normannok és a nem kevésbé rettegett gyors lovas magyarok.

Szigetrári Irán.

ÖSSZEFOGLALÓ KÖNYVSZEMLE.

Jelentősebb irodalomtörténeti munkák.

Több mint húsz esztendőös kutatás eredménye az a szép kötet, amely Szinnyei Ferenc tollából a M. Tud. Akadémia kiadásában megjelent: *Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig*. I. k. Úgy érezzük, kötelességünk ennél a nagyjelentőségű munkánál megállani és rövid pillantást vetni arra az értékes tudományos termésre, amelynek ez a betetőzése.

Szinnyei Ferenc irigyletesen szép auspiciumokkal indult tudományos pályáján. 1898-ban jelent meg Bacsányi Jánosról szóló életrajzi munkája, s az a kitüntetés érte, hogy annak második kiadása 1904-ben a M. Tört. Életrajzok sorába vétetett fel. Jellemző tulajdonságai már ebben az ifjúkori dolgozatban szembetűnők: világos célkitűzéssel dolgozik, még dolgozata felépítésében is a gondos tagolásra törekszik. Nem elégszik meg a kézenfekvő adatok összeillesztésével, hanem szorgalmas kutatással böngész át minden forrást, különösen az Akadémia kézirati kincsét. Elsősorban az író érdeklí, a kor rajza még a bővebbre szabott második kiadásban is vázlatos; maradnak megoldatlan problémái, a tudós és a költő elkülönítése is erőszakolt, az aprólékos mindenről-megemlékezés is nehézkessé teszi néha, de a kép, amelyet Bacsányiról fest, hű és élénk színű, ha nem is olvadnak a színek művészi egységbe.

Ettől kezdve tudományos munkássága határozott irányba indul. Két témája van: Arany János és a magyar széppróza. Arany Jánost nem az esztétikai elemző és műélvező szemével nézi, inkább megfigyeléseket közöl. Összegyűjti a *Toldi Szerelem* forrásait (1905), rendszerbe szedi Arany esztétikai jellegű nyilatkozatait (*A compositióról*, 1908. — *Tudományos munkássága*, 1910). A gondos kutatás és határozott célkitűzés sok apró megfigyelését teszi becsessé. Egy-egy aprólékos adatra ő hívja fel először a figyelmet (pl. Szénfy ritmuselméletére), nagyon ügyes az azonos témák felfogásbeli különbségeinek elkülönítésében,

jó szemmel veszi észre egy-egy szövegrész félreérthető voltát (pl. a naiv eposzról szólóban). Arany egyéniségére, lelkületére vonatkozóan nem von le minden következtetést; inkább azt ismeri feladatának, hogy Arany esztétikai felfogását tételesen tisztázza. Arany János lelkének megvilágításához Arany humorának bemutatásával jut el (1905). A humor esztétikai kategóriája már előbb (1903) a humorról szóló magyar elméleti irodalom áttanulmányozására készíti; közben maga is egyre határozottabban kiformalja erre vonatkozó esztétikai felfogását. Nagy Ignácra írt dolgozatában (1902) a komikumtól való elválasztás még nem elég következetes; később egyre jobban látja a humorban az alany és tárgy érzelmi kapcsolatának a jelentőségét, megérzi alapjában a jóságot és emberszeretetet, amelyet a tapasztalás tett többé-kevésbé keserűvé. Arany János pályáját és lelkét ebből a szempontból tekinti át; lelkének legfőbb mozgató erejét kiváló szellemi erejében és rendkívüli érzékenységében találja meg. Megállapítja tehát, hogy a humorra való hajlandóság veleszületett, életének körülményei pedig ezt még fejlesztették. Ebből a szemszögből nézi Aranyt és gyűjt össze minden, humorára vonatkozó adatot. Fejtegetése ritkán melegszik át, de adatfüzése teljes és van nem egy finom megfigyelése (pl. Arany humorának a néphumorra való rokonságáról). Az elemző részletezés azonban két örvényt ás: a humor körébe néha az egyszerű tréfa is becsúszik, másrészt — és ez a nagyobb baj — az összefoglaló kép marad el. A becses értekezés inkább adatgyűjtemény, mint művészi megírt tanulmány. Ezt az összefoglaló képet akarta pótolni az Arany-életrajz, mely 1909-ben jelent meg. Az esztétikus Szinyei pályáján ez volt a legnehezebb feladat, mert Riedl művészi könyve után szép Arany-életrajzot írni talán lehetetlen feladat. Viszont az adatok elmondásában is voltak becsületes előzői, az elmélyedő megvilágításban is elsőrangú az, amit Haraszi Gyula írt. Úgy érezzük, Szinyei nem is tudta megoldani a művészi életrajz feladatát, de adott becsületes, gondos összefoglalást. Arany lelkületének bemutatásánál sokszor szószerint is előző tanulmányához ragaszkodik, gondosan rekapitulálja Arany műveinek megítélését, de stílusa inkább józan ismertetés-jellegű. Úgy látszik, a kiszabott terjedelem is megkötötte, — hiszen néha megelégszik az értékelésnek ilyenféle tág szövegezéssel: „Külön méltatásra volna érdemes.“ A művészi összefoglalástól való idegenkedésére jellemző könyv-

nek illetően záródása: „Itt csak ismétlődésekbe bocsátkoznánk, amelyek a figyelmes olvasónak úgysem szükségesek. Ha egész könyvünkkel el nem értük célunkat, egy rövid összefoglalással még kevésbbé érhetnők el.“

Gazdagabb és értékesebb termést hozott a magyar széppróza történetére vonatkozó kutatása. Már 1902-ben meglep a mult század első felének folyóirat- és hírlaptermésében való alapos elmerülése; nemcsak Nagy Ignác munkásságának pontos megismeréséhez segítette ez Színyyeit, hanem a kor irodalmi érdeklődésének helyes megállapításához is. Az apróbb-nagyobb cikkeknek hosszú sora készítette elő most megjelent nagy könyvét; e kötet korhatárából mindössze két tanulmánya lépett ki: az Ambrus Zoltánról (Irodalomtört. 1918) és a Justh Zsigmondról (Bpti Szle, 1918) írott. A módszer azonban ezeknél is az, mint amellyel Jósika Miklóst (1915), Kemény Zsigmondot (1924) vagy Kármán Józsefet (1924) mutatta be. Gondosan összeszedi az íróra vonatkozó életrajzi és kritikai anyagot, sorraveszi minden kötetüket, a regény poétikája szempontjából mérlegeli értéküket, figyelmesen tisztázva minden kérdést, ami az egyes művek vagy egyes írók kapcsán az irodalomtörténet kutatóinál fölvetődött. A megírás művészete mindig másodrangú cél: elsősorban hű és kimerítő tájékoztatást igyekszik adni. Tanulmányainak legjellezőbb darabja akadémiai székfoglalója Jósika Miklósról. Nem vet fel új szempontokat, de józan következetességgel tisztázza a Jósika-kritika összes ítéleteit. Megállapítja, milyen és miben nyilatkozó regényeinek erkölcsi irányzata, jellemzi reflexióit, összeszedi az elbeszélő formára vonatkozó adatokat, vizsgálja a belső szerkezet hiányait, megvilágítja a mesék és motívumok romantikus jellegét, részletesen áttekinti leírásait, bemutatja korrajzainak a külső és belső világra vonatkozó adatait, sorraveszi a változatosság és a jellemzés ereje szempontjából regényalakjait, megméri lélekrajzainak mélységét, jelzi az idegen hatásokat. Figyelme mindenre kiterjed, lelkiismeretessége mindennek végére jár, de éppen ezért munkája darabos, — szinte úgy tekinti az ember, mint részlettanulmányok egybegyűjtését.

A kutatónak tiszteletreméltó gondossága adja új munkájának is főértékét. Már a XVIII. század végének és a XIX. század elejének rövid áttekintésében is meglepő teljesség jellemzi. György Lajos értékes összeállítását (E. Ph. K. 1913) harminc címmel gyarapítja. Az irodalmi ízlés jellemzésére röviden bemutat

egy csomót, rávilágítván az eredeti alkotások kétes eredetiségére. Valamelyes értéket csak Kisfaludy Sándor és Vitkovics Mihály levéregényeinek tulajdonít. A voltaképeni tárgyalás fonalát a huszas éveknél veszi fel. Nagyon ügyes gondolat volt, hogy fejtegetése elé megrajzolta e kor fővárosának hű képét és megismertet a zsebkönyvek, folyóiratok és hírlapok külső adataival. Első fejezete az úttörőket (Fáy, Kisfaludy K. és Kovács Pál) és követőiket ismerteti; rámutat a német novellairódalomnak jellegadó hatására, végigértékel minden jelentősebb alkotást és egész teljességében átveszi a követők termését. A sablont híven jellemzi a Rajzolatok-ból közölt paródia. Második fejezete a Jósika előtti történelmi novellákat szedi számba, utalva Kisfaludy Sándor regéinek hatására, a korabeli német történelmi novellák jellege és motívumaira, az ossziáni stílus emlékeire stb. Túlságosan szigorú az ítélete Kisfaludy *Tihamérjáról*, viszont elismerést juttat Majláth János novelláinak és Bártfay László próbájának. Hosszabb méltatást szentel a *Szirmay Ilonának*, rávilágítva Scott és a német követők hatására. A társadalmi novellák próbáinak bemutatását ugyanily módszerrel írja meg, méltatva egy-egy elfelejtett nevű kísérletező érdemét (köztük Ináncsi Pap Gáborét, Bajzáét és Szalay Lászlóét), s ugyancsak az első társadalmi regény bemutatásával végzi, Badies gondos fejtegetését egy kissé szorosabb Lafontaine-párhuzammal toldva meg. A 30-as évek derekáig terjedő termés méltatásának utolsó fejezete a francia és angol irányt különíti el; gondos részletességgel szól Csathó Pálról, akit minden oldalról megvilágít, értékeli Petrichevich Horváth Lázár regényét, melyre Ferenczi Zoltán hívta fel a figyelmet, és kimutatja Bulwer és Irving hatását Bérczy Károly szépprózáján.

Az 1836—1848-ig terjedő szépprózai termés ismertetésének élén Jósika Miklósról szól, ügyes átcsoportosítással használván föl akadémiai székfoglalójának részletkutatásait. Ugyanilyen önálló egész a Vajda Péterről szóló fejezet (v. ö. Irodalomtörténet 1922. évf.). Megállapításai közül érdekes itt, hogy Voltaire, a német romantikus ironia és a német humoristák hatását Vajdára elébe állítja Novalisénak (az igazolás azonban vázlat maradt), és értékes Vajda Péter keleti novelláinak és prózai dalainak e korban található gazdag visszhangja. A kötet zárófejezete Eötvös *Karthusijáról* szól (v. ö. E. Ph. K. 1919 és Ak. Ért. 1916).

A magyar regény történetét már Császár Elemér is meg-

írta (1922), messzebről kezdve és máig haladva. Császárnak nem állott rendelkezésére az anyagnak ez a bősége, nem ismerhette az egész szépprózai termést, amelyet Szinnyei felkutatott és számbavett, de fejtegetése művészibb, megstilizálása élvezetesebb, áttekintése könnyebb. A megállapítások értékmeghatározásai sem változtak meg Szinnyei kötetével, mégis Szinnyei munkáját nagy elismerés illeti. A teljes termés számbavétele két szempontból jelentős: a kor ízlésének képéről ad hiteles képet, másrészt az értékelés alapjául szolgáló irodalmi milieut tárja fel. Szinnyei fáradozása éppen a milieu föltárásával ad új szint az értékeléseknek: megérteti a nagy alkotások létrejöttét, megadja újdonságuk mértékét és hatásuk erejét. A kutatás nagy munkája ezt a kötetet ezzel teszi nélkülözhetetlen becsűvé.

*

Elhagyta a sajtót Kolozsvárt Borbély István irodalomtörténetének második kötete. Anyaga 1825-tel kezdődik, de nem terjed tovább Arany János halálánál. Az „1880—1900-ig terjedő magyar szellemi (és irodalmi) életnek részletes elemzése“ a harmadik kötetre maradt. A 409 oldalas új kötet feldolgozási módja lényegesen eltér az itt már ismertetett első kötetétől. Borbély látható szeretettel mélyedt el néhány íróban és kerek essayben rajzolja meg képmásukat. A tanulmányyszerűség újsága és elmélyedése néhány fejezetét az összefoglaló köteten túlnövő jelentőségűvé teszi. Ilyen az 1849—900 közötti kor szellemi életének (nemzeti konzervativizmus, materializmus, szocializmus) történelembölcseleti jellemzése és az irodalomnak e szellemi forgatagba való beillesztése; ez az első kísérlet e korszak szellemi életének irodalomtörténeti megvilágítására, meglepő történelmi, szociológiai tudással és nemes etikai alapon. Hogy Borbély István a társadalmi eszmék vizsgálatában milyen elmélyedésre képes, azt már Eötvös állambölcseleti munkájának tárgyalása is mutatja: itt azonban még magasabbra emelkedik, gazdag szociológia-történeti alappal kezd a váz fölépítéséhez és finom megfigyelésekkel teszi igazzá fejtegetését. Azt hisszük, a könyvnek ez a legszebb része. De tanulmánnyá szélesedik Petőfi, Arany és Tompa, Jókai és Madách méltatása is. A tanulmány-szerűség megóvja az iskolás sablontól és módot ad saját, talpraesett megjegyzéseinek az előadására. Stílusa is elevenebb, példák és következtetések közbeszövésével meggyőzőbb, szubjektív

lelkesedés hevétől melegebb. Petőfinél pl. meglátja, hogy „ott élt a szomorúságra hajló merengésnek egy kis része lelke mélyén minden időben“ és gondosan kikutatja e szomorúság forrását és stílformaló erejét. Böceselmi költeményei kapcsán Petőfi jellemző sajtáságául emeli ki „a hangulatban való merész elmélyülést“ és az esztétikai mérlegelésnél ezen a megfigyelésen épít. Nagyon ügyes Thaly Kálmán pályájának megvilágítása; már a Lisznyai-féle Balassa-dalokhoz való kapcsolás is sikerült észrevétel, de különösen becses a Rákóczi-kultusz történetének finom vázlata. Ki kell emelnem a *Buda haláláról* szóló részt, Arany balladáinak tárgyalását; mind a két részlet a megfigyelés egész sereg finom újságával lepi meg az olvasót. Szép és gondos a Jókairól írott fejezet, amelynek magja ez a megállapítás: „Jókai eszményeket írt le regényeiben a népmesék és népmondák logikájával és lélektanával.“ Borbély esztétikai és filozófiai elmélyedésének értékes bizonyossága végül a Madáchról szóló rész, „Az ember tragédiájának életbölcseleté“-ről szóló.

A kötet azonban nemcsak e tanulmányszerű részekben ad értékes újdonságokat: egészében is a gondos autopsia és önálló gondolkodás rokonszenves eredménye. Vannak értékelései, amelyek ellenmondást követelnek, vannak megállapításai, amelyek nem fogadhatók el, vannak felesleges aprólékosságai, de sokkal több, amazokat feledtetően több az érdekes megfigyelése, adata, megjegyzése. Csak azt sajnáljuk, hogy Vörösmarty egyénisége (elsősorban lírája) és Arany János lírája oly szemmel látható mellőzésben részesül, amikor még a hirhedt Somogyi Antal is megemlítéshez jut. Ahhoz, ahogyan a nagy írók mellett a kisebbeket megválogatja, lenne a legtöbb szavam, de a meglévő könyvhöz itt hozzáfűzni ilyesmit feleslegesnek tartok. Nem sorolom fel az értékelésekre vonatkozó megjegyzéseket sem: úgy látszik, ott, ahol nem tanulmányszerűen dolgozott, némi elszietésre kényszerült. Ebből néha aránytalanság támadt, pl. Arany *Toldi Szerelmével* kapcsolatban.

Érdeme a kötetnek, hogy Fogarasi János jelentőségét kiemeli; nagyon ügyes a *Bélteky háznak* Fáy mondásával való jellemzése; sikerült az angol történeti regényírók hatásának rajza, de a francia naturalista regényírók jellemzése mellől a magyar szépprózán jelentkező hatás megállapítása sajnosan elmaradt. Rövid, de találó Eötvös költeményeinek jellemzése, és bővebb kifejtést érdemelt volna az a helyes ítélet, amely a

Magyarország 1514-ben regényéről hangzik el. Nagyon talpraesett Czakó képesletének kiemelése a magyar filantrópiához. Teljesen új a magyar tánc és zene kifejlődésének a vázlata és a magyar népdal fejlődésének vizsgálata. Helyesen látja meg itt az egyszerűségben és a dallamhoz kötöttségben a magyar népdal jellemző vonásait. Nagyon sikerült elemzések kerülnek elénk a Petőfiről írott fejezetben, Petőfi népiességének fejtegetésében, a *Szeretlek, kedvesem* meglepő értékelésében. Élvezetes olvasmány Kriza *Vadrózsák* című kötetének a méltatása, benne az oláh népköltészet erdélyi hatásának a megokolt visszautasítása. A műdal kifejlődésénél Simonffy, Szentirmay és Dankó szembeállítását irodalomtörténeti szempontból is tanulságos. Igazat kell adnunk Tompáról mondott ítéleteinek is: amikor az architektónikus erőt nélkülözi költészetében. Hogy stílusa élénkítésére Borbélynak milyen tudatos gondja van, ezt Tompa kapcsán Deneczkynek Volf Irma illusztrációinak a *Virágregék*-kel való esztétikai összemérése mutatja. Rövid és mégis gondos kidolgozás Arany esztétikai nézeteinek a bemutatása; figyelmes kritikára vall Arany balladáinak ez a skémája: „élethű képeknek rajzolása által előidézett hangulatunknak a költemény záró soraiban szavakba foglalása“. El kell ismernünk azt is, hogy még Kemény Zsigmondról is van egyéni észrevétele (pl. a *Rajongók* világtörténelmi témájáról). Meglep Szigligeti *Czigány*-ának nyújtott elismerésével; ha nem is győz meg arról, hogy a II. felvonás „önmagában véve egyik legmegrendítőbb hatású népdramánk“, a darab elemzésében sok ügyességgel vezet.

Mint mondtam, ez a II. kötet önállóbb, nagyobb elmélyedéssel, szabadabb, függetlenebb értékeléssel, egyes nagy fejezeteiben sokkal több gondtal készült, mint az első. Élvezetes és tanulságos könyv, egy tanult, gondolkodó, elmélyedni szerető főnek szép alkotása.

Alszeghy Zsolt.

BÍRÁLATOK.

Tabéry Géza: Szarvasbika. Regény. Budapest. Év nélkül. 232 lap.

Erdélyi író regénye s bizonyára érdemes regény, mikor itt is akad rá kiadó, Budapesten, ahol annyi szép és komoly munka hever kéziratban.

Erdélyi levegő! Romlatlan magyarság, erő és tisztaság. A Heltai Gáspárok, Dávid Ferencek, Apáczai Csere Jánosok, Mikes Kelemenek, Baróti Szabó Dávidok, Jósika Miklósook, Kemény Zsigmondok és Gyulai Pálok feledhetetlen világa.

A regénynek nemcsak szerzője, hanem témája is erdélyi: a két Bolyai tragikus élete. Olyan téma ez, hogy egy közepes tehetségű elbeszélő is pompás hatást érhet el vele, ha az íróművészet megbecsülésével és némi komoly elmélyedéssel fog kidolgozásához. Amint hogy ennek a regénynek is van egy szép részlete: a szarvasbika halála. A szarvasbika betéved egy kastély üvegcsarnokába és ott halálra sebzí magát. Sorsa Bolyai János szomorú életének jelképe.

E regény megjelenését a hírlapi kritika egyöntetű dicsőrete követte. ami a legjobb ajánlólevél a könyveket vásárló közönség számára. A kritikák egy része természetesen csak a kiadóvállalat hirdetésének átírásából állott, de voltak olyanok is, akik átfutották a könyvet s így írták meg elismerő soraikat. A jóindulat elsősorban bizonyára az Erdélyben élő írónak szólt. de szólt a Bolyai-témának is. Mindenesetre magasra fokozta az elismerés mértékét az a beteg érzéki levegő is, mely a mocsarak gőze gyanánt nehezedik erre a regényre.

Valóságos erotikus történeti ponyva ez a regény: a Bolyaiak és a Telekiek megalázása. Amint valójában nincs védelem manapság a becsület támadói ellen, úgy nincs magyar törvény, mely lesujtana azokra, akik a nemzet multjának kiválóságait perverz képzelettel szennyeznek be. Hiszen igaz, bajos ilyesmire törvényt hozni, de az ember lelkéből önkénytelenül kiszakad az ilyen sóhajtás, mikor látja, hogy magukat íróknak és művészeknek nevező egyének mit nem merészelnék az írói és művészi szabadság kalóz zászlója alatt. A gyujtogatókat — ha mindjárt eszelős gyermekek vagy lelki kényszerből üldözött szerencsétlenek is — biztos helyre zárják, a lelkek rombolói azonban szabadon gyilkolnak.

Egyik aljas szerelmi helyzet a másik után s mindez a két Bolyai alakjához s a nők közül főképen báró Kemény Simonné gróf Teleki Anna személyéhez fűzve. Szemérmetlen képek, förtelmes viszonyok. A pornográf kéjelgés mellett a történeti érzék teljes hiánya az emberismeret siralmas egyoldalúsága. A két Bolyai tragikumából semmit sem érzünk, a leghálásabb jeleknek — így Bolyai János párbajszorozata — a riport technikájával peregenek le a szerző tolla alatt, szenny azonban van bővével. A stílus pedig, ez a

dekadens-futurista erőlködés, ez a már Pesten is nevetségbe fulladó badar zaggyvaság — mit mondjunk erről a stílusról?

Életek íze málladozott garatban, ingerelte a szájpaddás bolthajtásait s a nyelv érzékeny pádimentumát.

Vértelen szájszögletén törötten buggyantak ki a mániás ígék, hogy benne tehát-istennében, kis barna tehát-ben most sarjadzik nagy barna ökör s mire szörnűy bikává szüli magzatát, el is enyésznek forró kéntavakban.

Lehetetlenség volt hinni, hogy e két zseni képes volna a szörnűyiségekre, amiket előtte a francia az imént vakmerő nemi képzelgések sötéttáblájára felvázlatozott.

Titokrepe-ztő golyószemei odalótték, hangosan pörölyöző szíve odaková-csolta, örvénylő füle odafacsarta lábujjhegyes kíváncsiságát az átkozott ajtó félfájához.

Az empire nagyvonalúbb, parvenű egyszerűségét inkább kismellű szű-zek juttatták szóhoz, akik úgy találták, hogy érvényesülésük az elomló helyemnek közvetlen melle alatt kötését kívánja meg.

A pubertás kínos érzékenységgel nem elsőízben eszmélt útközben titkozatos összefüggésre Keményné és a szolga között.

Végzetes uszályként vitte magával oda is megbokrosodott problémáját. Csak nő nem akadt sehoh a környéken, akinek szűz képzelgései cibálta volna százezer íze a viharfertős Bolyai vér.

Eldöntötte magában, hogy belterjes társadalmi élet kiélésére lesz szűk-ége addig a napig, amíg a Kaiser parancsa tovább nem helyezi innen is.

Csak egy generáció messzeségében izzott még az arcpirító aljasság, hogy osztályelönnyök reményében a nemesség saját hazáját adta el.

Elveteg kiuzsorázásával az ígérkező jó előtti pillanatoknak, örvényezte érzékeibe a férfi az elomlott asszony szépségét s bujaságbamártakozó környezetét.

Egy távoli bitón haldokló fény fetrengett, tusázott istentelenül. A holt-asszonymell hold is kibukott gyászrongyaiból. Képleték, számok, szavak gyürköztek szellemidéző emberi vággyal a gondolataiba részegült főhadnagy előtt. Asszony, asszony kellett volna most, terhelt asszonyember, akár hajadon, csak értse galoppozó gondolatait. Okos liliumállat, anilyet a föld még nem virágozott, finyás észlény, fölnyes, válogatós, szent, akit egyetlen szóval halálra sértene:

— Dög!

Elmélkedhetnénk most arról, hogy lehet-e így írni a magyar klasszikusok stílusteremtő emberöltői után; s felvethetnők a kérdést, hogy akad-e az erdélyi szászok vagy románok között olyan író, aki hasonló tartalmú és nyelvű könyvet ír s akit a szász és román kritika ezért lelkesen megdicsér. Mi azt hisszük, nem akad. Az ilyen vérbajos irodalommal csak a mi íróink táplálják nemzetünk szerencsétlen ifjúságát. Ezért mondhatta Goga Oktávián már 1913-ban, hogy a magyar nemzeti irodalom tulajdonképen megszűnt s helyet adott — az új magyar lélek tükröképeként — egy új irodalomnak. Elvesztek — úgymond ő — Jókai Móf romantikus típusai és Kemény Zsigmond nyakas, nehézkés, büszke nemesei; a régi hősokeket másokkal helyettesítették. A túlzott individualizmusnak hánykolódásai, brutális cinizmus és eddig ismeretlen frivolitások kértek szót a mai magyar irodalmi alkotásokban. De vigyázniok kell a magyaroknak! Ahol nem tudják, hogy a nyelv még nem teszi magyarrá az irodalmi alkotást, ott a veszedelem halálos.

Más nemzet tanul és nem feled. Mi azok közé tartozunk, akik semmít sem tanulunk és mindent elfeledünk. A gáton átszivárog a víz, azután előnt az áradás, mi pedig állunk közömbösen, míg egyszer csak örökre ellep mindent a vízözön.

Egykor úgy volt, hogy amit nem adott meg tanítványainak az iskola, azt helyrehozta az irodalom. Ma úgy van, hogy amit mi éjjeli és nappali erőfeszítésekkel megteremtünk, azt lerombolja az irodalom.

Kibirja-e Erdély a maga ultramodern szellemi fáklyavivőit? Ha nagylelkű a sors: idővel talán kiheveri őket. Egy azonban bizonyos. Inkább ne legyen erdélyi magyar irodalom, semhogy ez legyen az erdélyi magyar irodalom.

Pintér Jenő.

Erdős Renée: Báró Herzfeld Clarissz. Budapest, 1926. 362 lap.

Erdős Renée regényei általában vegyes hatással vannak reánk: a művészi előadásba merül valami bántó mozzanat, többnyire erkölcsi diszharmonia s a műélvezetet megzavarja a bosszankodás, néha azonban az erkölcsi eszmör is. Így vagyunk ezzel a művével is. Nem mindennapi művészettel megírt regény, de a tárgya visszaszatizító, alakjai kellemesen csevegnek, de cinizmusukkal felháborítanak, pompás lelki elemzések mellett ott találjuk a romantika ócska fogásait, plasztikus és vonzó leírásokra durva, erotikus jelenetek következnék. Hőse a dúsgazdag, már kikeresztelkedett zsidó család hisztériás lánya, kiben az elfajult vér s az elhibázott nevelés páratlan önhittséget és megdöbentő erkölestelenséget vált ki. Hogy a leányos tisztaság korlátaitól megszabaduljon, odaadja magát a család szép külsejű szolgájának, akit megkívánt, de akibe nem szerelmes. Megijedvén a viszony élettani következményeitől, fölkeres egy, a büntető törvényekbe ütköző operációkkal foglalkozó orvost s örömeben, hogy ijedelme alaptalan volt, kezét nyújtja régi imádójának, egy bécsi gróf-bankárnak. Szerelem persze nem fűzi urához s ez is másutt talál vigasztalást. A hősnő most tulajdon unokabátyjával kezd kacérkodni, majd ismét visszatér a szolgálóhoz. Ez azonban ráeszmélvén, hogy a nő csak állati vágyból, nem szerelemből lett annak idején kedvese s most mást készül kegyei részesévé tenni, felháborodik s midőn úrnője durván megsérti, megfojtja a hűtelent s magát is megöli.

Foglalkozunk csak kissé behatóbban ennek a komor mesének hősnőjével! Arva leány. Nagyszülői nevelik fel, azaz rontják el kényeztető szeretetükkel. Bonyolult lelkivilágú, modern nő lesz belőle. Bámulatosan okos fő, ami abból látszik, hogy sok mindent összeolvas, naplót ír, Istenben nem hisz, a patriotizmus mérge — saját szavai! — nem jutott el hozzá, életelme az artisztikum s már ifjú fővel eltökéli magában, hogy nem fog gyermekket hozni a világra. Ellenben nagyon érdeklődik a buddhizmus iránt s valami nagy dolgot szeretne végrehajtani, egelőre azonban csak vadászik, nyaktörő lovasbravúrokat hajt végre, viszonyt köt a szolgálával és levelezést folytat egy hindu táncosnővel, akit valami külföldi fürdőn megismert s aki kedvéért megtanul magyarul. Egyszóval keresi az „én“-jét! Nietzsche-tanítvány létére, erős és őszinte, azaz van ereje aljasság elkövetésére és elég őszinte tettének cinikus elmoséséhez.

Íme, ilyen hősnőt választott Erdős Renée regénye számára! Hogy lehet e hitelünk ebben az alakban, nem könnyű megmondani. Elhisszük az írónőnek, hogy a modern pénzarisztokrácia körében rettenetes pusztításokat visz véghez a vér és arany metélye, de midőn valakinek érzelmi és akarati élete ilyen súlyos zavarokat mutat, mint ezé a leányé, az a valaki már a pszichiátert érdeklí, nem a művelt regényolvasó közönséget. Elvégre is a lelkibeteg elme-

gyógyintézetbe való, nem regénybe. Nem sikerültek a regénynek egyéb rétegekből való alakjai sem.

Alaposan elrajzolta Erdős Renée a színésznő alakját, aki elválik urától, hogy aztán szeretője legyen, tönkreteszi, hogy magához láncolja. Ez a Herczeg Ferenc Lanszkyja, elrontott, női kiadásban. Még hazugabbak a többiek: a szolgává lett orosz gróf; az istenfő és páratlanul nemes gondolkodású erdőőr, aki gyilkosságért már fegyházat is ült; a magzatelhajtással foglalkozó orvos, aki egy misét sem mulszt el; a hindu táncosnő, aki csak a színpadi hatás kedvéért került a mesébe. Mindezek a régi, jó romantikusok fantáziájához illő alakok s a modern átfestés mellett sincs keresnivalójuk a naturalista regényben. Hiába vannak reánk a regény jellemei helyvel-közzel az élményszerűség hatásával, hiába a realisztikus jellemzés minden raffinériája, nem hiszünk ezeknek az alakoknak sem bűneiben, sem erényeiben, nem hiszünk az egész regényben, de hiszünk a regény anyagi sikerében: az a közönség, amely még képes könyvet vásárolni, éhes a szenzációra, ezt pedig csak úgy ontja ez a mű.

Deák Viktor.

Móricz Zsigmond: Kivilágos kivirradtig. Budapest, 1926. Athenaeum kiadás.

Móricz Zsigmond új regénye nem igazi regény, csak egy éjtszaka története. A jószágigazgató nevenapját ünneplik; a rokonok, barátok esznek, isznak, mulatnak. A házigazda fiatal leányát egy gazdag zsidó fiatalembernek szánják feleségül, de mikor a jószágigazgató megtudja, hogy harminc éves helyét el kell hagynia s a helyébe a gróf zsidó bérlőt küld: kiutasítja a vejének szánt udvarlót.

A regény alakjai és jelenetei érdekesek és elevenek, — de mint mindig, Móricz Zsigmond most is nagyon szomorú képet ad a vidéki keresztény társadalomról. Annyi emberi gyarlósággal és bűnnel ruhazza föl személyeit, hogy egészen elkodvetlenedünk. Nem mondjuk, hogy nincsenek ilyen típusok, de — vannak mások is. A hibákat meglátja az író, de az erényeket nem akarja meglátni. A házasesetet különösen sötéten festi. A zsidókérdés mellett főleg ez foglalkoztatja gondolatvilágát.

Mindezekről eltekintve, ez a regény egyik legsikerültebb munkája Móricz Zsigmond most is nagyon szomorú képet fest a vidéki keresztény társaság egy pillanatra sem lankad s ez nagy érdem oly regénynél, ahol voltaképen nincsen semmi cseményfejlődés.

B. B.

Neményi Imre: Apáczai Csere János. Budapest, é. n. 180 l. Lampel-kiadás.

A latin szónok emfaticus felkiáltása jut eszünkbe — Ó fortunate adulescens, qui tuae virtutis praecone Homerum invenis —, mikor ezt a meleg szeretettel megírt tanulmányt olvassuk. A házsongárdi temető sírja rég eltűnt, Apáczai Csere János haló porai régen elegyültek a haza földjével, de fent van időt múlt szelleme műveiben.

A hálásnak mondott, de valójában csak felejteni szokott utókor jóformán alig tud valamit Apáczairól. Főérdemének szoktuk mondani, hogy magyar nyelven ő szólaltatta meg először a filozófiát, Descartes filozófiáját és hogy feltette magában, hogy addig meg nem hal, míg a magyarnak minden tudományt magyarul nem ad. Pedig Apáczai ennél sokkal több volt.

Apáczai a magyar nemzet művelődéstörténetének első kultúrpolitikusa volt. Egy látnok ihlettségével állapította meg a hazai kultúrának nemzetfenntartó erejét és lelki elhivatottságtól sugallt bátor programot adott egy jellegzetesen magyar és modern pedagógiai alapon felépítendő kultúrához. Ő ismerte fel és nemzeti szerenőtlenség súlyával bírő körülmény gyanánt elsőnek ő állapította meg azt a tényt, hogy hiányzott nálunk az erőteljes kezdeményezés az európai általános kultúrába kapcsolódó önálló nemzeti művelődés megállapítására és fejlesztésére; hiányzott Apáczainak megrázóan erőteljes megszólamlásáig annak a tudatos meglátása és előerzetes felismerése, hogy politikai önállóságunknak megingathatatlanul erős alapjául is kizárólag szellemi önállóságunk és önálló nemzeti kultúránk szolgálhat.

Neményi Imre tanulmánya alapján nemcsak Apáczairól alkotott eddigi felfogásunkat kell több tekintetben megváltoztatni, hanem át kell értékelnünk Apáczainak Comenius-hoz való viszonyát is. Eddig általában Comenius-tanítványnak tekintettük Apáczait. A szerző Adelung, Hormayr, Bayle, Kvacsala és Palaczky megszólaltatásával igazolja, hogy Apáczai semmit sem vett Comeniustól. Neményi szerint: „Apáczai már csak annál fogva sem lehetett Comeniusnak követője és tanítványa, mert Comenius összehasonlíthatatlanul alacsonyabb szellemi mintájú és az összehasonlítást kizáróan szűkebb látókörű ember volt, mint Apáczai. Apáczairól tudjuk, hogy az ismeretek egész birodalmát felölelő éles elme mellett a dolgok zseniális tisztánlátásának isteni adományát is birtokolta. Ezzel szemben Comenius fél-tanult ember volt; a fél-tanultsággal együttjáró minden szellemi, lelki, jellembeli és erkölcsi tanulságokkal terhelve“.

Irodalomtörténetileg is fontos adata Neményi Imrének Apáczai Csere János névírásának megállapítása. Eddig a névírásban meglehetősen ingadozás volt és hol a Csere, hol meg a Cseri, sőt még a Cseri név jogosultságát is vitatták. Voltak olyanok is, akik Csereinek írták. Neményi Imre bőséges adathalmazzal a Csere név írása mellett dönt.

Halász László.

A Keszthelyi Helikon. A Kisfaludy-Társaság megbízásából összeállította: Lakatos Vince. Keszthely, 1925. 426+VIII l.

Ez az inkább testes, mint díszes kötet beszédes tanúsága nemcsak Festetics Tasziló herceg irodalompártolásának, hanem a Kisfaludy-Társaság nagyarányú munkásságának is, mellyel a helikoni ünnepek felújításában olyan emlékezetes szerepet játszott.

A Keszthelyi Helikon felújításának, illetőleg a Festetics György által kezdeményezett intézmény első százados megünneplésének gondolata még jóval a háború előttre nyúlik vissza. Azonban az idők viharos járása csak 1921 júliusában tette lehetővé az eszme ünnepélyes megvalósítását. A jutalmat nyert és a helikoni ünnepélyen felolvasott műveket tartalmazza ez a könyv, melynek megjelenése elé szintén számos akadály gördült, míg végre néhány évvel az ünnepélyek után napvilágot láthatott.

A könyv első részében találjuk a helikon-ünnepség felújítására vonatkozó előkészületeket, majd a Kisfaludy-Társaság rendezésében július 2-án és 3-án megtartott százados ünnep színes leírását. A következőkben Beöthy Zsolt megnyitó beszédét, Szász Károly titkári jelentését és Sajó Sándor Gróf Festetics György emlékezete c. ünnepi ódáját olvassuk. Következik

Negyvesy László pályanyertes műve: Gróf Festetics György a magyar irodalomban. A hatalmas tanulmány Festetics György egyéniségének plasztikus megrajzolása után részletesen tárgyalja a korabeli írókkal való összeköttetését, majd pontosan felsorolja mindazokat a költői és tudományos műveket, melyek Festetics-csel foglalkoznak. Kozma Andor A magyarokhoz és Vargha Gyula Berzsenyi árnyékának c. költeményét Kéky Lajos A Dunántúl a két Kisfaludy költészetében c., a Festetics-jutalommal kitüntetett értékes pályaműve követi. Jakab Ödön Kisfaludy Sándor emléke c. költeményében a Himfy-strófa szerkezetében és hangnemében illetetlen idézi Kisfaludy szellemét. Herczeg Ferenc A holicai Cupido c. egyfelvonásos vígjátéka és Lakatos Vincének a faültetés előtt mondott ünnepi beszéde zárja be a hatalmas kötetet. Mintegy függelékül, a helikoni ünnep alkalmával a kötet szerkesztője által gyűjtött emléksorok, A holicai Cupido egykori helyesírással közölt színlapja, a Keszthelyi Helikon megújításának és lefolyásának rövid ismertetése latin, angol, német, francia és olasz nyelven és végül Papp Viktornak Szendy Árpád Helikon szvitjéről írt bírálata csatlakoznak a már említettekhez.

Mint a vázlatosan közölt ismertetésből látjuk, a Helikon résztvevői nemcsak nagyjaink emlékének ültettek ünnepi fákat, hanem hasznos munkát végeztek nemzetünk életfája körül is. *Körösparti.*

György Lajos: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1919—1924. Kolozsvár, 1926. 72 l.

Erdélynek az anyaországtól való elszakadása fellendítette az ott élő magyarság kulturális működését. Ez a bibliográfia élő és örvendetes bizonyítéka annak, hiszen az 1919—1924 közti hat esztendőből 1066 könyvet sorol fel.

1066 könyv, több mint másfélmillió példány, közel 32 millió lei forralmi értékkel. Nagy szó ez Erdélyben s nagy szó ez nemzeti irodalmunkban!

Az 1066 könyvnek egyharmadrészét a szépirodalom foglalja le (352 drb). Benne a széppróza a vezető műfaj (52%), de tekintélyes mennyiséget képvisel a verskötet is (35%), míg a könyvbe zárt színdarab a legkisebb egység (13%).

Erdemes a főlemlítésre, hogy az egész könyvtermés $\frac{1}{10}$ -e erdélyi szerzők eredeti munkája s a megjelent könyveknek csak $\frac{1}{10}$ -e fordítás. Az 1066 könyvből 1045 Erdélyben készült, Berlinben 4, Budapesten 15, Debrecenben és Szegeden pedig 1—1.

Érdekes világot vetnek az erdélyi magyarság érdeklődésére világirodalmi vonatkozásban a költői fordítások. Feltűnik a szokatlan vonzalom a japán és spanyol költészet iránt. Kilenc költői műfordításból hat japán és spanyol fordításokat ad. Erdélynek jelenlegi helyzete magyarázza az új román költők antológiáinak megjelenését fordításban.

Régi irodalmunk nagy költőit csak két hatalmas név képviseli: Arany János, akinek Toldi-trilógiája jelent meg erdélyi kiadásként és Petőfi Sándor, kinek Összes költeményeit az Erdélyi Irodalmi Társaság megbízásából kiadta Kiss Ernő. Remekíróink munkáinak erdélyi kiadása körül tehát még jelentős kultúrunka vár különösen az Erdélyi Irodalmi Társaságra.

A szépprózai fordításokról keveset mondhatunk: néhány H. Courts-Mahler-, egy Guy de Maupassant-, két Strindberg- s egy H. G. Wells-fordítás mellett 12 külföldi detektív- és bűnügyi regény fordítását találjuk.

Legerőtlenebb az erdélyi írók színműirodalma. Erről keveset mondhatunk. Relatív értéket képvisel P. Jánossy Béla Halhatatlan halál című ötfelvonásos keresztény drámája s Lengyel József Teleki Mihály című ötfelvonásos szomorújátéka. Erdélyi színpadi szerzők kedvelt témája a szatíra és az erkölcsrajz. Említésre méltó még, hogy P. Jánossy Béla, kinek sok érzeke van a színpad iránt, Petőfi életéből dolgozott fel drámai képet három felvonásban. — Jubileumi kiadásban jelent meg Madách Az Ember Tragédiája.

Drámai fordítás mindössze hat készült: Salom Asch, Hanns Heinz Evers, Max Nordau, Bernard Shaw és Sophokles drámai munkáiból.

Általánosságban még meg kell említeni, hogy a szaktudomány és népszerűsítő irodalom keretében az írók érdeklődése a különböző keresztény tanok, a zsidókérdés és szocializmus problémái felé irányulnak.

Minden dicséretet megérdemel irodalmunk hivatottjaitól e bibliográfia szerkesztője, mert átmentett a jövőnek sok-sok értékes adatot. Z. A.

György Lajos: Balogh Endre emlékezete. Cluj-Kolozsvár, 1925. 35 l. Pásztortűz kiadása.

Balogh Endre egyike volt azoknak a komoly értékeknek, akinek jellemébe bizton fogódzott elárvult magyar életünk megtépázott reménysége. Ha nem kellett volna állandóan betegségével küzdenie, akkor vezetésre termett egyénisége a közéletben és az irodalomban egyaránt útmutatója lehetett volna az erdélyi magyarság küzdelmének. Az a nagy részvét, mely koporsóját a házsongárdi temetőbe kísérte, nemcsak a kiváló jogásznak és a tehetséges erdélyi íróknak szólt, hanem a talpig derék férfiak, a kiváló magyar embernek.

Munkássága sokoldalú volt. Tevékenyen résztvett a háború előtti függetlenségi politikai harcokban. A háború utolsó éveiben jogtudományi kérdésekkel foglalkozott, majd az elszakítás után a szépirodalom munkásai közé állott. Az erdélyi irodalom 1919 után következő lendülete magával ragadta a megviselt lélekkel is tettekre kész magvetők közé. Eredeti témakörével, a lelki élet mélységének megkapó rajzával és színes stílusával kivívta a komoly kritika elismerését.

György Lajos ritka megbecsüléssel örököltette meg az erdélyi magyar irodalom első halottjának emlékét. H. L.

Gheorge Kristóf: Mauriciu Jókai. Biografie si Caracterizare. Cluj. 1925.

A Jókai-centenáriumot a külföldön is észrevették. Jókait két honfitársunk ismertette meg a magyarul nem értőkkel: Kristóf György, a kolozsvári egyetem magyar irodalom tanára, és Bitay Árpád, a kolozsvári Marianum leánygimnázium tanára. Előbbi Jókai életrajzát és jellemzését írta meg a kötetben, utóbbi ennek és Jókai néhány novellájának román nyelvre való fordítását végezte.

Kristóf György és Bitay Árpád a romániai művészeti és közművelődési miniszter megbízásából készítették munkájukat. Eppen azért, mert Alexandru Lapedatu — aki különben erdélyi származású és magyar műveltségű — tette lehetővé e mű megjelenését: neki is ajánlották a kötetet.

Igen érdekes a IX. fejezet: Hogyan jelennek meg a románok Jókai regényeiben? E cím alatt azon novellákat és regényeket ismerteti a szerző,

melyekben az erdélyi oláhság szép külső és belső tulajdonságaival szerepel.

A könyv külső előállítása papirosával, nyomásával, sikerült 5 illusztrációjával méltó a centenáris mű tartalmához. T. F.

Mitrovics Gyula: Arany János esztétikája. Debrecen, 1925. 28 l. Csáthy Ferenc kiadása.

A méreteiben rendkívül gazdag Arany-irodalom gvarapodását jelenti ez a kis füzet. Szerzője tudós elmélyedéssel és éles megfigyeléssel fejtegeti témáját: Arany János esztétikai rendszerének bemutatását. Feladata nem volt könnyű. Arany János ugyanis rendszeres esztétikát nem írt. Esztétikai nézeteit elszórtan, más kérdések tárgyalásakor mellékesen fejtegette. Ezért a szerzőnek sorba kellett venni a nagy költő tudományos dolgozatait, bírálatait, levelezéseit, másnemű prózai írásait, irodalmi tanulmányait, sőt szép-irodalmi és kritikai hetilapjának, a Szépirodalmi Figyelőnek és Koszorúnak szerkesztői üzeneteit is. Mitrovics Gyula sikerrel járta meg ezt az utat s amit forrásaiban talált, azt gondos mérlegeléssel foglalta szerves egésszé.

Halász László.

Az Aurora-Kör Magyar Irodalmi Társaság értesítője az 1925. évről. Szerkesztette Tóth Lajos főtktár. Budapest, 1926. 48 l.

Fiatal íróink épületes törekvéseiről ad számot ez a kis füzet. Helyes cél érdekében fogták meg előbb baráti kezűket, hogy azután irodalmi kört alkossanak. „Hisszük, hogy az irodalmat csak a morál, csak a nemzeti szellem és csak a mult hagyományain alapuló előretörés vezetheti rá a fejlődés igazi útjára” — olvassuk értesítőjüknek a Társaság történetét ismertető fejezetében. Elismerésre méltó megnyilvánulása ez legifjabb irónemzedékünk törekvéseinek, mellyel egyrészt nagy magyar íróink emlékének ápolását, annak a nemes iránynak, melyben azok dolgoztak, diadalra juttatását, másrészt a nemzet- és erkölcsellenes irodalmi törekvések elleni eredményes küzdelmet óhajtják szolgálni.

A Társaság élén Császár Elemér, ifj. Szász Károly és ifj. Zulawski Andor állanak. A tagok száma jelenleg 32. H.

Vidéki írók. Szerkeszti Váth János. I. füzet. Veszprém, 1925. 64 l.

Váth János lelkes törekvése — hogy a vidéki írók irodalmi arcképeit a művelt magyar közönséggel megismertesse — szép, elismerésre méltó és főleg hasznos.

A négy íves kis füzet előszavát Pintér Jenő írta, fejtegetve a fővárosi és vidéki irodalomnak egymáshoz való viszonyát s vidéki irodalmunk irodalomtörténeti jelentőségét. Luttor Ferenc Prohászka Ottokárról, Lám Frigyes Harsányi Lajosról, Juhász Gyuláról és Váth Jánosról írt benne komoly tanulmányokat. Zr.

Kisebb kötetek.

Móra László: Almok szekerén. Budapest, 1925. 144 l. — Móra László neve nem ismeretlen az irodalomban. Ebben a vegyes kötetében 12 év termésének javát adja, 1910-től 1925-ig. Költészetének két rokonszenves jelensége: erős istenhite és nagy hazaszeretete.

Ifjú Könyves Tóth Kálmán: Furulyaszó. Kis regény. Budapest, 1925. 36 l. — Ez a kis regény inkább szociális érzésről tanuskodó röpirat, mint

regény, jó adag modoroskodás s mindenáron új utakat keresés. Kár, hogy a szerző talentumát olyan irányhoz kapcsolta, melynek multjában nincs öröm, jövőjében alig van remény.

Kisteleki Ede: Könyörgések könyve. Imák, fohászok. Zadravec István előszavával. 90 l. — Hívó lélek nyújt vigasztalást azoknak, akiknek fáj az élet, akik itt e földi vándorlásukban csak szenvedést és bánatot találnak. Kisteleki Ede zsoltárai vigasztalók, mert az Istenre talált embert állítják elénk, aki a napi kenyér megszerzésének robotja után Istenben és a nyugalomban keres és talál pihenést.

Gyökössy Endrének négy kedves kis kötete jelent meg. *A palotai cserkészek* és *Táboroznak a palotai cserkészek* vonzó cserkész történetek. *A földszerető magyarokban* két testvér szenvedését mutatja be a szerző. *A kis grófkisasszony* arra tanítja az ifjúságot, hogy a szegényeket szeretettel segítsék. Mind a négy regény pompás mesélő hangon megírt léleknevelő történet. Az ifjúság tiszta magyar erkölcsöt, erős jellemet, hazaszeretetet és nemes gondolkodást tanulhat belőlük.

Zr.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

(Folyóiratok és hírlapok irodalomtörténeti vonatkozású cikkei. Munkatársak: *Alszeghy Zsolt, Baros Gyula, Gulyás Pál, Halász László, Pintér Jenő.*)

I. Folyóiratok.

A Cél. — 1926. évf. febr. Altenburger Gyula: *Gyulai Pál és a magyar irodalmi kritika*. Gy. P. nagysága elsősorban abban van, hogy helyesen látta meg azokat a neuzeti értékeket, amelyek az irodalmi kritika fundamentumát alkotják s ezekhez az értékekhez mérte az irodalmi tevékenység és a kész irodalmi alkotások értékét.

A Falu. — 1926. évf. 2. sz. Bodó János: *Herczeg Ferenc írói jubileuma*. Emelkedett hangú megemlékezés Herczeg Ferenc negyvenéves írói jubileuma alkalmából. — Bodor Antal: *A szakoktatás és falugondozás úttörőjének önéletrajza*. Tessedik Sámuel a szarvasi gyakorlati gazdasági és ipariskola megalapítójának nagybecsű önéletrajzi adatai németből átdolgozva.

Akadémiai Értesítő. — 1925. évf. 10—11. sz. Szinnyei József: *A M. T. Akadémia és a nyelvtudomány*. A M. T. Akadémia munkásságával kapcsolatos nyelvtudományi eredmények összefoglaló áttekintése. — Négyesy Lajos: *A magyar irodalom és költészet fejlődése*. Ha számot vetünk az utóbbi száz év szép-irodalmi eredményeivel, sok diadalra lehetünk büszkéek. Irodalmunk és nyelvünk ma úgyszólván minden műfaj, minden hangnem, minden szellem körében a legfelsőbbrendű művészi feladatok megoldására alkalmas. A formai feltételek irodalmunk fejlődésére megvannak. A fejlődés tartalmi tényezőit részben a közlélektől kell várnunk. A mai magyar költőnek is a nemzeti lélek mélyéből kell merítenie. — *Voinovich Géza beszéde* Arany J. első budapesti lakóházának emléktáblával való megjelölésekor. A nagy költő 1860 ősztől 1864 tavaszáig Pesten, a mai Erkel-utca és Üllői-út sarkán levő házban lakott. Itt írta a Buda Halálát. — *Ferenczi Zoltán* beszéde a Petőfi-házra helyezett

Jókai-emléktábla leleplezésekor. A Bajza-utcai ház, amelyben most a Petőfi-múzeum van elhelyezve, valamikor Jókai lakóháza volt. A nagy költő életének több igen boldog évét töltötte itt egy szerető család körében. — 12. sz. Ravasz László: *Lévay József költészetéről*. Lévay lírikus létére nagyon keveset vesz fel a külső világból és nagyon kevés lírai reakciót mutat. Valami csöndes visszatekintés van költészetében. Az apró, hétköznapi benyomások bírják dalra. Azok a legszebb költeményei, melyekben a nagy leszámolás szólal meg. — *Berzeviczy Albert beszédei* Salamon F., Xantus J. születésének százados és Toldy F. halálának félszázados évfordulóján. — Kaán Károly: *Gr. Széchenyi I. és a Nagy Magyar Alföld*. Széchenyinek az volt a meggyőződése, hogy Alföld anyagi és szellemi segítése előbb vagy utóbb megtermi majd az ország más részei számára is a maga gyümölcseit. A Tisza-völgy rendezésének szolgálatáért a társulatok egész láncolatával kívánja behálózni az Alföldet és ezek fölé egy központi társulatot tervez. — Zsigmond Ferenc: *Jókai és Debrecen*. Jókai debreceni élete arra a 15—16 heti időre terjed, amely 1849 január elejétől április 25-ig telt el. Hogy Debrecen a magyar nemzet politikai és művelődési történetében mily nagy jelentőségű szerepet játszik a XVI. század eleje óta, azt leghatásosabban megéreztetni velünk Jókai debreceni vonatkozású költészete. Debrecen elősegítette a világ leghíresebb mesemondó lángelméjének kifejlődését, költői ihlete számára a legegészségesebb táplálékot nyújtván félszázadon át. — Szinnyei Ferenc: *A regény*. A szerző nagyobb terjedelmű, önállóan is megjelent tanulmányának kivonatos ismertetése.

A Magyar Asszony. — 1926. évf. 1. sz. Tolnai Vilmos: *Herczeg Ferenc: A Hid*. Alkalmi színmű, mely az örökéletű remek minden jelességét magán viseli. — A Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége lelkes szeretettel ünnepelte rendkívüli közgyűlésén Tormay Cécilet az őt ért silány támadások védelmében.

A Természet. — 1926. évf. 3—4. sz. Schenk Jakab: *Petényi János Salamon beszéde*. P. J. kiváló ornitológus tót nyelven mondott búcsúbeszédének fordítása. Beszédét a cinkotai ev. egyháztól való búcsúzásakor mondotta el.

Budapesti Szemle. — 1926. évf. 2. sz. Mitrovics Gyula: *Gyulai Pál esztétikája*. Gyulai szerint az esztétikának és a

művészetnek közös forrása a természet és az emberi szív. A jóval és igazzal nem kerülhet ellentétbe a művészet, bár a jó és igaz sem szépek magukban. A művészet uralkodó eleme az összhang. Ez egyetemes összefüggés rendjén a költészetben érvényesülnie kell az általános emberinek, de úgy, hogy el ne nyomja a nemzetit és egyénit. Az élményszerűség a leglényegesebb művészi elv, főleg a költészetben, s különösen a lírában. De csak a lelki élmény a fontos. A puszta állattá vált ember már nem költői tárgy. — Császár Elemér: *Bayer József emlékezete*. Az a tudományos munka, amelyet Bayer egy emberéleten át végzett, alapjában filológiai és történeti munka volt, még pedig igazi valója szerint kutatómunka. Bayer nyugodt, tárgyilagos író volt. Stílusát teljes tárgyszerűség és nagyfokú higgadtság jellemzi. — Magyary Zoltán: *A magyar tudomány nemzetközi helyzete*. Az a nagy erőfeszítés, mely külföldön a tudományos élet terén tapasztalható, minket is kötelez. Egyetemi és kormánypolitikánkban meg kell szoknuuk a hosszú időre szóló programmesinálást. — Kéky Lajos: *Erdélyi elbeszélők*. Erdély napjainkbeli elbeszélő irodalmának képviselői között több figyelmet érdemlő tehetség van, munkásságukban sok elismerésre méltó buzgóság és szép törekvés tapasztalható; de vannak fattyúhajtások is. — 3. sz. Angyal Dávid: *Gyulai Pál, a kritikus*. Gyulai bizonyos fokig lírikus maradt kritikáiban is. Erős rokon- vagy ellenérzés hevíti kritikáit és polémiáit. De igazságos akart s tudott is lenni legyőzve lírai hevülését. Az volt a célja, hogy a magyar közönséget az általános európai irodalmi mértékhez szoktassa. Negatív vagy pozitív irányban nem egy írot vagy művet az ő ítélete állított irodalomtörténeti helyére. Emlékbeszédeiben kegyelettel, de biztos kézzel arcképeket rajzol elhunyt barátairól. — Kornis Gyula: *A magyar filozófia fejlődése és az Akadémia*. Valamikor úgyszólván az egész magyar filozófiai élet és irodalom az Akadémia tűzhelyén koncentráldott. A magyar tudományos kultúra mai fejlettségi fokán azonban a filozófiának már számos egyéb jelentős gyújtópontja van. — Négyesy László: *A magyar kritika hat éve*. Jelentés az 1925-i Greguss-jutalomról. — 4. sz. Lukinich Imre: *A M. T. Akadémia és a magyar történettudomány*. A kérdés kimerítő tárgyalása alapján megállapítható, hogy „ha ma önértzetesen beszélhetünk önálló felfogású magyar történetírásról..., akkor igazolttnak kell tekinteniünk az Aka-

démia tudománypolitikáját, amely egyrészt a nemzeti sajátosságok erőteljes kifejlesztésével, másrészt a szükséges idegen kultúrártékek tervszerű átvitelével... a magyarságot a nyugat-európai kultúrközösségbe bekapcsolta". — Baros Gyula: *Philemon és Baucis magyar földön*. Az ovidiusi rege magyar feldolgozásának ismertetése. — Kéky Lajos: *Móricz Zsigmond újabb munkái*. Móricz utolsó ötévi termésén mintha nyomot hagyott volna a felettünk elviharzott fergeteg. Lelkét, mely a békés években is hajlott pesszimizmusra és szertelenségre, fölkavarta s a háborgó lélek nyugalma csak lassan, az alkotásban való vergődést is éreztetően jár vissza. — Papp Ferenc: *Gyulai költészetének értékei*. Bárhonnan közeledünk Gyulai költészetéhez, mindenünnen ugyanaz a határozott vonalú költői egyéniség tűnik elénk, mely a gyöngédséget férfassággal, a költői ábrándot éles ítélettel s a kiművelt ízlést tisztult erkölcsiséggel köti össze. Nagy lelki erők teremtették meg ezt az összhangot, mégis hiányzik belőlük a költői lángelmének mindent legyőző, rohamos ereje.

Egyenlőség. — 1926. jan. 9. — Palágyi Lajos: *Emlékeimből*. Politikai téren csak két esetben volt szerepe: az aradi vértanúk szoborleleplezésénél, melyet az ő költeményével avattak fel s a zsidóság recepciójának kezdeményezésével. A költők közül Vajda Jánossal, Kiss Józseffel és Makai Emillel állott szorosabb kapcsolatban. Vajda szerinte rendületlen híve volt a szabadelvűségnek, aki megírta, „hogy akkor lesz boldog Magyarország, ha az utolsó antiszemita ki lesz tömve”. — Jan. 30. Kardos Albert: *Gyulai Pál az egyházi perben és a recepciók küzdelemben*. Szerző e cikkében Gyulait mint meggyőződéses filozofit igyekszik beállítani, aki mint kinevezett főrend „a legélesebb harcot folytatta a reakciónak a főrendiházban koncentrált tábora ellen”. — Márc. 27. Molnár Jenő: *Makai Emil halálának 25. évfordulója*. A cikkben szerző Beöthy Lászlóval mondatja el a fiatalon elhunyt költőre való visszaemlékezéseit.

Egyetemes Philológiai Közlöny. — 1926. évf. 1—3. sz. St. Székely: *G. Némethy LX. aetatis annua implevit*. Némethy Géza jeles klasszika-filologusunk és költőnk pályafutását méltató ünnepi cikk.

Egyetértés. — 1926. évf. 2. sz. Szatmári Mór: *Kossuth Lajos a zsidó kérdéstről*. K. L. a zsidókérdést nem sorozta a politikai problémák sorába, mert csak társadalmi betegségnek minősít

tette. Az antiszenita izgatást, mint gyűlöletből fakadó oktalan-ságot nem egyeztethette össze a maga szabadelvűségével. — Peterdi Andor: *Székely Sámuel*. Nekrolog az öreg ujságíróról.

Erdélyi Irodalmi Szemle. — 1925. évf. 9—10. sz. Balogh Artur: *Széchenyi emlékezete*. Emelkedett hangú megemlékezés. — Rass Károly: *Reményik Sándor*. R. S. nemzeti költő, akin rajta van a magyar sujtás és az erdélyi patina. Az erdélyi magyarság lelkének legnagyobb kifejezője. — György Lajos: *Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája*. Összefoglaló statisztikai táblázattal. — 1926. évf. 1. sz. Császár Károly: *Gyulai Pál*. A józanság és világosság, élesség és következetesség, meg-ingathatlan erkölsi komolyság és metsző gúny, a multnak megbecsülése és a jövőben való hit, imponáló nyugalom és harcoss készség egyesült benne. — Csüri Bálint: *Kemény Zsigmond regényforrásaihoz*. Erről a tanulmányról már megemlé-keztünk Kézirattár című rovatunkban. — Kristóf György: *Gyulai Pál és az Erdélyi Múzeum Egyesület*. Gy. P. működése az említett egyesület körül. — György Lajos: *Gyulai Pál levelei Szabó Károlyhoz*. 10 levél Gy. P. hagyatékából.

Ethnografia. — A Népélet 1926 óta ezzel a címmel jelenik meg. — 1926. évf. 1. sz. Szendrey Zsigmond: *Történeti népmondáink*. Az Árpád-kor mondáinak egybeállítása a források megjelölésével.

Élet. — 1926. évf. 2. sz. Brisits Frigyes: *Divald Kornél*. A művészettörténetíró belletrista méltatása a „Felvidéki séták“ megjelenése alkalmából. — 4. sz. Kovách György: *A honfoglalás eposza*. Kozma Andor új művének méltatása. — 5. sz. Pitroff Pál: *Az esztéta Gyulai Pál*. Vizsgálja, hogy Gyulai esztétikája hogyan egyeztette össze az igaz, szép és jó fogalmát, s mi volt gondolkozása rendszerének az alappillérje. — Nyitrai Dénes: *Gyulai Pálról Kozma Andor*. Közli Kozma A. személyes emlékezéseit. — 6. sz. Radványi Kálmán: *A színpad Herczeg Ference*. Herczeg a színpad írója. Hivatását a „Színházavatás“ jelzi: a nemzeti hagyomány megőrzése a modern színpadon. Témái kitünőek, bár nem mindig jól oldja meg őket. Legnagyobb ereje a színpadi beállítások ügyessége. — 7. sz. Császár Béla: *Szívekbe rózsát oltok*. Beszélgetés a Felvidék legkedveltebb magyar poétájával, Mécs Lászlóval, irodalmi multjáról, költői programjáról. — 8. sz. Kovács György: *Az első magyar állatvígjáték*. Nagy Ignác próbálkozásának ismertetése 1845-ből.

Irodalomtörténeti Közlemények. — 1926. évf. 1—2. szám.

Négyesy László: *Metrikai megfigyelések Aranyánál*. Arany a magyar vers ütemmértékeinek elvonásával már több évvel 1856 előtt (A magyar nemzeti versidomról írt értekezését megelőzőleg) foglalkozott, Fogarasi és Erdélyi mértékein jóval túl ment, ezeket a megfigyeléseket művészi gyakorlatában is kipróbálta, még pedig kitűnő eredménnyel. — Galamb Sándor: *Huszonöt év a magyar társadalmi dráma történetéből*. A kiegyezést követő negyedszázad alatt főképp Csiky Gergely működése volt döntő hatású a magyar társadalmi dráma kialakulására. A „Proletárok“ sikerén fölbuzdulva, egyre többen próbálkoznak e műfajjal (Bercsényi Béla, Balázs L., az Ábrányiak, Dóczy L., Kabos E. és mások). Sajnos, e színműíróink igazán magyar levegőt nem igen tudtak a színpadra varázsolni. Teljesítményük azonban nem kicsinylendő, mert az ő tartalmi és formai úttörésük tette lehetségessé a magyar drámának a kilenvenes évek óta tapasztalt lendületét. — Timár Kálmán: *Adalékok kódexeink forrásaihoz*. (I.) 1. Ludolphus de Saxonia Vita Jesu Christi c. főművének fölhasználása több kódexünkben kimutatható. 2. A Guary-kódex forrásai között nevezetes helyet foglalnak el Discipulusnak (= Herolt János) szent beszédei. 3. Augsburgi Dávid Formula novitorum-a s a Horváth-kódex fejezetei így felelnek meg egymásnak: Cap. XXXII—XLI = 26—35. fej. — Császár Elemér: *Arany János képzelete*. Közhitté vált, hogy Aranynak nem volt fantáziája, eredeti leleménye regényes volt. E vád alaptalan, éppen az ellenkezője igaz: Arany egyike volt a leggazdagabb képzeletű magyar költőknek. — Az Adattárban Badies Ferenc Kazinczynak Horváth Jánoshoz, — Harsányi István gr. Dessewffy Józsefnek br. Vay Miklóshoz, — Hellebrant Árpád Ipolyi Arnoldnak Toldy F.-hez, — Horváth Konstantiu Kiss Ferencnek Verseghyhez, — Csi-zovszky Sándor Tompának Borsodi Józsefhez írt leveleit közli. — Ezeken kívül Gálos Rezső Bercsényi „A magyarokhoz“ című ódájának kialakulását, — Tóth János a Ráday-kódexet és Melius négy ismeretlen munkáját, — Szabolcsi Bence Egy XVIII. századi nagyenyedi kézirat irodalomtörténeti adalékait, — Gulyás József Csokonai néhány versének latin forrását, — Lám Frigyes a cenzurára és a Bánk bán történetére vonatkozó győri adalékokat, — Horváth Konstantin pedig az „Im arcunkra borulunk...“ kezdetű miseének szerzőjét illető hozzávetését ismerteti.

Katholikus Szemle. — 1926. évf. 2. sz. Várdai Béla: *Gárdonyi Géza hátrahagyott művei*. G. G. hátrahagyott s most megjelent műveinek mélyenjáró ismertetése. A hagyaték nem egyforma értékű művekből áll ugyan, de valamennyit jellemzi az előadás közvetlenségének üde, tavaszi bája. Valamennyit ékíti a plasztikus szemléletesség, a szükséztávóságában is felvillanyozó humor és a mélységes, nemes, igazán életet magyarázó, sőt utat mutató alapeszme is.

Magyar Középközpala. — 1925. évf. 5—10. Viszota Gyula: *Mozzanatok Széchenyi lelki fejlődéséből 1820—1825 között*. Sz. élénk és izgatott képzelete gyakran idéz elő erkölcsi tusát. Igazságtalanságain mindig fölháborodik. Még a meglepetés öröme is küzdelmet idéz elő lelkében. Lelki életében határozottan szigorú író önmagával szemben. Hangulata sokszor búskomor, de ez a sötétlátása nem betegség, hanem a lelki önismertetre való állandó törekvésének folyománya.

Magyar Kultúra. — 1926. évf. 3. sz. Jablonkay Gábor: *Jókai és a magyar lélek*. A magyar lélek és a magyar nemzeti gondolat szempontjából Jókai művei megtévesztően hatottak mindazokra, akik benne a magyarság megmentőjét, orvosát, prófétáját ünneplik. Szerette hazáját és népét. örült javának s vigasztalni akarta, de az eszközökben ő is tévedett, másokat is megtévesztett. A magyar lélek igazi gyógyítói azok, akik azt ősi hibáiból segítik ki és erkölcsi erőt öntenek beléje.

Magyar Nyelv. — 1926. évf. 1—2. sz. Tolnai Vilmos: *Magyar Grammatika*. Az ily című, Debreecenben, 1808-ban megjelent könyv szerzője — Kölcesey följegyzése szerint — valószínűleg Benedek Mihály volt. — Klemm Antal: *Réthei Prikkel Márián* (1871—1875). Meleghangú nekrológ. — 3—4. sz. Mészöly Gedeon: *A Halotti Beszéd „eleve“ szava*. A Halotti Beszéd e mondatának „Menyi milostben terumteve eleve miv isemucet adamut?“ = „mennyi malasztban teremtette a mi elő atyánkat, Ádámot.“

Magyar Nyelvör. — 1925. évf. 1—8. sz. Bebesi István: *Sipulusz nyelve*. Sipulusznál sokkal mélyebben fogantak a komikum gyökerei, mint a komoly érzéseké. Kifejezőkészsége sokkal erősebb, fürgébb, bátrabb, színesebb, mihelyt a komikum terére lép. A Sipulusz-fordulatokat részletesen elemzi. — Dénes Szilárd: *Arany János és Az Ember Tragédiája stílusa*. Arany Jánosnak Az Ember Tragédiája stílusán eszközölt javításairól. Arany nyelvi igazításai nagy mértékben segítették a

mű egységes esztétikai hatását. A javítások elfogadásával Madách alkotásának eredetiségén nem esett semminemű csorba. — Rubinyi Mózes: *Kiss József stílusa, nyelve, technikája*. Nem volt stílusa különlegesen egyéni s nem volt nyelve különleges gazdagságú. Lágyhangú, vigyázó stilista volt, aki kora tisztult, gondos, kissé átlagstílusán dalolt. Stílkészségének egyik érdekes megnyilvánulása, hogy kitűnően utánozza a keverék stílusokat. Verstechnikájában sok a döcögő.

Napkelet. — 1926. évf. 3. sz. Kéky Lajos: *Gyulai Pálhoz írt levelek*. Arany János két, Tompa Mihály négy, Petőfi Zoltán öt, Csengery Imre két, Kriza János négy, Erdélyi János egy, Lévay József három, Szász Károly két, Tóth Ede egy levelének közlése. — Kerecsényi Dezső: *Lévay József utolsó versei*. Lévaynak élete utolsó tíz évéből való versei nem hoznak új vonásokat ahhoz az archoz, amely régebbi költeményei alapján ismeretes, legfeljebb tán itt-ott határozottabbakká teszik a jellemző sajátosságokat. Az emberi elmulás gondolata állandó téma ezekben a versekben, de ezzel kapcsolatban semmi nyoma a megrázóbb érzelmi hullámnak. E tárgy körbeli költeményei közül legszebb az „Aratás” című. — 4. sz. Hajnóczy István: *Katona József színház-terve*. A Báuk bán szerzője 1826-ban beadványt nyújtott be Keeskemét város tanácsához állandó színház építtetése ügyében. A terv nem valósult meg. A mai színház csak jóval később, 1896-ban épült fel. — Budai Gábor: „*Nosza hamar, a bolond!*” Arany invenciója a Pázmány lovag egyik jelenetének megírásakor talán Shakespeare V. Henrikjéből nyert ösztönzést. — 5. sz. Makkai Sándor: *Kemény Zsigmond lelke*. Az érzékeny egyéniségnek és a körülményeknek megfelelése és összeolvadása az oka annak, hogy Kemény csak tragikus családi életet tudott ábrázolni igaz művészettel. Lelkének az egyszerű külső alatt rejtőző bonyolult világában nagy ellentétek háborgtak s kedvenc irodalmi témájában, a szenvedélyek túlzásából kirobbanó végzet rajzaiban téveszthetetlenül a saját szenvedélyeivel való leszámolás áll előttünk. A tudóst elnyomta benne a költő, a költő formai kellékeinek kifejlődését pedig a folytonos elvonással megakadályozta benne a politikus. Mäsfelől mind a három tényező belejátszva egymásba, lefokozta egymás hatását. Szemlélődő lényéből hiányzott a vezéregyéniség. Pessimizmusa lenyűgözte akaratát. Lelkét legkisebb gyermekora óta az erdélyi szellem sajátosságai ihlették.

Népelet. — 1925. évf. 1—6. sz. Solymossy Sándor: *Jókai és a magyar nép*. Jókai három mélyre rögzített készséget hozott magával serdülő korából: a csodálatosan közvetlen előadást, a melegkedélyű humort és az ősmagyaros régiességet. Népiessége előadó modorát és humorát egyaránt befolyásolta. Előadásában sok van a nép mesélgető módjából. Egyezik a népi elbeszélőkkel a fokozás halmozásában, a meseszöveg valószínűtlen fordulataiban és a humorban. — Berze Nagy János: *Petőfi költésztének folklore-párhuzamai*. János Vitéz elbeszélő anyagának a népmesei analógiakkal való részletes egybevetése. Különösen négy mesetípus jelölhető meg a műben: az Erős Jankó, a Fehérló fia, az Üldözött szarvasünő és az Argirus-típus. — Szendrey Zsigmond: *Történeti népmondáink*. Az Árpád-kor mondái forrásuk megjelölésével. — Balogh József: *Az ünneprontók*. Adatok az Arany János balladájában feldolgozott legenda eredetéről, vándorlásáról és átalakulásáról. — Szendrey Zsigmond: *A regüléshez*. A bajmoki gyerek farsangoló szövegének közlése. — 7—12. sz. Berze Nagy János: *A Szent László pénzéről szóló monda népmesei kapcsolatai*. A monda hazai variánsainak és külföldi változatának megállapítása, tekintettel a menekülésről szóló résznek rokonságára. — Solymossy Sándor: *A jávorfa-mese és a Midas-monda*. (L. 126. l.) — Szendrey Zsigmond: *Jókai az etnografus*. Jókai igazi etnografus volt: gyűjtő, népszerűsítő és tudós, akit elszakíthatatlan szeretet fűzött a magyar néprajzhoz. — Gulyás József: *Jókai és a népdalok*. A Jókai-regényekben előforduló katonadalok, betyárdalok, pászterdalok, lakodalmas versek, táncdalok, gyermekdalok, bakternóták, gúnydalok, kortesdalok, varázsló-, mester- és bordalok, továbbá szerelmi és egyéb dalok egybeállítása. — Szendrey Zsigmond: *A kortesnótákról*. Rövid eikk a kortesnóták eredetéről, formájáról és tartalmáról.

Néptanítók Lapja. — 1926. évf. 9—10. sz. Kornis Gyula: *Eötvös József és az állampolgári nevelés*. Eötvös szemében a legfőbb erkölcsi és jogi érték az egyéni szabadság. Az államcszme legnagyobb biztosítékát a politikai éretlenséggel és a felforgató törekvésekkel szemben a népoktatásban látja, azért a népoktatást a maga egészében állampolgári nevelésnek minősíti. Az állampolgári nevelés elvei: a szolidaritás érzésének kifejlesztése, az értelem felvilágosítása és az érzület és akarat fejlesztése. Az állampolgári nevelés legértékesebb gyümölcse

az egyéni felelősségérzés. — Baresai Károly: *Széchenyi a nő hivatásáról*. Sz. a nő természetadta hivatását a bölcse és a háztartás szavakkal jelöli meg. Szerinte a nők tudományban és művészetben sohasem viszik feljebb a közepszerűségénél. — 15—16. sz. Gulyás Pál: *A könyv sorsa Magyarországon a középkortól a trianoni békéig*. A XVIII. század első felének legkiválóbb bibliofiljei. — Gopcsa László: *Gárdonyi és Brassai*. G. és B. néhány levelének közlése. — 17—18. sz. Gulyás Pál: *A könyv sorsa Magyarországon a középkortól a trianoni békéig*. A XIX. század második felének könyvgyűjtői. A trianoni békével ért veszteség könyvekben. — 19—20. sz. Fekete József: *Széchenyi István gróf, mint a magyarság nemzeti tanítója*. Nem volt sem moralista, sem filozófus. Ő több volt mint bölcselő. Ő bölcse volt és több volt mint moralista, mert ő erkölestanító volt.

Nyugat. — 1926. évf. 5. sz. Feszty Árpádné: *A Jókai-ház állatvilága*. Részlet F. Á. naplójából. — 6. sz. Révész Béla: *Elek Artur*. Írói arekép. — Ádám Zsuzsa: *Földi Mihály*. F. M. írói egyéniségének rajza. A Nyugat tanulmány pályázatán megdícsért mű. — 8. sz. Schöpflin Aladár: *Tersánszky*. Előadás T. szerzői estjén. — Babits Mihály: *Jegyzetek Gellért Oszkáról*. G. O. írói egyéniségéről. — 10. sz. Szini Gyula: *Zsoldos László*. Nekrológ.

Orsz. Polg. Isk. Tanáregyesületi Közlöny. — 1926. évf. 6. sz. Visnovszky Rezső: *Komjáthy Jenő*. A nógrádmegyei Madách-Társaság kezdeményezésére a balassagyarmati polgári leányiskola által készített Komjáthy-emléktábla leleplezésén mondott emlékbeszéd.

Pannonhalmi Szemle. — 1926. évf. 1. sz. Kocsis Lénárd: *Széchenyi tanítása*. Sz. vallásos, hazafias, politikai tanításai nem hirdetnek új evangéliumot, hanem mint minden igaz reformátor, az emberi élet örök törvényeihez vezette vissza honfitársait. — Strommer Viktorin: *Prohászka Ottokár*. Írói jellemkép és értékelés. P. O. hivatása katolikus életet teremteni, ennek az életnek ideákat termelni, irányt diktálni és, amennyire ez emberileg lehetséges, nívóját biztosítani. — 2. sz. Zoltvány Irén: *Emlékezés Gyulai Pálra*. Bencés vonatkozású jellemző apróságok G. P. életéből.

Pásztortűz. — 1926. évf. 3. sz. Siklóssy László: *Deák Ferenc és az erdélyi nők*. Deák Ferenc halálának ötvenéves évfordulója

alkalmából ismerteti Alexy Károlynak azt a szoborművét, melyet az erdélyi nők 1863-ban ajándékoztak Deák Ferencnek. Közli egyúttal Deák Ferenc köszönőlevelét egész terjedelmében. — 4. sz. Lampérth Géza: *Régi magyar nagyasszonyok leveleik tükrében*. Bethlen Gáborné Károlyi Zsuzsanna leveleiből. — 5. sz. Kiss Ernő: *Gyula May Domokos*. Írói arckép. — Szász Károly: *Gyulai Pál, az ember*. Gazdag és értékes emlékek Gyulai Pál életéből. — 8. sz. Kiss Ernő: *Áprily Lajos*. Írói arckép. — 9. sz. Kristóf György: *A Berzsenyi nagysága*. Emelkedett hangú ünnepi megemlékezés.

Protestáns Szemle. — 1926. évf. 3. sz. *Szeremlei Sámuel önéletrajzából*. Adatközlés a M. T. Akadémia tulajdonában levő kézirat alapján.

Új Idők. — 1926. évf. 11. sz. Surányi Miklós: *Bevezetés egy Herczeg-tanulmányhoz*. Általános méltatás. — Hegedüs Lóránt: *Jókai anyja*. Naplórészletek Jókai édesanyjára vonatkozólag.

II. Hírlapok.

Budapesti Hírlap. — 1926. évf., jan. 28. Kovács Gyula: *Deák Ferenc*. Deák Ferenc politikai irányának rajza, halálának felszázados évfordulója alkalmából. — Szász Károly: *Bárd Miklós*. Bárd Miklós költői pályájának képe, újabb költeményeinek elismerő bírálataival. — Febr. 14. Tóth Kálmán: *Gárdonyi ismeretlen levelei*. Gárdonyi Géának egykori irodalomtanárához, ez év januárjában elhunyt Répássy Jánoshoz, intézett 12 levele. — Márc. 3. Négyesy László: *Kossuth Lajos contra Kazinczy?* Válasz Nagy Emilnek egyik cikkére, melyben azt állította, hogy Kazinczy Ferencnek sógora, Török József gróf ellen indított örökösödési perében, Kossuth Lajos lett volna Török József ügyvédje. A cikk kimutatja, hogy az ügyvéd nem Kossuth Lajos, hanem Kossuth László, Lajos atyja volt.

Nemzeti Ujság. — 1926. évf., márc. 10. Benkőczy Emil: *Gárdonyi Géza egri diáksága*. Közli Gárdonyi Géának az egri érseki tanítóképző intézetben szerzett bizonyítványait és tanítói oklevelének dátumát. Azonkívül Sama-sza József egri érsekhez intézett több folyamodványát, melyben tanulmányi segílyt kért és kapott. — Máj. 16. Kállay Miklós: *A gyűjteményes Gárdonyi-kiadás*. Ismertetése az Országos Gárdonyi Géza Irodalmi Társaság azon vállalkozásának, mellyel Gárdonyi Géza műveiből egyöntetű ünnepi kiadást rendez.

8 Órai Ujság. — 1926. évf., febr. 7. Kenedy Géza: *Herczeg Ferenc pályakezdése*. Személyes élmények Herczeg Ferenc fellépéséről: első cikke és első párbaaja. — Márc. 19. Liptai Imre: *Szigligeti Mária*. Meleghangú megemlékezés Szigligeti Ede leányának halála alkalmából.

Pesti Hírlap. — 1926. évf., ápr. 11., 18., 25., máj. 1., 9., 16. Csóór Gáspár: *Gárdonyi-relikviák*. Személyes élményeken alapuló visszaemlékezések Gárdonyi életének egyes szakaszaira.

FIGYELŐ.

Sajtószabadság.

— Idézetek a hírlapokból. —

„Hamisítás, kalózkodás, briganti-stílus az egész sajtóvonalon. S hozzá ez a sajtó ordít mindig a sajtószabadság érdekében. A sajtószabadság minden komoly lapnak és minden komoly magyar ujságnak ideálja. De mindaddig, amíg ilyen futó kapecabetyárok garázdálkodnak a magyar sajtóban, mi a magunk részéről a komoly és a magyar ujságírás részéről követeljük a magyar sajtótörvény revízióját, mert ezek a kalózok a sajtószabadság lobogójának védelme alatt tulajdonképpen a magyar ujságírás és a magyar sajtó legveszedelmesebb ellenségei. A kormányt az ilyen és ehhez hasonló jelenségek a legkomolyabban figyelmeztethetik arra, hogy az ilyen stílusú ujságírással szemben egyetlenegy orvosság van: a legkérelmezhetlenebb szigorúság. Ha büntetik a pénzhamisítót, ha büntetik az okirathamisítót, tessék megbüntetni a közvélemény meghamisítót is és akkor lesz becsülete a magyar sajtónak. A brigantikból elég volt!”

(Nemzeti Ujság.)

*

„Azt akarom bevallani Önnek, hogy kezdem szégyelleni, megtagadni a mesterségemet, — az ujságírást — amely pedig nemcsak kenyerem, lételem, sorsom, hanem büszkeséges, szerelmes szenvedélyem is...

Uralkodó lesz mind inkább a riport. Helyes! Hiszen ennek a Csonkamagyarországnak nincsenek bizonyára problémái; kit érdekel az, hogy pár kilométernyire tőlünk, történelmi birodalomroncsok pusztulnak el, magyar milliókkal, hogy elsorvad egy nemzet életereje, gerince és hogy ez elbalkanizálódás kieszi a lelkeket, a hitet, a hazafias érzést és az erkölcsöket is?...

Amikor a Leirer-ügy dühöngött, heteken át regények orgiáztak a lapok hasábjain. Az egyik riporter — Sherlock

Holmes — belegázolt mindenkinek a becsületébe, magánéletébe, aki akkortájt csak elsétált a rendőrkapitányság épülete előtt. Tisztos urakról, férjekről, családapákról kiirták, hogy kitartott szeretői voltak a szerencsétlen Amáliának s ki törődött azzal, hogy ebből egy szó sem igaz s hogy ez után kénytelen az a meg-lureolt ember kivándorolni városából, miután feldúlták családi békéjét s miután ez a riport haláláig kísérteni fogja, mert az emberek csak a leleplezésnek hisznek s nem a szűkszavú cáfolatnak s a bírói elégtétel csak arra lenne alkalmas, hogy a törvényszéki tudósítás tendenciózus meghempergetése még több sárral fecskendezze össze a szerencsétlent?! A másik riporter — Morice Leblanc — a legócskább detektívregények ponyvafogásaival csinált aljas, megrögzött bestiális apát, magából az öreg Leirerből, levetkőztette Amália tisztos és előkelő testvéreit, mindenkit, aki egyszer táncolt a szerencsétlen meggyilkolttal, aki véletlenül iskoláslány korában két szót váltott vele, vagy aki egyszer átlépte a küszöbüket.

Tegnap egy, úgynevezett kolportázsujtságnak jó napja volt. Akadt két slágere is. Az egyikben hasábokon keresztül lehetett turkálni egy öngyilkos urinó gáláns kalandjaiban, hogy miként csípte meg a férje, nizzai és marseillei hotelpikantériák füszerelték ezt az írói elmeművet. Nem fontos, hogy tisztességes, előkelő úrról volt szó benne, hogy az öngyilkos urinó kifogástalan feleség és nagyocska gyermekek anyja. A másik sláger pedig hasábokon teregeti ki egy közismert és jómódú ember kiskorú fiának förtelmességeit.

Mindennap rávetik magukat ezek az ifjak azokra a családokra, ahol öngyilkosság, vagy más családi szerencsétlenség történt, minden családi összezördülés, válás, alkalom nekik, hogy felfedező expedíciót szervezzenek a szerencsétlenség sújtotta családok hálózobái ellen és a kuleslyukon leselkedő, elcsapott cselédek, kitartott viceházmesterek, szentelen, felelőtlenséggel fecsegő kávézenikék hazugságait írják ki. Intim rovata, sőt lapja van annak, hogy melyik színésznő, melyik előkelő állású, nős úrral kezdett bizalmas viszonyt s mely nők üldözik érzelmeikkel a divatos férfitrimadomákat. Pár napja hasábokon át ismertették, hogy egy előkelő úr, aki most egy nagy politikai bűnpörbe keveredett, el fog válni a feleségétől s milyen szerelmes leveleket vált a barátnőjével. Ugyanerről az úrról kimutatták annakidején (annakidején azt az időpontot

jelentí, amikor az illetőnek sem a hivatalos feljelentésétől, sem a kutyakorbácsától nem kellett tartani), hogy atyja hazaáruló, nagyatyja Bach-huszár és dédnagyatyja utolsó sehonnai volt, bárha ősei kifogástalan, jó magyarok voltak s nagyatyja 48-ban a budai honvéd-bizottmány elnöke volt. A frankügynök alig volt olyan szereplője, akinek családi életét, szerelmi viszonyait, felesége családját ki ne pellengérezték volna.

Alig van nap, hogy egy-két ismert ember családi életét fel ne dunnák, ártatlan embereket örök életükre tönkre ne tegyenek s egy felületes feljelentés alapján a pletyka szemétdombjára ne kerüljenek uriaszonyok, felnőtt lányok, csak mert valamelyes vonatkozásba kerültek egy olyan valakivel, akinek a családi szentélyét, a hálósobáját, az üzleti titkait feltörte — a riport, a sajtó, az én nem tudom hányadik nagyhatalom!

Ez nem sajtó. És ez nem sajtószabadság! Elliszem én azt, hogy van olyan közönség, amelyiknek ez tetszik. Van olyan közönség is, amelyik a ponyva Rinaldó Rinaldini-ét és az egyéb hasonló irodalmi műveket falja. Van olyan közönség is, amelyik a panoptikumokban, a gyilkosok és meggyilkoltak, az Ubrik Borbálák és Berecz, Pitéliek viaszfigurái közt érzi igazán jól magát. Az útszéli obszcenitásoknak éppen úgy van publikuma, mint a hálósobapletykáknak. De én arra is emlékezem, hogy a hetvenes évek elején minden lap élén megjelent egy tiltakozás, amelyben minden lap szerkesztője tiltakozott egy akkor megjelenő német hetiújság ellen, amelyik a családi élet titkainak szellőztetésével foglalkozott. Zuglapnak minősítették ezt, szerkesztőjét kiközösítették a tisztességes emberek társadalmából s ezt a tiltakozást aláírta minden szerkesztő Jókaitól Helfi Ignácig, a ma is élő Rákosi Jenőtől Falk Miksaig és Lonkay Antalig.

Ennek a zugriport-elharapódzásnak a visszaverése a társadalom és az újságírók dolga. Az újságírók érdeke is. Azoké a tisztességeseké, akik tele becsületérzéssel, magasabbrendű hivatással, felkészültséggel, ízléssel mentek erre a pályára s akiknek a becsületét s létét fenyegeti ez a lezüllés. Hangsúlyozom, hogy a létét is, mert mi, öregedők, akik a tisztességes hírlapírás tradícióiban nevelkedtünk, mindinkább a kenyértelenségbe, a szegényházba, a hajléktalanok menhelyére szorulunk.“

(Magyarság.)

*

„Budapest egyik színházi konzorciuma, kiméletlen üzleti politikájának vakmerő elszántságával, példátlan merényletre készült nagyhét küszöbén a keresztény vallásos érzés ellen. A Belvárosi Színház vezetősége előadásra tűzte ki Schnitzler Artur bécsi író „Körbe-körbe“ című hirhedt színművét. A durva és otromba erotikummal telített darab, mint színpadi nevezetesség, nem ismeretlen a közönség előtt, annakidején meglehetősen viharos pályát futott meg: s valamennyi külföldi előadása kínos botrányba fulladt. Nálunk is több ízben műsorra tűzték, a hatóság azonban szemérmes és közerkölesítő tartalma és tendenciája miatt egyetlen egy esetben sem engedélyezte az előadást. A Belvárosi Színház azután — éppen most, amikor az egész keresztény világ mélységes áhitatba merülve készülődik egyik legnagyobb ünnepére — nyilvánvalóan a közönség ösztöneire spekulálva, utolsó deszkaszájként Schnitzlernek erkölestelen darabjába kapaszkodik.

Az osztrák író színpadi művéről annakidején ítélezett a kritika és ítélezett a közönség. Az az őszinte és elemi erővel megnyilatkozó felháborodás, amely botránkozottan erkölestelennek bélyegezte ezt a színdarabot, jogerős verdikt volt, amelynek megfélembhezhetetlenségét csak azok nem ismerték el, akiknek a szemében az irodalom és a művészet is mindig csak üzletet jelentett és akik éppen az irodalom és a művészet szabadságára és sérthetlenségére hivatkozva tudták odáig aljasítani a színpadot, hogy az hamarosan a vásári mutatványos bódék és egyéb cirkuszi látványosságok alacsony és szegényletes színvonalára süllyedt.“

(Nemzeti Ujság.)

*

„Pornográfia? Dehogy. Ami erotikus, az nem szükségképpen pornográf. Azzá a szemérmeslenség teszi, mert az ember a szemérmeslenséggel különbözik az állattól s az erkölcs ott végződik, ahol az ember visszatér az állathoz. A „Reigen“ privátolvasmányoknak csupán erotikus, de ezer ember előtt előadva pornográfá válik hatásában, abban a lihegésben, kipirulásban és gerjedelemben, ami ezer ember előtt nyilvánossá lesz s ami éppen olyan szemérmeslenséges és állati, mint a nyilvános szeretkezés.“

(A Reggel.)

Tudomány és pornográfia.

Általánosan ismert dolog, hogy az üzleti szempontnak térfoglalása már a háború előtti időkben is mennyi bajnak lett forrása. Ezek közül a bajok közül nem utolsó a pornográfia nagymértékben való elterjedése. Elvégre a könyvkiadás üzlet, s az aljas szenvedélyeknek az irodalmi formák mögé rejtőzködő esiklandozása kitűnő kereseti forrás. A kommunizmus után feltámadt erkölcsi visszahatás egyelőre bevágta az útját a szépirodalmi köntösbe bujt erkölestelenségnek, míg a legújabb időkben újra fel nem bukkant, természetesen új alakban. Letette a szépirodalom csillogó cieomáit s a tudomány komoly palástját öltötte magára. Ezt a palástot rántja le a *MONE* (a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesületének hivatalos lapja) május 1-én megjelent számának *Tudomány és pornográfia* c. hosszabb cikke néhány, minden antikvárium kirakatában látható „tudományos“ munkáról.

Ezek a többnyire vaskos könyvek a nagyközönség felvilágosítására valók: a szexuális életet ismertetik, különösen a rendellenességeire hívják fel a figyelmet. A Siculus álnév alatt rejtőző cikkíró a leghevesebb felháborodással kel ki e művek szerzői ellen, mételyhintőknek nevezi őket, akik nem a tárgyilagos igazságot keresik, hanem vagy a szexuális ingyenséget kereső mohóságának kielégítésére törekednek, vagy határozottan a családi élet erkölcsösségének szétrombolására. A cikkíró megkísérli eldönteni, hol végződik a tudomány, s hol kezdődik a pornográfia. Szerinte a szerző állása, élete, jelleme, továbbá a mű alaptendenciája és alaphangja a döntő kritériumok ebben a kérdésben, s éppen a lelki tisztaság fogyatékos voltában látja a tárgyalt munkák pornográfikus voltát. Könyvpiacunk nagy felvevőképessége az e fajta könyvekkel szemben (hogy üzleti nyelven beszéljünk) tanuja annak a szomorú ténynek, hogy milyen távol vagyunk még az erkölcsi megtisztulástól.

A cikkben még egy bennünket még inkább érdeklő részt találunk. Megtudjuk, hogy Temesvárott megjelenik valami *En, te, ő* c. folyóirat „csak felnőttek részére“, „zárt példányokban“. A lap szellemét a szemérmetlen rajzú fejléc három szóval fejezi ki: „Kultúra, Erotika, Divat“. Ebben a lapban olvasható a következő híradás: „Örömmel közöljük olvasóinkkal, hogy törekvésünk: mindig a legmodernebbet, a különlegest és exoti-

kust nyújtani olvasóinknak, ismét sikerrel járt és megelégedetten könyvelhetjük el Somlyó Zoltánnak, a kitűnő budapesti írónak „*Miléva, vagy egy szűznek felszabadulása...*“ c. erotikus versciklusát. Somlyó Zoltán e mesteri kézzel megrajzolt versciklust Budapesten akarta kiadni, azonban a *kurzus sötétfejű fliszterei gáncsot vetettek* és a ritkabeesű irodalmi alkotás nem láthatott napvilágot a magyar fővárosban. A legkényesebb olvasóinknak is ritka élvezetben lesz részük, amikor az erotikus irodalom egyik legfinomabb, legillatosabb virágában gyönyörködhetnek“. Valóban a cikkíróval együtt mi is hálát adunk a kurzus sötétfejű flisztereinek, hogy legalább Csonka-Magyarországot meg tudta szabadítani ennek a virágnak illatától.

Deák Viktor.

A futurista líra.

Folyóiratunk hasábjain már ismételten szóvátettük azt az eszelősséget, mely mai líránk egynémely művelőjénél lábrakapott. Ez a költői „ihlettség“ már túllépi a lautos költők közismert izgékony kedélyállapotát. A 8 Órai Ujságban Kenedy Géza jó megjegyzéseket tett erre a bőrébe féрни nem tudó és mindenáron feltűnést kelteni óhajtó irányra.

„A Magyar Írás folyóirat már 6 éve folyik. Nevek, amelyekkel sehol nem találkozok az ember. Mégis iskola. Irodalmi szekta. Felekezet. Olvasom, de nem értem, pedig magyarul van. De mivel a nyugatosoktól azt tanultam, hogy az csak a szép igazán, amit az ember nem ért, hát ide írom az *Alkony hárfá* című vers felét:

A ferde sík lomhán peng a tücsöktől mint a vas
felfénylik a temető kúpos álma
a szőlőhegy a beleszúrt félholddal lassan forog a vérbe
a csorda leborult a fekete négyzetben
alkony örökszép költemény
a fákból az örültek felzilálják dróthajukat
aratók öklében elaludtak a villámok.

Es így tovább. Sehol egyetlen írásjel és mondatkezdés, csak a végén a pont. Az egész olyan, mint valami romlott hurka. Mindkét vége be van kötve és belül egyformán élvezhetetlen.

A másik darab vers címe: *Rövid zárlat*. Pompás cím, kivált szerelmes versnek:

Szívárvány buborék
ajkad ívén elpadtant mosolyod
ó lepkepillanat!

szemed körül ibolyagyűrű
 torkodból a forró fuvolaszó
 mint érett liliom szíromfűzője
 lassan kinyílik
 s kebled mögül üveghegyek szívéből
 selyemharangok
 fátyolesengettyűk
 idegen nyelven üzennek nekem.

A vers vége:

porcellán kupolák alatt
 szived
 lassan kiolvad
 rövidzárlat!...

Hát értem? Jól értem, vagy rosszul értem? Keresztretjévény? Az embert kiveri a hideg. Ha olvassa és megfogja a tulajdon maga fejét, hogy talán deliriumban van.

Mik ezek a boldonságok tehát? Szerintük egy fölkelő új kultúrnap első sugarai. Szerintünk egy alkonyodó civilizáció rothadási tünet termékei. Csak egy a vígasztaló. Ez a futurizmus, vagy mi a kórság, nem magyar termék, hanem importált habajgás. Mint ahogyan Ady Endre is annak idején a francia habajgást hozta haza és itt — Beőthy Zsolt szerint — a magyarságnak léha ócsárlását nemzeti keeservnek keresztelték el. Ady imádói most láthatják, hogy a Fekete Zongorától merre és meddig jutottak el.“

Pestizmus.

Folyóiratunk irodalomtörténettel foglalkozik ugyan, de azért szabad lesz talán a nyelv és irodalom kétségtelen kapcsolata folytán egynemely fel-tűnő pesti újságírói nyelvhibát szóvátenni. Különösen azért akarjuk ezeket felhívni az érdeklődők figyelmét, mert stilisztikáink tiszteletreméltó igyekezettel és számos alkalmas példával magyarázzák a germanizmusokat, de a nyelvi badarságokra nem mutatnak rá elég erővel.

Egyik elterjedt folyóirat neves írójánál találtuk a következőt: „Mától kezdve ő a legnagyobb magyar írók gárdájában áll nekem“. Ugyanott: „A pusztta tövében fiazott költő“. Egy másik helyen: „Millió pofonnal tiporva szét őt megmérgező, bántó, tönkretevő elődeit“. Azután ilyenek: „Nem-e elmégy?“ Vagy: „El-e megy?“

A napilapokban különösen hemzsegnék a kínosabbnál-kínosabb kifejezések:

„Egy biciklista elütött egy fiút, akit kórházba szállítottak.“ Igazán szörnyűség, hogy egy kórházban fekvő fiúnak neki menjen egy biciklista (mert ezt is jelenti a mondat), vagy hogy a fiúnak kórházba szállítása közben menjen neki a biciklista! A valóság pedig és ezt akarja mondani a riporter, hogy a fiút elütötte egy biciklista és kórházba szállították. „A fürdőszobába ment, ahol felakasztotta magát!“ Különös, hogy felakasztja magát valaki és aztán visszamegy oda, ahol felakasztotta magát. Talán mégse így, hanem „a fürdőszobába ment és felakasztotta magát“. Ezt már értjük. „Ügy

az ügyész, mint a vádlott megnyugodott az ítéletben, amely jogerős.“ Nem is tehettek mást, mint megnyugodtak az ítéletben, ha már egyszer jogerős. Nem a megnyugvásuk miatt jogerős az ítélet, hanem mert jogerős ítélet, azért nyugodtak meg ők.

Igy folytathatnánk tovább, de csak arra akartunk rámutatni, hogy mennyire vigyáznunk kell az újságokra és mennyire törődnünk kell nyelvünk épségének érdekében azzal, hogy ne csak a latinizmusokkal ijesztgessük a tanulókat, hanem a badarizmusokat is mutassuk meg nekik. H. L.

Elhúnytak.

ALBISY KATALIN ref. tanítónő szül. Rettegen 1864 dec. 28-án, megh. Biharpüspökiben 1926 márc. 23-án. Elbeszélései, versei és cikkei 1895 óta erdélyi, nagyváradai és budapesti napi- és hetilapokban. Önálló kötetei: *Koca Gyuri és társai*. Bp., 1902. — *A mi kisasszonyunk*. Elbeszélések. U. o., 1906.

BALINT LAJOS dr. ügyvéd, az Eötvös szabadkőműves-páholy örökös főnökestere, meghalt Budapesten 1926 márc. 29-én. — Megalapítója 1910 szept., 1913 febr. 1-ig felelős, 1913 márc. 11-ig főszerkesztője volt a Világ c. napilapnak, melybe álnéven írt verseket és tárcákat.

BALLA JENŐ hírlapíró, meghalt Budapesten 1926 jún. 1-én, 49 éves korában. A Budapest, Az Újság, Az Est és a Szózat c. lapokba dolgozott.

BENEDEK JÁNOS nemzetgyűlési képviselő, szül. Nyírbalkányban 1863-ban, meghalt Budapesten 1926 március 13-án. Jogot végzett. Előbb Debrecenben, majd Budapesten ügyvédkedett. A parlamentnek 1901 óta volt tagja függetlenségi, utóbb demokrata programmal. Versei és novellái 1879 óta debreceni és fővárosi lapokban. A Debrecen c. élelappal belső munkatársa, utóbb az Egyetértés főmunkatársa és az Üstökös c. élelappal főszerkesztője volt. — Munkái: *Költemények*. Bp., 1886. — *Tábortűzek*. (Politikai versek.) U. o., 1893.

BITSKEY LAJOS ny. állampénztáros, megh. Budapesten 1926 máj. 12-én. Novellái a Világban (1912) s más fővárosi lapokban.

BODROGI LAJOS ny. főreáliskolai tanár, szül. Baján 1849 júl. 23-án, megh. Budapesten 1926 máj. 24-én. Újvidéken, Ungvárt és Kecskeméten működött. Ezüst talak c. elbeszélését a Kisfaludy-Társaság megjutalmazta. Cikkei a M. Shakespeare-Társaságban. — Kötete: *Emberek-árványok*. Elbeszélések. Bp., 1894.

GEDEON ALAJOS dr. reálgimn. igazgató, szül. Alsóecenzéfén 1875-ben, megh. Makón 1926 márc. 2-án. Előbb a nagyváradai főreál, utóbb a makói reálgimn. igazgatója volt. Germanisztikával foglalkozott. — Művei: *Csiky Gergely mint drámaíró*. Bp., 1899. — *Német hősmondák az ifjúság számára*. U. o., 1904.

HAJDU ISTVAN honvédeztizedes, megh. Budapesten 1926 ápr. — Tárcákat írt Mars néven a nagyváradai lapokba. — Munkája: *Képek a garnizomból*. Nagyvárad, 1898.

HAYPAL BENŐ ref. lelkész, szül. 1869-ben, megh. Budapesten 1926 május 16-án. A budai hitközség lelkésze volt. Kedvelt hitszónok. Számos prédikációja nyomtatásban is megjelent.

HERRMANN ANTAL egyet. c. r. tanár, szül. Brassóban 1851 júl. 30-án, megh. Szegeden 1926 ápr. 15-én. — 1883-tól az állami pedagógiumban volt a német nyelv tanára. Főleg ethnográfiával és folklore-ral foglalkozott. Wislockival összeállította a cigányok népköltését s a gyűjtemény magyar fordítását a Kisfaludy-Társaság szándékozott kiadni.

MAUKS ILONA, Mikszáth Kálmán író özvegye, megh. Horpácson 1926 május 24-én, 72 éves korában. — Munkája: *Mikszáth Kálmánné visszaemlékezései*. Bp., 1922. Szerző arcképével.

SZABADOS SÁNDOR könyvnyomtató, megh. Szabadkán 1926 márc. 76 éves korában. Szerkesztette a Szabadkai Közlönyt.

SZALAY KÁROLY színész meghalt 1926 májusában. Előbb vidéken színészkedett, majd a budapesti Vígszínház ügyelője volt. Vidéki szereplése idején több kis színdarabját mutatták be a vidéki színpadokon. Így az *Erdős Júlia* c. háromfelvonásos népszínművet Szegeden (1908 dec. 13).

TOMCSANYI LAJOS jezsuita áldozópap, szül. Pusztakovácsiban 1846 dec. 13-án, megh. Budapesten 1926 márc. 2-án. Fiatal korában számos költeményt írt katolikus jellegű lapokba.

VAZSONYI VILMOS dr. v. b. t. t., nemzetgyűlési képviselő, szül. Sümegen 1868 márc. 22-én, meghalt Badenben (Bécs mellett) 1926 május 29-én. Jogot végzett s főleg büntető-ügyekkel foglalkozott. A politikai mozgalmakban egyetemi hallgató korától részt vett. A parlamentbe 1901-ben került s ekkor szervezte meg a demokrata pártot. Az 1917-i Wekerle-kormányknak először választójogi, majd igazságügyminisztere volt. Budapest 1917-ben díszpolgárává választotta. 1889 óta fejtett ki publicisztikai működést a B. Ujság, a Szabad Szó, a Pesti Hírlap s végül A Polgár című napilapok hasábjain. Mint parlamenti szónok is kitűnt.

WEINBERGER LAJOSNÉ meghalt Budapesten 1926 március, 65. évében. Tassi Flóra álnéven verseket írt a XX. század elején budapesti napilapokban.

ZABRACZKY JÓZSEF volt országgyűlési képviselő, meghalt Budakeszin 1926 márc. 15-én. Dalait maga zenésítette meg.

ZSOLDOS LÁSZLÓ hírlapíró, szül. Budapesten 1874 január 26-án, meghalt ugyanott 1926 május 3-án. — Szépirodalmi és egyéb dolgozatai 1893 óta A Polgárban, Budapesti Hírlapban, Hazánkban, Magyar Szóban, Magyar Ujságban, Magyarországnban, Pesti Hírlapban, Pesti Naplóban, Új Időkben. Vasárnapi Ujságban és ifjúsági lapokban jelentek meg. — Művei: *Ősz*. (Versek.) Bp., 1893. — *Cato kuttyám és egyéb történetek*. U. o., 1903. — *Egy kosár számóca*. U. o., 1904. — *Barátom a huszárfőhadnagy és egyéb történetek*. U. o., 1908. (2 kiadás.) — *A fekete huszár*. Regény. U. o., 1909. (Az 1911. évi Ormody-díj nyertese.) — *A muskátli és egyéb történetek*. (Kis Könyvtár.) U. o., 1911. — *Három királyok*. U. o., 1912. — *Vica regénye*. U. o., 1912. — *A boldogság szigete*. U. o., 1917. — *Az ürge*. U. o., 1918. — *A házasságlevél*. U. o., 1921. — *Mesekönyv*. U. o., 1924. — *Cifra nyomorúság*. Regény. U. o., é. n. — *A csendes patak*. U. o., é. n. — *A kacsarórrú leány*. U. o., é. n. — *A kegyelmes úr feleségei*. U. o., é. n. — *Domino*. U. o., é. n.

Hírek.

Megszigorították az angol sajtótörvényt. — Az angol alsóház majdnem egyhangúlag megszavazta a sajtótörvény szigorításáról szóló javaslatot. Jellemző az angol közvéleményre, hogy az angol újságírók testülete foglalt legerélyesebben állást az újítás mellett. A javaslat szerkesztője hevesen ostromozza a szenzációhajhászást. Rámutatott arra, hogyha a sajtó nem tud rendet teremteni saját otthonában, az államhatalomnak kell közbelépnie. — Irigyeljük Angliát!

Mikes Kelemen leveleinek román fordítása. — Mikes Kelemen tizenegy levelét lefordították románra. A fordítás elé Karadja Konstantin volt konzul írt bevezetést. Elmondja benne, hogy egy budapesti antikváriusnál talált rá Mikes Kelemen leveleire. Nagyon megtetszettek neki ezek a szép levelek s megkérte a budapesti román követség levéltárosát, hogy fordítsa le egyes részeit románra.

Tompa Mihály költeményei filmen. — Körösi Henrik bemutatta az Urániában Tompa Mihálynak A félkezű koldus és Az ibolya álmai című költeményeit oktató filmen. A bemutatáson a legkiválóbb tanügyi tényezőkön kívül számos iskola tanulói jelentek meg. Az előadásnak igen nagy sikere volt.

Eötvös József síremléke. — Ercsi mellett teljesen elhanyagolt állapotban áll Eötvös József síremléke. A gúlaalakban felépített emlékoszlop szélei kicsorbultak, jókora kődarabokat hasított ki belőle a villám, az emléktáblát elsodorta a vihar. Miért nem restaurálják a sírt és az emlékoszlopot, amely közadakozásból épült?

Szigligeti Mária meghalt. — Szigligeti Edének, a kiváló színműírónak, legidősebb leánya, Szigligeti Mária, volt a család utolsó élő tagja. Kitűnő emlékezőtehetsége valósággal élő kódexe volt a multnak. Nyolcvanhétéves korában hunyt el.

Rákosi Viktor-Társaság. — Zalaegerszegen a magyar irodalom, művészet és tudomány zalai vonatkozásainak ápolására Rákosi Viktor-Társaság alakult. A Társaság már működik.

Ady-Társaság. — Nemrégiben Aradon Ady-Társaság alakult, Nagyváradon pedig már hét héttel Ady halála után megalakult egy társaság, de a forradalmak és megszállás miatt működését a mai napig sem kezdte meg. Az aradi társaság tehát már a második Ady-Társaság a megszállt területen.

Gárdonyi Géza szerb fordítása. — Újvidéken bemutatták Gárdonyi Géza Bor című színművét szerb nyelven. A fordító a darabot annyiban változtatta meg, hogy bor helyett pálinkát vett a szövegbe. Így a cím is megváltozott, mert A pálinka címet kapta.

A Gyurkovics-lányok Madridban. — Madridban színre került Herczeg Ferenc színdarabja, a Gyurkovics-lányok. A kétfelvonásos színdarabot az eredeti regényből, melyet Révész Andor fordított spanyolra, dolgozták át. A madridi lapok elismeréssel írtak a bemutatóról.

A csehek betiltották A hid előadását. — Munkácsen bemutatták Herczeg Ferenc színművét, A hidat, de a tanügyi bizottság nem engedte meg, hogy a magyar ifjúság az előadáson megjelenjen. Az első előadás után a közigazgatósági hatóság visszavonja a darab előadására kiadott engedélyt.

Lengyel Menyhért Antóniája Stockholmban. — A Taifun nagy sikere

után Lengyel Menyhért neve Svédországban ismert lett. Épp ezért fordították le és adták elő Antónia című vígjátékát. A darab megbukott. Lehet, hogy a fordítás volt rossz, vagy a szereplők nem értették meg, hogy mit is akar tulajdonképpen a szerző, de a bemutató kínos meglepetést keltett Stockholmban.

A Kisfaludy-Társaságból. — A Kisfaludy-Társaság legutóbbi tagválasztó ülésén gróf Zichy Géza helyére Prohászka Ottokár, székesfehérvári püspököt, Hegedüs István helyére pedig Hevesi Sándort, A Nemzeti Színház igazgatóját választották meg.

A Petőfi-Társaságból. — A Petőfi-Társaság két üresedésben lévő helyet töltött be. A két új tag: Zádor-Stettner Tamás és Falu Tamás. Ezen a gyűlésen ítelték oda a Társaság három nagydíját is. A Petőfi-nagydíjat Végvári, a Jókai-nagydíjat Benedek Elek, a tőzse-di nagydíjat pedig Herczeg Ferenc kapta A híd című drámájáért. Főtitkár Lampérth Géza lett.

Megalakult a magyar Pen-Klub. — Ez a nemzetközi szervezet 1921-ben keletkezett Londonban s azóta több mint 20 fiók-klubot szervezett Európában és Amerikában. Célja, hogy közelebb hozza egymáshoz az egyes nemzetek nevesebb íróit s hogy a különböző országok irodalmi élete között kapcsolatot teremtsen. Az utóbbi időben a kultúrállamok közül már csak Magyarországon hiányzott a színműíróknak, költőknek és regényíróknak ez a klubja. A magyar Pen-Klub elnökévé Rákosi Jenőt választották.

A világ könyvtermelése 1924-ben. — Németországban 23.599, Japánban 13.834, Angliában 12.706, Franciaországban 9403, az Egyesült-Államokban 9012 könyv jelent meg. Magyarországon 2085, Svájcban 1610, Spanyolországban 1490 és Norvégiában 1160 könyv hagyta el a sajtót. Általában azt mondhatjuk, hogy a háború óta minden országban megnövekedett az írók száma. A háború majdnem minden ember számára termelt témákat s a legtöbb ember meg is próbálja élményeinek előadását.

Népszerű könyvek Budapestén. — A budapesti Magántisztviselők Szövetségének Kölcseönkönyvtára adatokat bocsátott közre a könyvtárnak mult évi forgalmáról. A kimutatás szerint a sokféle tag között 67.279 darab könyv fordult meg. Egy tagra átlag 22 könyv esik. Legtöbben regényt olvasnak, aztán a színdarab következik. Az olvasott könyvek műfaj szerint következőképpen oszlanak meg: regény 62%, színdarab 8%, versek 4%, egyéb tudományos művek 16%. Az írók között legjobban Jókai Mór műveit keresték. Népszerű írók még: Jack London 4%, Zola 4%, Móricz Zsigmond 3%, Karinthy Frigyes 2%.

Új könyvek.

Verses kötetek.

Bárdosi Németh János: Óreg szilfa árnyékában. Békéscsaba. 1926. 66 l.

Gyóni Géza: Versek. Bp. 196 l.

Hangay Sándor: Jegenyék zúgása. Bp. 1926. 160 l.

Lampérth Géza: Pannónia tündére. Balatonfüred. 40 l.

Moór Győző: Mécesel kezemben. Piliscsaba. 76 l.

Móra László: Sír egy ország. Bp. 1926. 112 l.

- Palágyi Lajos válogatott költeményei. Bp. 136 l.
 Sárközi György: Angyalok harca. Bp. 104 l.
 Székely (Nuszbeek) Sándor: Aratás. Bp. 1926. 144 l.

Elbeszélő kötetek.

- Dobosi Pécsi Mária: Művész és király. Bp. 1926. 210 l. Légrády
 Erdős Renée: Bárány Herzfeld Claris-z. Bp. 362 l. Athenaeum.
 Forró Pál: Egy asszony, aki szeretni akar. Bp. 262 l.
 Gyökössy Endre: A kis grófkisasszony. Bp. 1925. 80 l.
 Gyökössy Endre: Földszerető magyarok. Bp. 1925. 80 l.
 Gyökössy Endre: A palotai cserkészek. Bp. 1926. 80 l.
 Gyökössy Endre: Táboroznak a palotai cserkészek. Bp. 1926. 96 l.
 Klima Lajos: Vad idők liliomai. Bp. 1926. 173 l.
 Legény Elemér: Álom és halál. Bp. 1925. 236 l.
 Rácz Pál: A könyvnyitó asszony. Berlin, 1926. 210 l. Voggenreiter.
 Szomoró Dezső: A mennyei küldönc. Bp. 202 l.
 Teleky Dezső: Erdélyi regék. Berlin, 1926. 92 l. Voggenreiter.

Szindarabok.

- Bodnár Gyula: Hattyúdal. Bp. 1926. 47 l.
 Marczell Ágoston: A magyar sors. Bp. 1926. 154 l.

Fordítások.

- Andrej Bjelij: Az ezüst galamb. Ford. Peterdi István. Bp. 420 l. Genius.
 Gustave Flaubert: Érzelmek iskolája. Ford. Gyergyai Albert. Bp. 1925.
 550 l. Genius.
 Edward Grubb: A Quakerek vallása. Ford. Molnár Nándor. Bp. 165 l.
 Genius.
 Ibsen Henrik: Brand. Ford. Hajdu Henrik. Bp. 1926. 207 l. Genius.
 Meyer Konrád Ferdinánd válogatott költeményei. Ford. Szigethy Lajos. Bp.
 1925. 80 l.
 Luciano Zuccoli: Kiff Tebbi. Ford. Balla Ignác. Bp. 240 l. Athenaeum.

Tudományos munkák.

- Bartók György: Kant. Kolozsvár. 1925. 124 l.
 Bonkáló Sándor: Az orosz irodalom története. Bp. 414 l. Athenaeum.
 Erdélyi Lajos: Magyar nyelvi tanulmányok. Bp. 1926. 157 l.
 Gulyás József: Dolgozatok. Sárospatak. 1926. 148 l.
 Hajnóczy Iván: Katona József Kecskeméten. Kecskemét. 1926. 60 l.
 Harsányi István: Miskolczi Csulyak István élete és munkái. Debrecen. 1926.
 25 l.
 Hegyaljai Kiss Géza: Monok története. Sárospatak. 1926. 56 l.
 Isoz Kálmán: Buda és Pest zenei művelődése. Bp. 1926. 227 l.
 Jubileumi Emlékkönyv. Dr. Blau Lajos írói jubileuma alkalmából kiadták:
 Hevesi Simon, Klein Miksa, Friedmann Dénes. Bp. 1926. 353 l.
 Kornis Gyula: A magyar philosophia fejlődése és az Akadémia. Bp. 1926. 48. l.

- Révész Imre élete. Debrecen. 1926. 252 l.
Szinnyei Ferenc: Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig. Bp. 1926. 370. Akadémia.
Vadnay Tibor: A magyar hivatalos nyelv szabályai. Bp. 1926. 96 l.
Viszota Gyula: Gróf Széchenyi István naplói. II. kötet. Bp. 1926. 976 l.

Egyéb könyvek.

- Az Auróra kör értesítője az 1925. évről. Bp. 1926. 48 l.
Boda István: A nevelői célkitűzés problémájához. Bp. 1926. 62 l.
Előadások. A sárospataki ref. főiskolában a gályarabok kiszabadulásának emlékünnepe. Sárospatak. 1926. 36 l.
Faludi Iván: Mi a színház? Berlin. 1926. 64 l. Voggenreiter.
Hegyaljai Kiss Géza: Böcs ünnepe. Sárospatak. 1926. 76 l.
Mezey Ferenc: Ifjúsági sport. Bp. 1926. 84 l.
Murgács Kálmán: Második nótáskönyv. Bp. 30 l.
Révész Béla: Ady tragédiája. II. kötet. Bp. 192 l. Athenaeum.
Romhányi Sándor: A nemzeti zászló. Bp. 1925. 48 l.
Rubinyi Mózes: Herczeg Ferenc. Bp. 1926. 31 l.
Széll Kálmánné Vörösmarty Ilona: Emlékeim Deák Ferenc politikai és magánéletéből. Bp. 152 l.
Szilágyi M. Dózsa: Örök igazságok a XX. században. Arad. 1924. 195 l.
Szilágyi M. Dózsa: Az újjászületés útja. Arad. 1926. 190 l.
Vásárhelyi János: Bizonyágtétel. Egyházi beszédek. Kolozsvár. 1925. 320 l.
Vásárhelyi János: Megvigasztaltatva vigasztalni. Torda. 1926. 248 l.
Walter János: Gaudeamus. I. köt. Betűkuriózumok, szójátékok, tréfás feladatok. II. köt. Nyelvtörténeti érdekességek, számkuriózumok, tréfás feladatok. III. köt. Történeti érdekességek, jehmondatok, feliratok, ügyességek. Bp. 510 l. Szent István-Társulat.

Társasági ügyek.

Alszeghy Zsolt titkári jelentése az 1925. évről.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság mai (XIV.) közgyűlését Gyulai Pál emlékének szenteli. Természetes, hiszen az utóbbi centenáriumiak között nem volt egy sem, amely annyira közelről érintette Társaságunk munkakörét, mint Gyulai Pál születésének százszázadikos emléknappja. Gyulai Pál, bár összefoglaló magyar irodalomtörténete nem maradt reánk, mégis a magyar irodalomtörténet studiumának megalapítói között foglal helyet, időben és irányában Toldy Ferenc és Beöthy Zsolt között. Irodalomtörténeti munkássága nem annyira tollalval hatott a mi studiumunk fejlődésére, mint inkább egyetemi katedráról elhangzó szavával. Azok, akik a múlt század végén irodalomtörténetírásunk jelölői és egyszerű munkásai között nevet és érdemet szereztek, mindannyian az ő tanítványai. Hogy mit jelentett az egyetemi ifjúságnak Gyulai Pál, azt a legmelegebben Benedek Elek meséli el *Edes anyaföldem* c. önéletírásában. Mi, fiatalabbak, csak innen látjuk, hogy mennyire megérdemelte azt a rajongást, amellyel tanítványai emlegetik: az a természetszerűen minden feltékenységtől mentes melegség tette e szeretetre érdemessé, amelylyel minden dolgozni akaró fiatalembert serkentett vagy neki is lendített. Ami felfogását illeti, az irodalomtörténetet az irodalmi kritika testvérstudiumának tekintette. Jámbor Pál könyvével kapcsolatban rá is mutatott arra, hogy az irodalom fejlődése szabja meg az irodalomtörténet korszakait; e korszakok elkülönítésében Toldy Ferenchez ragaszkodott, mindössze azt az elfogultságot róta meg, amely Toldyt Vörösmarty működésénél elgáncsolta. Toldy Ferenc irodalomtörténetének hiányával négy mozzanatot jelölt meg: 1. az 1807—48 közötti időben az aranykor és az epigonok korának (1807—30, 1830—48) hibásan értékeltől elkülönítését; 2. a nemzeti álszemérmét, amely az idegen hatások eltitkolására készített; 3. a politikai eszmék fejlődésének és hatásának figyelmen kívül hagyását, és 4. azt a nagy, elfogult bámulatot, amellyel az önnön kortársait nézte. Maga azonban óvakodott a kor elfogultságának minden látszatától: Pulszky felolvasását a Petőfi-Társaságban azért tartja hibásnak, mert a népies mozgalom kifejlődésének egész menetét nem látja. A fejlődés vázolója mellett fontosnak tartja a megvilágítást: ennek kedvéért szükséges a történetírónak behatolnia a korviszonyokba és az írók lényegébe. Az írók élete és művei révén ismertethetjük meg; a műveknél a stílus (nyelv), a forma és a témavilág a tájékoztató. Toldy Ferenc szempontjai már itt is bővülnek, irodalomtörténetiebbekké válnak. Van azonban Greguss Ágost munkásságára is fontos észrevétel: „Tevékeny munkásságát méltányolom, ... de még inkább méltánylanám, ha a dolgok mélyére hatna, s az írók és művek jellemző vonásait emelné ki; ha a műbölcsész merev rendszerét néha elvetné, s megpróbálná a műtörténeti eljárást is...” Gyulai tehát a műalkotások és írók megítélésénél az esztétikai és történelmi értékelést igyekezett összeegyeztetni. És hogy ez mennyire megvalósítható, azt irodalmi kritikái bizonyítják, amelyek az irodalomtörténet csaknem kivétel nélkül történelmi szempontból is megálló értékeléseknek fogad el. Gyulai kritikai értékelései változatlanul kerültek át az irodalomtörténetbe. Csak Debreczeni Márton, Garay, Vachott, Erdélyi, Eötvös, Kemény, Jósika, Szigligeti, Tompa mérle-

gelésére utalok; szemléltetésül csak egyet olvasok fel, a Kerényiről szólót: „Kerényi lírája egészen a német líra, különösen az ú. n. sváb költői iskola befolyása alatt állott, mi részben már Garay- és Erdélyinél is mutatkozott. Ukland, Keiner, Eichendorf, Rückert, kikből legörömeztőbb fordított, lehetnek példányai. Csaknem mint ifjú tanulván meg nemzete nyelvét, sohasem keríthetné annyira hatalmába, hogy bírja titkait és ritmusát. De pillanatra gyermeken kedélyes és őszinte érzelmei feltűnővé tették. Aztán mint demokrata szól belé a nemzeti mozgalmakba, mi tetszésben részesült.“

Vagy idézhetem az Eötvösről mondott emlékbeszéd néhány értékelő mondatát: „...inkább a gondolat embere, mint a formáé... Lírikus és epikus prózában, ki a magyar regényt közelebb hozza az élethez s a társadalom rajzává és bírálóvá emeli... Művei némely részletében a művészen gyakran erőt vesz a filozóf, de az egész véghatása mindig költői... Fantáziája néha kimerül, kedélye soha, a fájdalom és vigasz, az emberszeretet és hit gazdag forrása kimeríthetetlen“...

Mindezek az értékelések ma az irodalomtörténet értékelései: nem is érezük rajtuk azt az időbeli közelséget, amely Gyulait az értékelt nevekhez fűzte. Erdeme ezeknek az értékeléseknek az is, hogy az ünneplés sohasem fojtja el bennük az igazságot. A legszembetűnőbb ez Kemény Zsigmond bemutatása kapcsán, abban a becses értékelésben, amely maig sem veszítette el mintaszerűségét, amelyet az újabbak tanulmányai színezhettek, de bizony még elmélyíteni sem igen tudtak. Gyulai irodalomtörténeti munkásságának tehát a tudomány története szempontjából kettős a jelentősége: kijelölte a studiumnak eszközeit és módszereit, másrészt pedig elhalványulhatatlan értékeléseket adott.

Egyetemi előadásai — amint az előttem levő litografált ívekből megállapíthatom — szívesebben voltak egyéniségeket megvilágítók, mint korszakokat áttekintők. Azonban az egyéniséget bemutató előadások sem egyszerű írói arcképek. Gondosan megfesti a politika és irodalom történeti képét és abba állítja be a választott írot. A milliók ez a megrajzolása módot ad Gyulainak egy-egy ismeretlenebb és jelentéktlenebb író történeti elhelyezésére (pl. Kisfaludy Károly kapcsán Vidáéra), vagy az irodalmi korszak és a műveltségbeli állapot megvilágítására (mint Csokonai kapcsán). Maga az egyéniség-bemutató is egyesíti az esztétikai és történeti szempontot: pl. amikor Gyöngyösit elkülöníti Tinóditól és Zrínyi Miklóstól. Van még egy érdeme: az írot nem egy-két hangsúlyozott munkáján, hanem egész munkásságán át értékeli (pl. Kármán Józsefet). A korszakos áttekintések ezeket az egyéniség-bemutatókat magukba foglalják. Ezek közé a történeti milió von elkülönítő határt. Van azonban alkalma mellőzöttebb irodalmi emlékek kiemelésére is: így a XVI. században rámutat az *Enek a gazdagrul* jelentőségére. Máskor a témátörténet egy-egy érdekességére figyelmeztet (mint pl. a *Poncianus históriájában* az efezusi özvegy meséjére). A történeti érték meghatározása szabatos és találó; Balassánál pl. kiemeli, hogy versein érzik a protestáns szellem, de meglátszik a renaissance és a népköltészet hatása is. A világfelfogást szívesen hangsúlyozza. Szívesen mélyed el formai kérdésekben; a magyar versformáról pl. megállapítja, hogy rímes; hogy benne több sormetszet van, de nincs lábmetszet; a sormetszet bevégni, nem tagolja a szót; minden sormetszetben van rendesen szó, amelyre a mondat hangsúlya

esik; jellemzők a páros rímei, stb. A magyar ritmus tanításában Arany Jánosnak híve; csak kettőt emel ki nyomatékosabban: azt, hogy az ősrítmusban a rím helyén a ritmus szabályos lüktetését a gondolatrítmus biztosította, és azt, hogy ez a gondolatrítmus milyen szép módokon nyilatkozik meg. Ezek az ősi-re vonatkozó következtetései ma már nem mind állanak meg: legkevésbé a magyar mondakincs-et illetők, ahol a krónikák mondaszerű szövegeinek ősiségét a többek között azzal is védi, hogy „sehol semmiféle monda gyökerét nem verhet, ahol nincs már bizonyos alapja”. Irodalomtörténeti fejtegetései azonban sohasem egyszerű reprodukciói mások megállapításainak: lépten-nyomon látjuk, hogy Gyulai maga is meglátogat mindent. Így szélesül vitává a magyar drámának másutt is bogozott kérdése, Zrínyi idilljeinek megvilágítása, a ballada Greguss-féle elkülönítésének visszautasítása, a Csokonai szerelmének természetéről szóló fejtegetés stb. Néha egy-egy elfelejtett mozzanatra utal, mint pl. amikor Zrínyivel kapcsolatban Tasso Discorsi-jára figyelmeztet, amely Arany figyelmét elkerülte. Máskor műfaj-elméletet ad, pl. az emlékezés mivoltáról, a szonetról, az eposzról, stb. Esztétikai értékelésének elméleti alapját nem fejt ki, de Berzeenyi Dánielről szóló előadása kapcsán Sachsler, Schlegel, Mähly, Lewes és Pauer alapján (Tainere és Batteuxre is utalva) kis esztétika-történeti vázlatot ad, kiemelve azt, hogy „a szépnek van etikai jelentősége”. Máshelyt méltatlankodva mondotta: „Nálunk régebben is divatos volt iskolásan fogni fel a széptant s a nem eléggé sikerült költői művek védelmére hamis elméletet alapítani meg”. Gyulai óvakodott ettől, esztétikai elméletét értékelő ítéleteiből kell összeállítanunk. Két megállapítása azonban irodalomtörténeti fejtegetéseinek is jó megvilágítója. „A valódi eredetiség — mondja — mind a nép-, mind a műköltészetben nem annyira a tárgyban, az alapeszmében rejlik, mint a szellem föltaláló s főképp alkotó erejében.” Másik szempontjára az a megrovása figyelmeztet, amely Jámbor Pálnak jut ki, mert „nem tárgyalja irodalmunk történetét nyelvészeti szempontból”. E szempont alkalmazásának mikéntjét két előadása világítja meg: „Az aesopi mese a magyar irodalomban” és „A XVIII. század magyar prózáirói”. Megállapításai különösen a XVIII. század történetíróinak stílusára vonatkozóan újak és találóak.

Gyulai Pál előadásainak a Nemzeti Múzeum birtokában levő gyűjteménye nem teljes; de bármilyen teljes lenne, Gyulai Pál irodalomtörténeti munkásságát nem reprezentálná. Athatja az irodalmi kritikáit is, melyekbe néha egész kis tanulmányként illeszkedik egy-egy elmélyedés, mint pl. Tompáról szóló írásában a magyar festőköltészetéről szóló. És ezeket tetőzi be Petőfi Sándorról, Vörösmarty Mihályról és Katona Józsefről írt könyve: amelyek nemcsak anyagukkal, de módszerükkel is hatóerői a ma magyar irodalomtörténetírásának. Az én szerény szavaim nem is Gyulai Pál tollának a jelentőségét óhajtják megállapítani: csak kötelességszerűen rámutatnak annak a határozatnak az eredetére, amellyel választmányunk mai közgyűlésünket Gyulai Pál-ünnepé avatta.

Társaságunk az 1925. év folyamán három ülését ugyanilyen kegyeletes emlékezően szentelte: áprilisban Greguss Agostról, novemberben Lévay Józsefről, decemberben pedig Toldy Ferencről emlékezett meg. Mai közgyűlésünk azonban a szomorú kötelesség más megemlékezésére is kényszerít. Választmányi tagjaink sorából elvesztettük *Hegedüs Istránt*. Hegedüs tudó-

mányos működésének méltatása bizonyára behatóbb fejtegetést megérdemel, de nekem is kötelességem rámutatni arra a nagy jelentőségre, amely a magyarországi latin költészet emlékeinek összegyűjtéséből, értékeléséből és megvilágításából a magyar irodalomtörténet méltánylását érdemli. A magyarországi latin poézisnek három virágkora volt: a középkor, amelyből Hegedűs István a *Planctus* sikerült fordítását adta, a Mátyás-korabeli humanizmus, amelyből főként Janus Pannonius irodalomtörténeti szerepét tisztázta és a XVI. századi erdélyi humanizmus, amelyből legjobban Schesaeus működését emelte ki. Társaságunk egyik ülésén mutatta be Ungvárnémeti Tóth költészetéről írt tanulmányát, az antik szellem utolsó magyar fellángolásának érdekes bemutatását. Becsesek tárgyátörténeti tanulmányai (Igazság és hamisság; Párluzamos helyek; Görög históriás ének Mihály vajdáról) s a magyarországi filológiai irodalom régi munkásairól írt arcképei (Bartal, Abel). Műveit a kutatás gazdag eredményein kívül kettő teszi értékké: nagy világirodalmi tájékozottsága és csiszolt műfordítói tolla. Szomorúan kell jelentenem *Hellebrandt Arpád* elhalálózását is: benne a gondos bibliográfust veszítettük el, akinek pontos összeállításai az E. Ph. K.-ben minden kutatónak nélkülözhetetlenek maradnak; becses kötetben őrzi emlékét az az ösnyomtatványjegyzék is, amelyet 1886-ban bocsátott közre.

Gyászkunkban a sons némi vigasztalásról is gondoskodott. Társaságunk élete örvendetesen nekiélénkült. Mutatja ezt elsősorban az, hogy tagjainknak száma 811-re emelkedett. Hálával kell itt rámutatnom arra a lelkes agitálásra, amelyet ez ügyben szerkesztőnk és pénztárosunk fejt ki: de örömmel kell megállapítanom azt is, hogy a háborús évek nyomasztó gondfellege — úgy látszik — lassanként enged a magyar tanárság felett és ennek nyomán a magyar tudományos élet és a tudományos élet iránt való érdeklődés újra megélenkül. Igaz, hogy Társaságunk életének ez az örvendetes változása éppúgy támadó visszahatást váltott ki bizonyos oldalról, mint annak idején megalapítása. A támadás most is folyóiratunkat, Társaságunk legfontosabb szervét vette célba: előbb hangsúlyozott semmibevevéssel (erre mutat egyik napilapunkban a magyar irodalomtörténetírás egyik művelőjének ajkáról az a kijelentés, hogy az Irodalomtörténeti Közleményeken kívül nincs irodalomtörténeti folyóiratunk), azután ferdítéseken épülő támadással (az Uj Nemzedék lapjain). Az élet frissülő lüktetését azonban ezek és az ilyenek nem akasztják meg: hat felolvasóülésünk szép számmal hozta össze budapesti tagjainkat, folyóiratunk pedig immár 16 évben jelent meg az 1925. év folyamán. Hogy ez megtörténhetett, azt elsősorban tagjaink aldozatkésztségének köszönhetjük, mert pénztárosunk büszkén jelentette az utolsó választmányi ülésen, hogy a tényleges tagok 90%-a meg is fizette tagdíját. De hálával tartozunk a vallás- és közoktatásügyi Miniszter úrnak, aki az elmúlt évben 10,620.000 K-át utalt ki folyóiratunk segélyezésére. Köszönet illeti Léderer Károly urat, aki 5,000.000 K-át, a M. Rádió R.-T. igazgatóságát, amely 2,100.000 K-át juttatott Társaságunknak. Tagtársaink részéről is 1,057.000 K folyt be adományként Társaságunk pénztárába. A folyóirat fenntartása ma még nagy áldozatba kerül; a tagsági díjak öszeisége arra ma még nem elegendő. A magyar nemzeti irodalom történetének kutatása azonban olyan fontos studium, hogy ezt a szervét, a mi Társaságunkat, szívére kell ölelnie mindenkinek, aki lélekkel magyar. Tagtársaink adakozása bizalommal tölt el

a jövőre nézve. Úgy hisszük, azokon a válságokon, amelyeket a veszített háború idézett elő minden tudományos társaságban, immár túl vagyunk. Folyóiratunk, amely tájékoztató jellegével, hatalom előtti hódolattól, vagy ellenszenv elfogultságától mentes kritikáival, körültekintő hírvonatával és növekvő tanulmányanyagával újra be tudja váltani régi feladatát, újra felébreszti a Társaságunkhoz való ragaszkodást, újra elevenné teszi a közönységben a legnemzetibb tudományág, az irodalomtörténet és irodalmi kritika iránt való érdeklődést, — és ha ezt megteszi, Társaságunk is teljesíti hivatását. Erre irányuló munkánkra vonatkozó jóváhagyást s jelentésem tudomásulvételét kérem a Tekintetes Közgyűléstől.

Felelős szerkesztő és felelős kiadó: Pintér Jenő. Budapest, I., Attila-u. 1.
Kir. M. Egyetemi Nyomda, Budapest. — Főigazgató: Dr. Czakó Elemér.